

FRANCI-
SCI HOTOMANI
IVRISCONSULTI CLARISSIMI,
Partitiones Iuris ciuilis
elementariæ.

Τῆς ἐπιρροῆας δ' ἔλα πάτα γίνετῃ.

BASILEAE, APVD NI-
colaum Episcopium Iuniozem,
M. D. LX.

0b. 6. II. 3327

ILLVSTRISSIMO

AC POTENTISSIMO PRIN
cipi ac Domino, D. Vuilhelmo Landt-
grauio Hassiæ, Comiti in Catzeneln-
bogen, Dietz, Ziegenhain & Nidda,
domino suo clementissimo Franc.

Hotomanus Iuriconsf.

S. P. D.

*Bona existimatio præclara
quædam res est, Vuilhelme
Princeps illustrissime: cum
apud omnes mortales, tum
uerò uel maxime apud Principes uiros:
sed in primis, si qui sunt, quorum uirtutes
eximia laudem & gloriam apud bonos
& sapientes adeptæ sunt. Itaq; præclare
mecum actum, fortunatumq; me esse iu-
dico, quod immortalis beneficio Dei Opt.
Max. bona existimatio mihi apud te
quæsitæ sit: Principem non tantum gene-
ris & familiæ dignitate, uerum etiã omni*

P R A E F A T I O .

uirtutum genere inter optimos & sapientissimos quosq; præcellentem. Cum enim me ad Marpurgensis Academiae tuae celeberrimæ suggestum tam benignè ac liberaliter iterum iam inuites, cuiusmodi Celsitudinis tuae iudicium sit de me, facile perspicio: mihiq; & gaudeo & gratulor, cum meos in hac studiorum assiduitate per tot iam annos exantlato labores, non prorsus inanes atq; infructuosos esse animaduerto. nam mihi quidem fructus homini studioso uidetur esse uel iucundissimus uidere suam industriam tanto Principi charam & acceptam esse. Quapropter cum ingrati animi esse putarem, tantum ab illustrissima Celsitudine tua acceptum beneficium silere, statui hoc munusculum ex bibliotheca mea depromptum Clementiæ tuæ offerre: testimonium ac monumentum meæ erga te perpetuæ ac singularis

PRAEFATIO.

gularis obseruantiae: quam, ut spero omnibus in rebus tibi deditam ac paratam cognosces. Bene uale Princeps illustrissime, Deus Celsitudinem tuam pro sua singulari beneuolentia perpetuo gubernet.

Argentorati XV. Cal. April.

M. D. LX.

**SUMMARIA EORVM QVAE IN
his I. C. Partitionibus tractan-
tur, tabula.**

A ctionū prima di- uisio. fol. 177	De curatoribus. 31
Actionum secunda diui- sio. 182	De dāno iniuria dato. 158
Actionū III. diuisio. 189	De donationibus. 47
Actionum quarta diui- sio. 200	De exceptionibus. 209
De actionibus. 164	De fideicommissis. 86
De actionibus noxalibus. 207	De heredibus instituen- dis. 56
De adoptione. 20	De hereditatibus legiti- mis. 93
De arbitrarijs actionibus. 196	De hereditatibus libero- rum. 98
De bonae fidei actio. 191	De iniurijs. 160
De bonorum possessioni- bus. 101	De infirmatione testamen- torum. 72
De codicillis. 92	De interdictis. 166
De quasi Contractu. 143	De Iuris definitione & di- uisione. 2
De contractibus. 110	De Iure personarum. 8
De contractibus innomi- natis. 145	De Iure Quiritium. 44
De correis stipulandi & promittendi. 122	De Iure uxorum. 19
	De legatis. 77
	De literarum obligati- onibus. 127
	De

De locatione & condu- ctione.	132	De peculio.	50
De mandato.	140	De perpetuis actionibus & temp.	201
De obligationibus.	107	Personarum I. diuifio.	8
De obligationibus ex con- sensu.	128	Personarum fecunda diui- fio.	13
De obligationibus diffol- uendis.	148	De rapina.	156
De obligationibus ex de- lictis.	151	De ritu testamentorū.	59
De obligationibus quasi ex delicto.	162	De rebus per uniuersita- tem acquirendis.	52
De obligationib. filiorum fa. & feruorū.	202	De rebus & earū acquir. modis.	35
De officio iudicis.	213	De replicationibus.	213
Operis huius partitio.	8	De fatisfactionibus.	176
De partib. hereditatis	64	De feruitutibus.	41
De patriæ potestatis diffo- lutione.	23	De societate.	134
De pauperie quadrupe- dum.	208	De fponfalibus.	18
		De ftipulationibus.	67
		De fubftitutionib.	67
		De testamentis.	53
		De tutelis.	26

F I N I S.

cua quadam ratione exponas, quod te post tam multas Ciceronis Orationes explicatas, & mediocrem antiquitatum Romanarum cognitionē facturum promissisti.

Iurisconsultus:

Romisi sanē, mihiq; nihil potest optatius accidere, quàm isto ingenio adolescentē nancisci, cui quæ diuturno labore propter confusam librorum nostrorum tractationem difficillimè sum consecutus, ea summatim, ordine, ac uia quadam certa cōmonstrem. Age ergo, meq; quibus de rebus uoles interrogato.

De Iuris definitione & diuisione.

Quid est Ius? Est equitas inter eos constituta, inter quos aliqua cōmunio est: neq; enim aut cōmunio sine Iure, aut sine cōmunionē Ius esse potest. Itaq; & Herculē Argonautæ, quòd remigate nollet, expulerunt: & cum nulla inter Cyclopes esset cōmunio, nullum quoq; Ius ab ijs cultum fuisse poetæ tradiderunt. Eius autem equitatis cōgnitio

tio, quam Iurisconsulti profitentur, Iuris prudentia nominatur.

Quis est finis Iuris? Iustitia: siue, ut Ius cuiq; suū sistatur, id est, pariter æqualiterq; tribuatur.

Quotuplex est Ius? Triplex: Naturale, Gentium & Ciuile.

Quid est Ius naturæ? Est id quod nō hominum ingenij excogitatum, sed ut quadam innata cuiusq; hominis menti insitum atq; ingeneratum est: ut religio, pietas, uindictio, matrimonium, liberorum procreatio, & educatio.

Quid est Ius gentium? Est id quod pleræq; gentes communi quadam ratione & intelligentia, societatis humanæ tuendæ & conseruandæ causa, compararunt: ueluti pondus, numerus, mensura: Item artes ac disciplinæ omnes: Item ut legatorum corpora sint sacrosancta, ut bello capti serui fiant uictorum, ut fides in rebus contrahendis data seruet.

Quid est Ius ciuile? Est æquitas n̄s propriè constituta, qui eiusdem sunt ciuitatis, ad res suas obtinendas; ut Cic. in Topicis definit.

Quis est eius finis? Legitimæ atque usitatæ, in rebus causisq; ciuium æqualitatis conseruatio: ut idem Cicero in lib. De oratore primo demonstrat.

Quid igitur inter illa tria differentia est? Ius naturæ non excogitatum est, sed innatum: Ius gentium non innatum, sed à Gentibus excogitatum est: Ciuile similiter excogitatum, sed ab una duntaxat ciuitate, à qua eadem sola receptum & comprobatum est.

Eccius tandem Iuris disciplina constituta est? Vniuscuiusq;: nam cum ciuitas nulla sit, quin partim naturæ, partim Gentium, partim etiam suo ac proprio Iure utatur, sæpenumero usu uenit, ut cuiusq; ratio ambigua & obscura sit.

Quotuplex est Ius ciuile? Duplex, Scriptum & Non scriptum.

Quid est Ius scriptum? Quod legibus, plebiscitis, Senatusconsultis, magistratum edictis, Iurisconsultorum auctoritate, Imperatorum constitutionibus constat.

Quid est Ius ciuile non scriptum? Quod in consuetudine rebusq; iudicatis

ris positum est. neq; enim ei Iuri, quod sua sponte populus utendo comprobavit, minus auctoritatis quàm ei quod suffragio & tabella rogatu alterius sciuit, debetur.

Quid est Lex? Ius quod populus R. comitijs uel Centuriatis, uel Tributis, uel Curiatis, uno aliquo è magistratibus maioribus rogante, nimirum Prætore, Consule, Dictatore, Interrege, constituebat.

Quid est Plebiscitum? Ius quod plebs R. Tribuno pleb. rogante, Tributis tantum comitijs constituebat, unde triplex inter legem & plebiscitum differentia intelligitur.

Quid est Senatusconsultum? Est Ius quod Senatus Romanus legitimo loco ac numero, nullo Tribuno pleb. intercedente, aliquo è maioribus magistratibus referente, constituebat.

Quæ sunt edicta magistratuum? Quæ tum Prætores urbani, tum Ædiles curules, antequam magistratum inirent, conscribent: & in albo, id est tabula dealbata palàm proponebant, ut quomodo

anno suo Ius dicituri essent, cuius intel-
ligere liceret: potestas enim ijs dabatur
Ius eo anno arbitrato suo dicendi. Id au-
tem Ius uulgo Honorarium appellaba-
tur: quoniam illis temporibus ex ijs qui
honores, id est magistratus gerebant, ij
soli Ius dicebant.

Quid est Iurisconsultorum auctori-
tas? Ius quod prudentes uiri, qui olim
fiducia ingenij cōsiliijq; sui sese sua spon-
te Iurisconsultos professi erant: uel post
Augusti Cæsaris institutum, ab Impera-
tore potestatem de Iure respondendi ac-
ceperant, consulentib. tradebant. Iudici-
bus em̄ ad quos ea respōsa deferebant,
discedere ab eorū p̄scripto nō licebat.

Quæ sunt Principū constitutiones?
Ius quod Imperatores Romani occupa-
ta Repub. uel rescriptis, uel decretis, uel
edictis constituiebant.

Quæ sunt rescripta? Quib. Principes
uel ad libellos p̄sentiuū, uel ad magistra-
tuū absentiuū cōsultationes respōdebāt.

Quæ sunt decreta? Sententiæ quas
principes caussa cognita, & utraq; parte
audita pronunciabant.

Quæ

Quæ sunt edicta Principum? Quibus ñdem non de certa quadam controversia, sed de iure aliquo nouo bene, de Republica sentientes, quasi nouam aliquam legem constituebant.

Dixisti, finem Iuris esse Iustitiam: quam igitur uia & progressionem ad eum finem peruenire possumus? Iudicijs, quoniam ñs nolentes & repugnantes ciues ad æquabilitatem rediguntur. Vim uolumus extinguere? (inquit Cicero in ea pro Sextio) Ius ualeat necesse est: id est, iudicia quibus omne Ius continetur.

Quid appellas iudicia? Decreta eorum qui pro potestate quam à lege acceperunt, causa cognita de re ad se delata sententiam pronunciarunt.

Quot sunt genera iudiciorum? Duo, Priuatum & publicum.

Quid est iudicium priuatum? Est id quod rei priuatae causa institutum est, neque ad rempub. directò pertinet: ueluti cum de re pecuniaria, aut priuati hominis iniuria queritur.

Quid est publicum iudicium? Est id quod eius iniuriæ causa susceptum est, quam

Respub. lege aliqua lata, ad se pertinere statuit, & semper in crimine aliquo cognoscendo uersatur.

Partitio huius operis.

QVoniam priuata iudicia quotidiana sunt, & frequentius exercentur, priore loco de ijs disseramus. Quot sunt eorū partes? Tres, Primū enim sint litigatores necesse est: deinde caussas propter quas litigetur: hoc est, res & obligationes: postremò disceptatores atque iudices. Itaq; recte quis dixerit, ius civile tripartitum esse, positumq; in personis litigatorum, caussis litium, id est, rebus & obligationibus: postremò in actionibus, id est, uia & ratione litigandi disceptandiq; controuersias: ut prima sit causa efficiens, altera causa sine qua non: tertia forma. nam finis (ut paulo antè docuimus) est iustitia, siue, ut suum cuiq; tribuatur.

De iure personarum.

QUotuplex personarum diuisio est? Multiplex. Sed una est summa, & prima, quæ bipartita est: ut alij liberi
beri

berī, alij serui dicantur.

Qui dicuntur liberi? Quibus ius est arbitrio suo uiuere, quatenus lege aut instituto permiffum est. nam (ut in Cluentiana Cicero testatur) idcirco omnes legū serui sumus, ut liberi esse possimus.

Qui dicuntur serui? Quibus aut Gentium, aut Ciuili iure libertas arbitrio suo uiuendi adempta est. nam (ut ait idem in Paradoxis) Seruitus est obedientia fracti animi arbitrio carentis suo.

Qui sunt serui iure Gentium. Qui uel bello capti sunt, uel ex bello captis prognati.

Qui sunt serui iure Ciuili? Quibus proprio aliquo ciuitatis instituto libertas adempta est: ueluti si quis ciuis in lustro condendo census non esset: uel cum exercitus conscriberetur, ad delectum non respondisset: qui annis uiginti quinque maior ad precium participandum uendi se passus esset.

Ecquenam liberorum diuisio est? Ea bipartita est: alij nanque ingenui, alij liberti, siue libertini dicuntur.

Qui sunt ingenui? Qui ex matre aliquo grauiditatis tempore libera, siue illa ex marito, siue ex alio conceperit, pro creati sunt. nam libertas uno tantum istorum trium temporum sufficit, conceptionis, grauiditatis, aut partus. Agnoscantur autem ingenui tum pueri, tum puellae, ex bulla aurea quae ex collo suis appendebatur: & toga purpura praetexta, qua usque ad annum XVII. ornabantur.

Qui sunt liberti? Quos domini ex iusta seruitute soluerunt, ac manumiserunt. unde etiam illorum patroni, quasi patres, qui a morte in uitam illos reuocauerint, appellabantur.

Quot sunt libertorum genera? Olim tria fuisse. nam alij ciues Romani, alij Latini Iuniani, alij Dedititiorum numero extant.

Qui liberti ciues Romani erant? Qui uel censu, uel uindicta, uel testamento manumissi erant. Itaque Cicero in Topicis sic disputat: Si neque censu, neque uindicta, neque testamento liber factus est, non est liber, neque est ulla earum rerum. non est igitur liber.

Qui

Qui dicuntur manumitti censu? Qui eo lustro quod Censores quinto quoque anno agebant, dominorum iussu inter cives Romanos censum, id est, facultatum suarum estimationem profitebantur.

Qui dicuntur uindicta manumitti? Quorum capiti Licitor Prætoris iussu uindictam, id est, uirgam imponebat: cum dominus manu seruum tenens, sic dicebat: Hunc hominem liberum esse uolo, & emittebat eum manu.

Qui testamento manumitti dicebantur? Quos dominus in testamento uel directo liberos esse iusserat, qua de causa Orcini liberti uocabantur, quasi nullius uiuentis: sed Orci & inferorum liberti essent: uel, ut ab hærede manumitterentur rogarat.

Qui liberti Latini Iuniani dicebantur? Qui alio modo quam censu, uindicta, testamento manumissi essent: ueluti in conuiuio, per epistolam, inter amicos: nam lex Iunia Norbana eos non cives Romanos esse uoluit, sed eodem iure quo Latini coloni.

Quinam Latini coloni erant. Qui quon-

quondam ex Romana ciuitate in Latium partim sua sponte, partim legis multa proficiscebantur. Nam illi Iuris Quiritium expertes erant, ueluti connubij, agnationum, hæreditatum, tutelarum, mancipij, nexus.

Qui liberti deditiorum numero fuerunt? Lex Ælia Sentia constituit, ut qui poenæ causa uincti, quibusue stigmata iniusta fuissent, qui propter noxam torti, nocentesue inuenti essent, quiue traditi fuerant, ut ferro, aut cum bestijs depugnarent, uel in custodiam coniecti fuerant, deditiorum numero ac iure haberentur.

Quosnam dedititios appellas? Qui quondam in Latio cum Populo Romano bellum gerentes, ei se dediderant: nam & commercio & connubio & reliquo iure sic multabantur, ut non longè à seruorum conditione abessent, neque unquam ciuitatem Romanam adipisci poterant.

Licebatne cuius domino seruos suos, & quos uellet, & quo numero uellet, manumittere? Nequaquam. nam ei qui soluendo non erat, manumittere non licebat,

bat, nisi seruum unum, quem sibi hæredem, uel cum adiectione, uel sine mētionē libertatis, institueret. Præterea minor annis uiginti manumittere, nisi causa cōsilio probata, non poterat.

Quid de numero constitutum erat?

Lex Fusia Caninia statuit, ut à duobus seruis usq; ad decem testamento manumittere liceret, partem dimidiã: à decem usq; ad triginta, tertiam: à triginta usque ad centum, quartam: à centum usque ad quingentos, quintam: neq; ulli amplius quàm cētum manumittere liceret. nam antea nonnulli testamento suo uniuersam familiam manumittebant.

Hactenus primam personarum diuisionem explicasti, quænam est secunda? Secūda bipartita est eodem modo. nam alij sui, alij alieni iuris esse dicuntur.

Quinam sunt sui iuris? Romani ciues, familiarū suarum principes, qui patres familiãs appellantur.

Secunda personarum diuisio.

Quinam sunt alieni iuris? Serui, & filij fa. nam domini in seruos iure Gentium infinitam potestatem habent,

bent, nimirum uitæ & necis. Sed Iure ciuili, & præsertim Antonini Cæsaris edicto cautum est, ne dominis maior in seruorum suorum quam in alienorum uitam potestas esset: & ut qui seruū suum præter modum uexaret, is per magistratum bonis conditionibus eum uendere cogeretur.

Quænam in filiosfa. potestas erat? Romulus maiorē in eos quam in seruos potestatem constituit. non enim ius uitæ & necis tantum patribus dedit, sed etiā ter eos uendendi potestatem: uerum post tertiam uenditionē manumissi, nō amplius in parentū potestatem recidebant, in matrem autem potestate liberi non erant.

Quos igitur filiosfa. appellas? Qui uel ex iusto matrimonio procreati sunt, (nam alij S. P. id est sine patre, & spurij nominantur) uel pro eo ac si nati sic essent, habentur, & in eum locum adoptantur.

De nuptijs.

Quod est iustum matrimonium? Quod inter eos contractum est, qui puberes fuerunt, & ius cōnubij, parētumq;
con-

consensum, siquidem in eorum erant potestate, habuerunt.

Qui puberes dicuntur? Mares quidem anno ætatis XIII. foeminae XII. quia natura comparatum est, ut ea ferè ætate, quæ tertius ætatis gradus numeratur, pubescant. Itaque antea pueros quasi pueros, & impuberes nominari, Varro testatur.

Quot in gradus ætatem hominis distribuis? In quinque, quorum primus est Infantia, usque ad annum septimum: alter Pueritia, usque ad decimum quartum: à quo Pubertas incipit, quæ anno demum decimo octavo plena esse dicitur: unde Adolescentiã ordimur, qui tertius gradus est, usque ad tertium septenniũ: hoc est annum uigesimum quintũ. Quartus est Iuuentus, quæ alterum tantum ætatis spatium complectitur, nimirum usque ad annum quinquagesimum. Quintus est Senectus, cuius initiũ illi anno attributum Cicero in Catone Maiore testatur.

Quid est connubiũ? Ius matrimonij inter eos contrahendi, qui neque serui, neque peregrini sunt, neque aut intra certos
cogna-

cognitionis, aut affinitatis gradus continentur, de quibus nondum differendi tempus est: tæcti hæc interea pingui Minerva non incommodè tradi possint.

Quæ cognatio connubium tollit?

Cognatio duplex est. altera liberorum, altera propinquorum: inter parentes & liberos infinite cõnubium interdictum est, inter propinquos uerò nequaquam.

Quæ cognatio propinquorū nuptias prohibet? Quæ cum fratre, aut sorore eorū uel liberis ac posteris intercedit. nam illi nimia sanguinis communione sunt coniuncti: hi liberorum quodammodo locum ac numerum propter reuerentiam obtinent, & regula hæc obseruatur: Cuius filiam uxorem ducere non licet, eius nec neptem permittitur.

Quos fratres intelligis? Duo sunt eorū genera. nam alij consanguinei sunt qui ex eodem patre nati sunt, quamuis non ex eadem matre: alij uterini, qui ex eadem matre tantum geniti sunt. quod idem & de sorore intelligendum est.

Quid? nullasne alias mihi de cognitione leges tradis? Nullas omnino. nam
qui

qui de liberis, idem de parentibus: qui de fratris aut sororis liberis, idem de patruis, amitis, auunculis, materteris, magnis, maioribus, maximis, eadem opera loquitur.

Ergo quemadmodum illi quasi liberorum, sic hi quasi parentū locum ac numerum obtinent: Ita est. qui enim fratris filiam negat uxore duci posse, idem patruo negat eam licere nubere: qui sororis filiam auunculo.

Qui dicuntur affines? Qui uxorem ducit, eius cognatis affinis est proprie: quippe qui ad eorum fines accessit. illi tamen uicissim affines ei dicuntur. Itaque affines sunt, & qui aliorum cognatā habent in matrimonio, & quorum propinquam alter uxorem duxit.

Quorum affinium nuptiæ interdicte sunt: Eadem affinitatis quæ cognationis ratio est. Itaque qui quasi parentum & liberorū locum obtinent, coniungi non possunt: ueluti uitricus cū priuigna, noverca cum priuigno, focer cum nuru, socrus cum genero, & infinite eodem ordine.

b

Quo-

Quorum præterea nuptiæ prohibentur? Leuiri primum & Gloris, deinde quæ cum patruis, aunculis: qui cum amitis, & materteris matrimonium contraxerunt.

Quid de compriuignis censes, hoc est de ijs quorum parentes alterũ matrimonium contraxerunt? Nuptiæ inter eos etiam post natos ex nouo parentum suorum matrimonio liberos, recte contrahuntur, quippe cum affines non sint.

De sponsalibus.

Quoniam de nuptijs dixisti, quamuis extra ordinem, tamen de sponsalibus aliquid audire cupio. Quæ sunt sponsalia? Mutua repromissio futurarum nuptiarum, inter quos Iure civili licet facta.

Inter quos igitur ea Iure contrahuntur? Inter eos demũ, inter quos & nuptiæ: nisi quod impuberes, modò septem annis maiores sint, sponsalia recte cõtrahunt.

Quomodo contrahuntur? Olĩm stipulanti adolescentis patri puellæ pater filiam spondebat, & uicissim stipulanti puellæ patri, alter filium despondebat:
indeq;

indeq; nomen hoc inuenerūt: post uerò sola testatio fuit necessaria.

Quænam est obligatio sponsaliorū? Nulla. Itaq; sponsalibus renuntiare, his permittitur uerbis: *Conditione tua non utor, sed si munuscula quædam data sint* (quæ uulgò sponsalitiæ largitiones appellantur) siquidem is qui dedit, renuntiet, datum amittit: sin is qui accepit, alterum tantum præstare cogitur.

De iure uxorum.

A Gè quoniam sponsalia & nuptias celebrauimus, audire cupio de uxorum iure, nam hoc quoq; ad iuris personarum explanationē pertinet. Quot sunt uxorum genera? Olim duo fuerūt: aliæ nanque matresfam, aliæ matronæ dicebantur.

Quænam erant matresfam? Quæ per coemptionem in uiri manum conueniebant: nam cum sese inter se dicis caussa coemissent, uir mulierē interrogabat, an sibi materfam esse uellet, uicissimq; hæc uirum, an sibi paterfam esse uellet. ita in manum ac potestatem mariti transibant, & alter alteri suus hæres erat.

b a

Quæ

Quæ matronæ dicebantur? Quæ tutoribus auctoribus annum unum cum aliquo consueſcebant: niſi enim ante finem anni uſurpatum iſſent, id eſt diſceſſiſſent, pro uſucaptis habebãtur: interea neq; hæc in mariti manu erat, & ſi inſtata moreretur, agnatus eius proximus hæres fiebat.

Quid ſequitur nunc? Vt de altero genere filiorum ſa. diſſeramus: hoc eſt eorum, qui per adoptionem in poteſtatem noſtram aſciſcuntur.

De adoptione.

Quid eſt adoptio? Eſt actio legitima, per quam extraneus in alienam familiam iuſq; filij ſa. ſuſcipitur: adeo ut qui quẽpiam adoptat, eius quoq; filioſa. tum naturales, tum adoptiuos, adoptare intelligatur.

Quod eſt ius adoptionis? Olim poſitum erat in hæreditate nominis, patri-
monij, & ſacrorum.

Quod fuit ius nominis? Vt adoptatus prænomine, nomine, & cognomine adoptãtis uteretur: ſuum autem nomen ita retineret, ut illud una ſyllaba produceret:

ceret: ueluti C. Octavius, posteaquam à Cæsare adoptatus est, uocatus est C. Iulius Cæsar Octavianus.

Quod fuit Ius patrimonij? Vt adoptatus æquè ac si ex adoptatore legitime natus esset, ei uel solus, uel cum alijs succederet: naturalis enim familiæ Ius omne olim amittebat. Sed Iustinianus id demum permisit, cum aut nepos, aut pronepos ab auo proauoue adoptaretur.

Quod fuit Ius sacrorum? Romæ uinaquæq; familia sacra quædam priuata, & suæ gētis propria domi apud deos penates faciebat: qui uerò pecuniæ, idem sacrorum hæres erat.

Quotuplex est adoptio? Duplex, una quæ per Prætorem fiebat, quæ propriè adoptatio uocabatur: altera quæ olim per populum, postea per Cæsarē fieri cœpit, quæ uocabatur arrogatio.

Quomodo fiebat adoptatio? Pater filium fa. ter adoptatori mancipabat, id est uendebat apud Prætorem: deinde alter eum uindicabat, pater cedebat, Prætor addicebat.

Quis erat arrogationis modus? Cum is qui sui iuris erat, in alienam potestatem sese tradebat, eiusque rei ipse auctor fiebat.

Vnde arrogatio dicta est? Qui à Comitibus Curiatis, populus his rogabatur verbis: Velitis, iubeatis Quirites, uti L. Valerius L. Titio tam Iure legeque filius fiet, quam si ex eo patre, matreque fam. eius natus esset: utique ei vitæ necisque in eum potestas fiet, uti patri endo filio est. hoc ita ut dixi, ita vos Quirites rogo.

Quotuplex inter utramque differentia est? Triplex. nam illa filiorum fam. erat propria, hæc eorum qui sui iuris erant: illa apud Prætorem in Iure, hæc Comitibus Curiatis fiebat: illa cuiusvis sexus & ætatis, hæc marium tantum & puberum propria erat.

Licebatne cuius arbitratu suo quem vellet adoptare? Cum adoptio imitatio sit naturæ, quoad fieri potest, ad eius exemplum reuocanda est: itaque nec spado, nec nisi qui plena pubertate, id est decem & octo annis maior est,

est, adoptare potest.

Quid iuris est de fœminis? Cùm eg naturales liberos in potestate non habeant, quomodo adoptare possent? nisi fortè principis indulgentia ad solatium liberorum amissorum id eis permittatur.

An nō in alterum quàm in filij locum adoptare licet? Imò: nam auus & nepotem ex emācipato, id est extra familiam eiecto filio, in primum gradum: & extraneum in secundum rectè consentiente filiofa. adoptat: nepotem uerò ex filiofa. etiam sine patris consensu potest in adoptionem tradere.

Adhuc docuisti quibus modis patria potestas acquireretur: nimirum iusto matrimonio, & adoptione. nunc studeo ex te audire, quot & quibus modis dissoluatur? Duobus: Morte, & Capitis diminutione.

De patrie potestatis dissolutione.

Quomodo morte patria potestas dissolvitur? Cum paterfa. moritur, filius quidem sui iuris efficitur: sed nepos ex eo filiofam. in patris sui potestatem cadit: quod si filiofam. mortuus sit,

fit, nepos sui iuris efficitur.

Quid est capitis diminutio? Est a-
demptio iuris eius, quod quis uel ex li-
bertate, uel ex ciuitate, uel ex agna-
tione proprium habebat: unde triplex
esse dicitur, maxima, media, & mi-
nima.

Quænam est maxima capitis diminu-
tio? Cum quis simul & libertatem & ci-
uitatem amittit: ueluti si uel pater, uel fi-
lius ab hostibus captus apud eos moria-
tur: nam si redierit, habetur eodem iure,
ac si semper in ciuitate mansisset, propter
Ius quod postliminium appellatur.

Quid est postliminiũ? Est Ius quod-
dam inter liberos populos, foederatos
& reges constitutum, ut qui bello cap-
tus certis modis in ciuitatẽ redierit, pri-
stina omnia sua Iura recuperet.

Quæ est media capitis diminutio?
Cum ciuitas quidem amittitur, libertas
uerò retinetur. quod olim per aquæ &
ignis interdictionem accidebat, & po-
stea per deportationem, quæ in ipsius lo-
cum successit.

Quæ fuit aquæ & ignis interdictio?

Cum

Cum ijs qui exilio damnandi uiderentur, nō nominatim ciuitas adimebatur, sed usu aquæ & ignis (quæ duo degēdæ uitæ symbola sunt) interdicebatur. nam etſi non nominatim, re tamen ipſa tacitè exilium inferebatur: adempta ope illa, ſine qua uiui non poteſt.

Quæ fuit deportatio? Cum illo more ſublato, damnatus in nauim aliquā imponeretur, & ſeruis publicis ut eū in ſolâs terras, id eſt, ſolitudinem aliquam deportarent, traderetur.

Quæ eſt minima capitis diminutio? Cum & ciuitas & libertas retinetur: ſed ius agnationis amittitur: id eſt Ius illud, quod inter eos qui per uirilem ſexū cognati ſunt, inſtitutum eſt.

Quomodo Ius agnationis amittitur? Per emancipationem: id eſt, imaginariâ liberorum uenditionem, quæ ad ſimilitudinem eius excogitata eſt, quam olim Romulus inſtituerat. Nam is cauerat, ut ſi pater filium ter emanciparet, id eſt, uē didiſſet, filiam autem ſemel: ſui iuris effererentur. poſtea uerò ad ſpeciem atq; uſurpationem uetuſtatis inſtitutum eſt,

ut pater apud Prætorem alicui cuius fidem sequebatur, & qui ob eam causam Fiduciarius pater dicebatur, filium suū dicis causa ter, filiam semel uendēs, eos hac ratione de manu ac potestate sua dimitteret. sed Iustiniani instituto patres sola testatione hoc faciebant, & solam Græcorum consuetudinem in abdicando usurpabant.

Quid? Annon etiam populus Ro. uti abdicatio solebat: cum eius tā frequens apud Quintilianum mentio sit? Non. Quintilianus enim exempla puerilium exercitationum ex Græcorum scholis profert. Græci autem per præconem palā pronuntiarī iubebant, se suos liberos è familia sua eijcere: unde ἀπαγαγῆναι & ἀποκηρύττειν, & ἐκκηρύττειν dicebāt.

Hactenus secundam personarum diuisionem explicasti, quænam est tertiæ? Ea bipartita est: nam eorum qui sunt sui Iuris alij in tutela, alij in curatione sunt, alij neutro Iure tenentur.

De tutelis.

Quid est tutela? Est uis ac potestas in capite libero, ad tuendum eum, eam.

eamue, qui, quæue per ætatem consilij-
ue in firmitatem se defendere nequit, lu-
re ciuili data ac permiffa. Indeque Tutores
appellantur, qui eam uim ac potestatem
habent.

Ecquænam tutelæ subijciuntur? Pri-
mum impuberes: deinde olim foeminae
quoque omnes, quæ quidem matres fa. nō
essent, in perpetua tutela esse solebant.

Quænam est illa uis ac potestas tuto-
rum? Ut pupilli nihil sine ipsorum au-
ctoritate gerere possint: ac ne hæredita-
tē quidē quamuis fructuosam adire, tam
etsi obligare sibi alios possint, obligari
ipsi per se non possint.

Quomodo ea auctoritas interponen-
da est? Necessè est eam & à tutore præ-
sente, & in ipso gerendo negotio inter-
poni. alioquin nec antecedens, nec subse-
quens tut. auctoritas ullius momēti est.

Quid si plures sint tutores? Si admi-
nistratio communis est, unius sufficit au-
ctoritas: sin autem uel rebus, uel regioni-
bus diuisa est, singulorum auctoritas in
sua quaque parte, uel regione necessaria est.

Quot sunt tutorū gēra? Tria: sunt em̄
testa-

testamentarij legitimi, & moribus indu-
cti.

Qui sunt testamentarij? Quos pater
fa. impuberi filiofa. itemq; nepoti, quem
tamen non patris, sed suæ potestati reli-
cturus est, in suo testamento constituit.
quòd si emancipato dederit, à Prætore
confirmandus erit.

Qui testamēto tutores dari possunt?
Non tantum patresfa. sed & filijfa. & ser-
ui, tū proprij. tum alieni: ita tamen si pro-
prium testator liberum esse non putet,
alienum autem cum liber erit, tutelā su-
scipere iubeat.

Qui sunt tutores legitimi? Legitima-
rum tutelarū tria sunt genera. nam aliæ
sunt agnatorum, aliæ patronorum, aliæ
parentum.

Quæ est tutela legitima agnatorum?
Si testamento tutor datus non est. Lex
XII tabularum ad agnatos proximos,
(id est eos qui pupillos per uirilem sexū
cognitione contingunt) tutelā defert,
& si plures eodem in gradu sint, ad oēs
pariter defert.

Quid igitur si proximus agnatus capi
te

te diminutus est: quo casu antea dicebas eum agnatum esse desinere? Tutela tunc ad gradum insequentem defertur.

Quæ est legitima patronorum tutela? Ex ratione XII tabularum, quæ tutelam agnatis ideo defert, quoniam hereditatis spes ad illos pertinet, inductum est, ut patroni libertorum suorum impuberum tutelam susciperent.

Quæ est legitima parentum tutela? Quoniam is cui filius factus mancipatus est (quem superius patrem fiduciarium appellari dicebamus) si postremus eum manumittat, eius & hæres & tutor efficitur (quippe cum eius quasi patronus sit) institutum est, ut is hominem sibi tertio uenditum non manumittat, sed patri uicissim uendat, qui postea illum manumittens, ius illud acquirat: qua de causa et pater & tutor fiduciarus (nisi uerius & honestius patris nomen obtineret) appellari posset.

Quid igitur si pater antequam filius ille pubes factus sit, & pupillarem ætatem excefferit, moriatur: quis huius impuberis tutor erit? Institutum est, ut fra
ter

ter in potestate retentus, patre mortuo fratris emancipati sit tutor, & nomen quod patris proprium fuisset, habeat: tutorq; fiduciarius uocetur.

Quid uerò si cui neq; tutores testamento dati sunt, neq; ulli eius cognati extēt? Lex Attilia iubet ei tutorem à prætore & maiore parte Tribunorum plebis dari. Lex uerò Iulia & Titia à præsidibus prouinciarū: uerum id postea immutatum est.

Quid igitur institutū fuit? Claudius Imperator sanxit, ut Consules pupillis extra ordinem tutores darent. Antoninus uerò Philosophus Prætorem tutelarem instituit, qui tutores et satisfacere rem pupilli saluam fore, & tutelam recipere cogerent. postremo mos inualuit, ut magistratus cum hac inquisitione tutores darent, si moribus honestis essent, si locupletes, si tutelam non affectassent.

Qui sunt tutores moribus inducti? Olim si pupillus cū tutore suo lege, aut legitimo iudicio agere uellet, Prætor ei tutorem quo auctore ageret, attribuebat: nam tutor in rem suam auctor esse
non

non potest: nunc uerò curator ad eam rem decernitur, qui lite finita curator esse desinit.

Quot modis tutela finitur? Septem: pubertate, quavis capitis diminutione pupilli, tutoris autem media & maxima, & si legitimus sit, etiam minima: itē conditionis euentu, temporis præfiniti decursu, suspecti crimine, & legitima excusatione.

Ageſis, quoniam de tutela dictū est, deinceps de curatiōe uideamus. Quid est curatio? Est potestas administrandi bona eius, qui uel ob ætatem, uel ob mētis corporisue uitium præſe rebus ſuis non potest.

De curatoribus.

Quot sunt curatorū genera? Duo: nā alij legitimi sunt, alij honorarij.

Qui dicuntur legitimi? Qui dati sunt ijs, quibus lex XII Tabularum dari iubet: nimirum furiosis & prodigis. sic enim in ea scriptum est: Si furiosus existet, aut prodigus, cui bonis interdictū sit, agnatorum gentiliumq; in eo pecu-

pecuniaq̄ eius potestas esto.

Qui dicuntur honorarij: Qui à Præ-
tore dantur ei, qui nuper pubes factus,
idoneè sua negotia gerere non potest,
item surdis, mutis, perpetuo morbo affe-
ctis.

Nunquamne igitur impuberi Cura-
tor datur? Imò, nam pupillo qui tutorē
idoneum non habet, uel eum habet, qui
se ad tempus excusat, curator adiungi-
tur. præterea tutor necessario impedi-
tus, actorem petere, dum tamen pupil-
lus uel absit, uel infans sit, potest: eumq̄
magistratus confirmat.

Quid? nulline testamento curatores
dantur? Non, sed tamen si dati sint, ma-
gistratus decreto confirmantur.

Quas igitur inter tutelam & curatelā
differētias enumeras? Tutela est pote-
stas in capite libero, id est in persona pu-
pilli: Curatio uerò (nisi illa furiosi sit) rei
& causæ datur. Tutor inuito & ignorā-
ti datur: Curator inuito adolescenti non
datur. Tutela anno XIII. finitur: Cu-
ratela anno XXV.

Quomodo ijs qui in tutela uel cura-
tione

tionem sunt, cauetur? Magistratus iubet tutores & curatores satisficere, id est, fide iussores locupletes dare, rem illorum saluam fore: & nisi satisficerent, pignori- bus ca- ptis coercentur.

Ab omnibusne igitur illa satisficatio e- xigitur? Non, qui enim uel testamento uel ex inquisitione dati sunt, satisficere nō coguntur: si tamen plures sint, is qui uel solus, uel ab alio prouocatus satisficat, quiue à pratore, aut maiore collegarum parte, aut, cum inter eos non conueni- ret, à Pratore delectus est, solus admi- nistrat.

Quid si magistratus id neglexerit? Tum quod damni resarciri ex admini- stratorum bonis non poterit, præstabit.

Habeo ista, sed quæro, cum alicui tu- tela defertur, nunquamne illi se excusa- re licet? Imò, legitimæ excusationum causæ cōplures sunt: sed præcipuæ sunt quatuordecim.

Quænam illæ sunt? Morbus fonticu- sus, id est qui ei rei impedimento est: se- nectus annorum septuaginta, maior ali- quis magistratus, absentia causa Reip.

administratio fisci, militia, numerus liberorum, Romæ trium, in Italia quatuor, in Prouincijs quinque: inopia ei numeri sustinendo impar, professio Grammaticæ, Rhetoricæ, & Medicinæ, imperstia rerum, tria onera tutelæ non affectatæ, inimicitia capitales cum defuncto, controuersia status ab illo instituta, & lis cū pupillo, uel de bonis omnibus, uel de ipsa hæreditate instituta.

Quid igitur si is qui tutelam est adeptus, malè rem gerat? Lex XII. tabularum iubet, ut cum qui doli malì, culpæ uel in tutela admissæ suspectus erit, apud eum, qui ius dicet, arguere liceat, doliq; damnatus, sit infamis. nemo tamen in suspicionem ob inopiam, sed propter mores tantum uocatur.

Cuinam hæc suspecti actio conceditur? Omnibus, etiam mulieribus, ipsiq; alienis, quarum tamen Prætor consiliū probabit: item adolescenti in curatorem: tametsi pupillo in tutorem suum non detur.

Quid uerò si tutor satisfare sit paratus? Nihilominus remouetur: ne satisfactio

tisdatio prædandi facultatem ei potius præbeat, quàm adimat.

De rebus & earum acquir. modis.

Satis nunc de personis dixisse uide-
ris: proximum est, ut de rebus, earūq;
acquirendarū modis differamus. Quot
sunt rerum de quibus in Iure ciuili disputa-
tatur, differentiæ? Tres præcipuæ.

Quænam est prima & summa? Ut
aliæ sint in hominum commercio, aliæ
non sint.

Quænam sunt in hominum commer-
cio? Res quæ priuatæ appellantur, id
est quæ cum in priuatorum patrimonio
sunt, tum ab ijs abalienari possunt.

Quæ sunt res quarum commercium
non est? Res sacræ, religiosæ, sanctæ,
& publicæ.

Quæ sunt res sacræ? Quæ ritè, uerbis
solennibus, per Pontifices Deo cōsecre-
tæ sunt: ut aræ, templa, donaria.

Quæ sunt religiosæ? Religiosa loca di-
cebantur, in quæ illati mortui fuerat: quia
relinquebant ea loca, nec exarabantur.

Quæ sunt res sanctæ? Quæ ut inuiol-
atæ essent, pœna proposita cautū erat,

ueluti muri, & portæ urbis.

Quæ sunt publicæ? Quæ uel omniū hominum ac gentium communes sunt, ut aer, mare, litus: uel omniū alicuius ciuitatis ciuium: ut fora, basilica, theatra, stadia.

Quænam est altera rerum diuisio? Ut alię sint corporales, nimirum eæ quę tangi demonstrariq; possunt: aliæ incorporales, quæ nec tangi, nec demonstrari, cerni tamen animo atque intelligentia possunt, ueluti hæreditas, obligatio, seruitus.

Quæ est tertia? Ea à ciuibus R. excogitata & instituta est: ut aliæ sint res mancipi, nimirum prædiã in Italico solo, Iura prædiõrum rusticorū, serui, & quadrupedes, quæ dorso collouẽ domantur: aliæ omnes nec mancipi dicantur.

Quid ita res illæ mancipi dicebãtur? Quia certo ritu inter solos ciues R. sic uendebantur, ut & emptor manu eas caperet (unde & ipse Māceps, & res Mancipi dicebantur) & uenditor earum euictionem præstaret; si quis forte alius sibi eas uindicare uellet. Is autem ritus
manci-

mancipatio uocabatur.

Quonam ritu mancipatio fiebat? Adhibitis quinque testibus, ciuibus R. pu-beribus, & alio eiusdem conditionis (qui quod libram æneam tenebat, libripens uocabatur) emptor æs tenens ita dicebat: Hoc ego mancipium ex Iure Quiritium meum esse aio: idque mihi emptum est hoc ære, æneaque libra. deinde ære percutiebat librã, idque æs dabat ei à quo rem accipiebat, quasi pretij loco.

Quibus modis res acquiruntur? Res aut singulæ acquiruntur, aut uniuersæ. Et iursus singulæ aut Iure gentium acquiruntur, modis innumeris: aut Iure Quiritium tribus, mancipatione, usucapione, in Iure cessione.

Expone igitur mihi exempli causa modos aliquot Iure gentium res singulas acquirendi. Primus & antiquissimus est occupatio. Nam id quod nullius est, primo occupanti acquiritur. Itaque & feræ omnes quæ libertate naturali potiuntur, & quæ in litore inueniuntur, ut gemmæ & lapilli, & quæ pro derelicto à suo domino habitæ sunt, pri-

mi sint occupantis.

Quid si quis thesaurū inuenerit? Qui suo sacroue in loco thesaurum inuenerit suū illū totū efficit: qui uerò in alieno, uel publico, partim suū, partim dñi & fiscī.

Quis est secundus? Captiuitas. Nam quæ ex hostibus cepimus, nostra fiunt, siue homines sint, siue aliæ res, cuiusuis generis.

Quis est tertius? Accretio. quod enim rei alicui sic accrescit, ut pars sit totius, eius esse debet cuius est totum. cuius rei exemplum in alluione, in ædificatione, satione, pictura, scriptura, prætexta ostendemus.

Quid est alluio? Est incrementū latēs: itaq; cuius agro paulatim aliquid labendo flumen adiecit, eius id fit.

Quid uerò si uel illuio uel circumluio sit? Illuio, hoc est inundatio, nihil prorsus immutat: sed circumluio, id est flumen agrum alicuius circumluens, insulam eius efficit: alueum autem immutans, pristinum finitimis addicit, nouum ita publicum efficit, ut ad pristinum reuersum, illum finitimis addicat.

Quod

Quod in ædificationis Ius est? Vt quod in meo solo ædificatum est, id meum efficiatur, siue à me, siue ab alio sit extractum. Nam superficies solo cedit.

Semperne hoc uerum est? Non. nam qui sciens ex materia sua in alieno ædificat, etiam materiam ipsam donare iudicatur. At qui ignorans, bonaque fide impendium recuperat.

Quodnam rationis Ius dicitur? Vt eius quaque plantæ & sata sint, cuius in solum radices egerint: dum tamen is qui imprudens alienum agrum conseruerit, impendium seruet.

Quod picturæ & scripturæ Ius est? Vt eodem Iure utraque sit, quo res aliæ quæ superficiem nomine continentur. hoc est, ut illa tabulæ, hæc chartæ membranæ cedat. quippe sine quibus esse non possint, quamuis de pictura nonnulli propter eius pretium aliter senserint: & mihi æquius uideatur, ut pictor alias tabulas, scriptor aliam chartam reddendo, liberetur.

Quod Ius est in prætexta? Vt aliena purpura uesti cui intexta est, quam-

uis uiliori, cedat. Nunquam enim uetis ex purpura censetur, sed hæc semper illius pars & accessio est.

Quis est quartus? Rei effectio. Nam species ex aliena re confecta, si ad pristinam formam reuocari possit, eius est cuius res erat, quasi materia extincta non sit. sin minus, aut si ex utriusque materia confecta est, eius qui efficit: ueluti si ex uuis uinum, si ex argento scyphum confecerit.

Quid uero si res plurium ita commixtae sint, ut secerni nequeant? Duorum materiae, siue diuersi, siue eiusdem generis sint: item siue fortuito, siue uoluntate ipsorum commixtae, dummodo earum mutata substantia sit, ut in mulso ex uino & melle, utriusque sunt communes: at si mutata non sit, communes non sunt.

Quis est quintus? Traditio: ueluti quæ uenditionis, permutationis, legati, donationis causa facta est. cum enim alienandi animo à domino tradita est, eius dominium sic in accipientem transfertur, ut eius in bonis sit: quemadmodum paulo post dicemus.

De seruitutibus.

Quis est sextus? Seruitutis constitutio. Seruitutem autem intelligo, Ius quod quis uel in re, uel ex re sua alteri constituit.

Quotuplex est seruitus? Duplex. aut enim est personarum, ut ususfructus, usus, habitatio: aut rerū, ut seruitutes prædiorum urbanorum, & rusticorum.

Quid est ususfructus? Est Ius alienis rebus utendi fruendi, salua earum substantia. Est enim Ius in re aliena, qua extincta, ipsum quoque extinguitur.

Quarum rerum ususfructus constituitur? Earum tantum quæ utendo non consumuntur. aliarum enim, ueluti pecuniæ, quasi ususfructus per cautionem constituitur. Nam cum is qui accipit, se redditurum cauet, eius cautio apud proprietarium in corporum locum succedit.

Quibus modis finitur ususfructus? Fructuarij morte, capitis diminutione, non recte utendo, cessione, consolidatione, hoc est cum fructuarius proprietatem acquirit, & rei interitu.

Quid est usus? Est ius utendi re aliena, quatenus ei cui conceditur, necesse est.

Quid interest inter usum & usum fructuum? Quantum inter partem & totum. Nam ille ad necessitatem, hic ad utilitatem & uoluptatem refertur. Itaque usufructus fundi naturales tantum, non etiam elaboratos obtinet: nec fundi per se colendi ius habet, nec ius suum transferre in alium potest.

Quid est habitatio? Est facultas aedes alienas inhabitandi, quae tamen non in iure, sed in facto consistit. Itaque olim commodari quidem poterat, locari uero non poterat. At nunc per Iustiniani constitutionem potest.

Quid appellas praediorum seruitutem? Ius in alieno praedio aliquid agendi, quod alteri agere non licet, ab ipsius domino permillum.

Quamobrem sic appellatur? Quia constitui nisi inter eos qui praedia possident, non potest. Nam & praedium esse quod seruiat, & alterum cui seruiat, necesse est. Itaque personales seruitutes dicuntur,

cuntur, cum res personæ: reales uerò, cū res rei seruit.

Quot sunt prædialiū seruitutū genera? Duo. ut em̄ prædiorū alia rustica, alia urbana sunt, sic seruitutes alia rustice uocātur, ueluti iter, actus, uia: alia urbana, quarū scilicet usus tantum est in ædibus, siue illæ in urbe, siue in agro sint.

De singulis igitur uideamus. Quid est iter? Iter ab eundo dicitur, estq̄ ius eundi, ambulandi hominis, per prædiū alienum.

Quid est actus? Actus ab agendo dicitur, estq̄ ius armentum aut gregem agendi, per prædium alienum.

Quid est uia? Via à uehēdo (ut Varro scribit) uocatur, estq̄ ius uehiculi du-
cendi per prædium alienum.

Quidnam inter illas seruitutes inter-
est? Iter est proprium hominū, actus pe-
cudum, uia uehicularū. unde sequitur,
ut itinere actus, actu uia latior atq̄ am-
plior sit. homo enim trāsire per angustio-
rem aditū, quàm grex potest: & rursus
grex per spatium angustius, q̄ uehicu-
lū. quare qui actum habet, habet & iter.
qui

quis uiam, & actum, & iter: At hoc non reciprocatur, tamen si quoniam is qui uehem ducit, iumentum agit, frequenter agendi uerbō uia quoq; continetur, ut si quis eundi agendi seruitutem promittat: haec enim formula & pecoris & iumentū uehicularis actum complectitur.

Nullane aliæ sunt rusticæ seruitutes? Imò. Nam & aquæ ductus & haustus & pecoris ad aquam appulsus, item Ius pascendi, calcis coquendæ, & arenæ fodiendæ, in hunc numerum referuntur.

Cedo nunc mihi urbanarum seruitutum exempla? Oneris ferendi, tigni immittendi, stillicidij recipiendi, altius ædes non tollendi, uicini luminibus aut prospectui non officiendi.

Satis multos Iure gentium acquirendi modos exposuisti: deinceps de Iure Quiritium audire cupio.

De Iure Quiritium.

Quid est Ius Quiritium? Fuit olim Ius quoddam ciuium R. proprium, & à cæteris gentibus omnibus alienum, (ut antè dixi) tribus modis acquirebat, mæcipatione, usucapiōe, in Iure cessiōe.

Quid

Quid est mancipatio? Est ea species ab alienatione, de qua superius diximus. Locum autem inter solos ciues Romanos habebat: & eos, quibus commercium datum est, id est emendi uendendique inuicem ius. Præterea res mobiles non nisi præsentibus mancipari poterant. Immobiles autem etiam plures simul, & quæ diuersis locis erant, mancipari poterant.

Quid est usucapio? Est adeptio domini per continuationem possessionis, olim rerum mobilium anni, immobilium biennii. Lex enim XII. tabularum sic iubet: *Vsus, auctoritas fundi, biennis esto, ceterarum rerum annus esto.*

Quid nunc iuris est? Ex constitutione Iustiniani res mobiles, triennio: immobiles, inter præsentibus decem, inter absentes uiginti annis usucapiuntur.

An igitur cuiusuis & personæ & rei procedit usucapio? Nequaquam. uitium enim aut in persona, aut in re usucapionem impedit.

Quod est uitium in persona? Mala fides uel tradentis uel accipientis. si tamen plures rem possederint, possessio defun-

defuncti quæ bona fide nitebatur, successori etiam scienti prodest: itemq; uenditoris tempus, emptori.

Quod est uitium rei? Vis aut furtum in re aliqua commissum. Nam furtiua res ne ab eo quidem, qui eam à fure bona fide accepit, usucapi potest, nisi forte prius in domini potestatem redierit.

Quid est in iure cessio? Est ab alienatio quæ fit apud Prætorē: cum is in quæ res alienatur, eam tenēs ita uindicat, Hanc ego rem ex iure Quiritium meam esse aio: deinde Prætor illum qui eam cedit, interrogat, an contra uindictet: quo negante, aut tacente, tum ei qui uindictauerit, rem addicit.

Et quid si nullo istorum trium modorum res acquisita sit? Tum res in bonis tantum dicitur esse. ueluti si ciuis Romanus à ciue R. seruū emerit, isq; traditus ei sit, neq; tamen mancipatus ei, neq; in iure cessus, neque ab ipso usucaptus sit: quandiu, inquam, horum quid fiat, is seruus quidem in bonis emptoris est, ex iure uerò Quiritium uenditoris est.

Quid igitur ea prodest acquisitio?

Omnes

Omnes iure gentium rerum alienandarum modi, qui uulgo à nobis tituli uocantur, usucapiendi causam præbent.

Quos titulos appellas? Iustas & æquitati naturali cõsentaneas possessiõis causas, ueluti p emptore, & p donato.

Quid est pro emptore possidere? Est rem sine mancipio emptam iure ac nomine emptionis ita possidere, ut eius usucapio procedat. Nã, ut ante dictũ est, emptio & uenditio sine mancipio facta, ius Quiritium non transfert.

De donationibus.

Quid est pro donato possidere? Est rem quamquam dono sibi datã, donationis iure ac nomine ita possidere, ut eius usucapio procedat.

Quotuplex est donatio? Triplex. nã est donatio inter uiuos, mortis causa, & propter nuptias.

Quid est donatio inter uiuos? Est quæ a uiuente in uiuẽtem solius libertatis & munificentiaẽ causa confertur.

Quod est ius ipsius? Ut sola uoluntatis testatione perficiatur, et traditionis necessitatem afferat, publicis literis cõsignari

gnari, nisi quingentos aureos superet; non debeat: ab ingrato tamen repeti certis de causis possit.

Quæ est donatio mortis causa? Quæ propter perspicuum aliquod mortis periculum facta est: ueluti si periculosa peregrinatio, ut belli, aut navigationis, suscipienda sit.

Quid inter utramque interest? Hæc fit propter mortis periculum, illa propter munificentiam: hæc fit ab eo qui se quam donatarium habere mallet, illa ab eo qui donatarium quam se: hæc incerta & suspensa est, nam si donator periculum euaserit, siue eum poenituerit, siue donatario superuixerit, reuocatur: illa certa & præsens est, difficillimeque couellitur: hæc quinque testibus præsentibus, illa sola uoluntatis testatione perficitur.

Quæ est donatio propter nuptias? Est quæ à sponsis & cõiugibus fieri consuevit. sed si sponforum est, uel ante nuptias, uel sponsalitia largitio uocatur: si constante matrimonio fiat, propter nuptias uel ἀντιφίρην.

Quamobrem ἀντιφίρην appellatur?

Quo-

Quoniam à marito uxori in gratiam dotis uicissim tribuitur. eius enim usus duplex est: primū, quia dotis muliebris est cautio: deinde, quia ut mulier sine causa diuortiu faciens dote, sic maritus rebus donatis mulctatur.

Quid igitur dotem appellas? Dos est pecunia nuptiarum causa ita marito data, ut eam pro domino constante matrimonio penes se habeat. quippe quæ propter onera matrimonij, id est, ad alēdam uxorem detur.

Vt iure marito datur, gentiūne an Quiritium? Rectē admones. neutro enim iure mariti est, sed proprietas eius est uxoris: at maritus eius quasi usumfructum habet. nō enim aliter ea uti potest, quàm ut incolumis uxori permaneat. itaque dotale prædium ne cōsentiente quidem uxore uel alienare, uel oppignerare potest.

Quid: licetne cuius & per quemuis istorum modorum, quos superius enumerasti, acquirere? Nequaquam. quomodo enim qui in alterius manu ac potestate est, sibi acquireret.

d Cui-

Cuinā igitur acquiritur. Quod filius fa. ex re patris acquirat, id totum acquirat patri: quod autem alia ex causa, per Iustiniani constitutionem eius usufructum pater, ipse nudam proprietatem adipiscitur: nisi forte propter militiam causam acquirat, quod nos castrense peculium appellamus.

De peculio.

Quid est peculium? Erat priscis temporibus particula quaedam gregis (unde etiam nomen inuenit) quod patres suis filiis, domini suis seruis industrie sue exercendae causa concedebant. Nunc uero summa quaedam est pecuniae eadem de causa concessa, & a paternis dominicisque rationibus seiuncta.

Quotuplex est peculium? Quadruplex: aliud enim castrense dicitur, aliud quasi castrense, aliud profectitium, aliud aduentitium.

Quid est castrense? Quod filius fa. per militiam causam tum in castris, tum etiam alibi adeptus est.

Quid est quasi castrense? Quod in togata militia parauit: ueluti in opera forrensi,

rensi, uel professione artium.

Quod est profectitium? Quod a patre accepit, neq; industria operaue sua parauit.

Quod est aduentitium? Quod ab extraneis cognatisue accepit, qui in genere sunt maternæ materniue generis hæreditates: amicorum etiam & legata, & hæreditates.

Quid uerò si filius fa. emancipetur? Tum castrense & quasi castrense peculium sibi retinebit: profectitium ad patrem redibit: aduentitiij uerò proprietatem & dimidiũ usufructus sibi ipse habebit: reliquum pater.

De seruis autem quid Iuris constitutum est? Seruus siue proprietatem, siue possessionem ullius rei acquirat, non sibi, sed domino tum ignorantĩ, tum inuito acquirit: hereditatem tamen adire sine ipsius iussu non potest: ac fructuario ea tantũ acquirit, quæ ex re ipsius, suis uel operis adeptus est.

Quid igitur si extraneam personã, id est, procuratorẽ ad acquirẽdũ adhibeamus? Per extraneas psonas, id est quarũ

nihil interest, nihil nobis præter possessionem acquiritur.

De rebus per uniuersitatem acquirendis.

HActenus quibus modis res singulæ nobis acquiruntur, exposuisti, nunc quod consequens est, quæro ex te:

Quot modis per uniuersitatem res acquiruntur? Sex: de quibus priusquam audias, illud te scire oportet, modum quendam superesse, quo res singulæ acquiri uidentur, cum re uera non tam earum dominium acquiratur, quam ius eas persequendi.

Ecquisnam ille est? Legatum & fidei commissum singulare: hoc est, cum testator iubet, rogatue hæredem alicui quid ex hæreditate sui impartiri. non enim tam res isto modo acquiritur, quam ius eam persequendi; ut suo loco dicemus: cum testamenti partes singulas ordine persequemur.

Quinam igitur sunt illi sex uniuersarum rerum acquirendarum modi? Hæreditas, fideicommissum, bonorum possessio, arrogatio, bonorum addictio, libertatum

bertatum conseruandarum caussa, & bonorum emptio.

Quid est hæreditas? Est successio in uniuersum lus, quod defunctus habuit: Itaq; nõ minus onera quàm emolumēta in hæredes transferuntur: & interdū hæreditates inanes atque etiam damnolæ reperiuntur.

Quotuplex est hæreditas? Duplex. testamentaria & legitima: id est, quæ sine testamento à lege X I I. tabul. alicui attributa est.

De testamentis.

Primum igitur de testamentis uideamus. Quid est testamentum? Est iusta & solennis testatio mentis ac uoluntatis nostræ, de uniuerso iure nostro, in unum aliquem pluresq; post mortem nostram abalienando. Est enim & aliud testationis genus, qui Codicilli appellatur, de eo quod post mortem nostram fieri uolumus: sed non uniuersi Iuris alienandi caussa institutum est: uerùm partis duntaxat, ut post testamentariam tractationem intelligetur.

Quomodo testamentorum tractationem partiemur? Quinquepartito. primum enim de personis testatorum, id est, quibus testari ius sit, differemus: secundo de personis eorum quibus per testamentum aliquid relinquitur: tertio de ijs rebus que testamentis relinquuntur: quarto de ritu & formulis testamentorum: postremo de eorum iure & infirmatione.

Quibusnam ergo testamenti faciendi ius est? Ciuibus R. puberibus, patribus fa. qui neque furiosi, neque muti, neque surdi sint, neque prodigi, quibus bonis interdictum sit. Ex quo intelligitur, neque seruis, neque ijs qui apud hostes sunt, neque impuberibus, neque filijs familiarum (nisi quibusdam de rebus) testari ius esse.

Quibusnam de rebus filiofa. testari licet? De peculio castrasi. Nam, ut ait Iuuenalis,

*Solis præterea testandi militibus ius
Vivo patre datur: nam quæ sunt parta labore
Militiæ, placuit non esse in corpore census,
Omne tenet cuius regimen pater.*

Habeo qui testari possunt. quero iam quibus aliquid per testamentum relinquere

quere liceat? Iis folis quibuscum testa-
menti mortis & adeundæ hereditatis tē-
pore, testamenti factio est: id est, quibus
leges aliquid relinquere permittunt, ni-
mirū ciuibus R. nā testamenti tēpore, ut
res sumit institutio: mortis uerò, effectū.

Nihilne igitur seruis relinqui licet?
Imò seruos hæredes instituere possu-
mus: nostros, cum libertate: alienos, sine
libertate: quasi nō illorum, sed domino-
rū personā testator spectet: quippe qui
iplo iure suis dñis acquirāt: cōmunes ue-
rò, cum libertate, uel sine libertate.

Quid ergo si hæres scriptus interme-
dio tempore testamenti factionem ami-
serit? Ut puta ciuis R. hæres scriptus ui-
uo testatore factus peregrinus, mox ad
ciuitatem R. peruenit. Mediij temporis
ratio non nocet, quia, cum eo tēpore ca-
pi hæreditas nō possit, nemo eius inca-
pax dici potest.

Quos præterea hæredes facere non li-
cet? Eos, quorū incerta persona est. ue-
luti, quisquis primus ad funus meū ue-
nerit, quoniam certum consilium debet
esse testantis.

Quibusnam de rebus in testamentis cauetur? De hæreditatibus, legatis & fideicommissis: de quibus ordine nobis & attentè disputandum erit.

De hæredibus instituendis.

Quoniam quid esset hæreditas exposuisti, quæro nunc, quot sunt hæredū genera? Tria. Sui & necessarij, itē necessarij, & postremò uoluntarij, siue extranei.

Qui sunt sui & necessarij hæredes?

Qui in morientis familia proximum ab eo gradum obtinēt. ueluti filij, aut, ijs de familia sublatis, nepotes, et qui deinceps. quandiu enim in familia ullus est, tandiu nepos suus hæres esse non potest. Item uxor quæ in manum cōuenit, quam matremfam. appellari diximus: item nurus quæ in manu filij est, quem in potestate habemus.

Quamobrem sic appellantur? Quoniam patrefam. mortuo non tam alienarum, quàm suarū quodammodo rerum plenum integrumq; dominium adipiscuntur, quarum etiam illo uiuo hæredes (quo uerbo ueteres dominum intellegebant)

ligebant) lege XII. tabularum designati erant.

Quid de posthumis, id est, qui patre humato nascuntur, quid iuris? Posthumi etiam liberi, si tales sunt, ut nati in potestate nostra futuri sint, suorum hæredum numero sunt.

Sed cur sui & necessarij dicuntur?

Quoniam lege XII. tabularum cogebantur hæreditatem retinere. tamen à Prætoribus postea inductum est, ut abstinendi potestatem haberent.

Qui sunt hæredes necessarij. Servi à dominis hæredes instituti. tum enim libertatem simul cū hæreditate adipiscuntur. Itaque propter præmium libertatis retinere hæreditatem coguntur, eaque re à suis & necessarijs discrepant.

Verum quid si à dominis suis post testamentum, & ante ipsorum mortem manumissi aut alienati sint? Si manumissi sunt, potestatem repudiandi habebunt: si alienati, dominis suis iubentibus hæreditatem acquirant, manebuntque servi.

Quid si alterius sint servi? Alieni servi etiam post domini mortem institui hæ-

redes possunt. Plurium autem serui, eorum cuius quorum iussu alienam hæreditatem adierint, pro parte dominij acquirunt.

Qui sunt heredes uoluntarij? Extranei omnes: id est, qui in testatoris familia non sunt: quemadmodum filij fa. & serui ipsius. nam cum ipsius Iuri subiecti non sint, arbitrio eorum adeundi repudiandiue potestas permittitur.

Quid si liberi sint, sed emancipati? Hi etiam extranei nominantur, cum extra testatoris familiam sint: quinetiam liberi à matre instituti, quia nūquam eius in potestate fuerunt, extraneorum loco numerantur.

Quid sequitur nunc? Ut de legatis primum, deinde fideicommissis disseramus. sed quoniam ea tractatio tum copiosa, tum etiam satis salebrosa est, melius esse arbitror, de ritu ac formulis testamentorum prius exponere: quam postremam huiusce testamentariae disputatiōis partē esse dicebamus.

De ritu testamentorum.

Quamnam igitur testamenti faciendi ratio est? In primis illud te scire oportet, olim testamentorum genera quinque fuisse. sic enim multa simul de formulis intelliges. Erant autem hæc: calatis comitijs, in procinctu, per æs & libram, prætorium, mixtum.

Quid est testamentum calatis comitijs? Quod olim pacis tempore calatis, id est, euocatis pro collegio Pontificum comitijs, palam aperteque fiebat. Cùm enim sacra unam cum pecunia transferrent, Pontifices interesse ei actioni oportebat.

Quid est testamentum in procinctu? Id militiæ tantum fiebat: cùm instructo exercitu uiri ad prælium faciendum in aciem uocati, togasque succincti, tribus aut quatuor testibus adhibitis heredem nuncupabant.

Quod est testamentum per æs & libram? Cum quis alterius familiam, id est ius patrisfamilias uniuersum mancipio emebat, & testator tabulas tenens ita loquebatur: Hæc uti in his tabulis, cerisue scripta sunt, ita do, ita lego, ita testor. itaque

uos Quirites testimonium præbetote: Quæ omnia ficta erant & adumbrata. alius enim hæres in tabulis scriptus erat, alius familiam emebat: ne qui hæres scriptus esset, testatoris uitæ insidias pararet.

Quod est testamentum Prætorium? Quod sine ulla mancipatione per solam septem testium consignationem etiam hoc tempore magnopere usurpatur.

Quod est testamentum mixtum? Quod ex iure ciuili, Prætorio, & constitutionum ita fit, ut à septem testibus nullo alieno interposito actu, uel eodẽ, uel etiam alieno annulo consignetur, subscribatur ab ijs, & à testatore, hæredisq; nomen uel ab hoc solo, uel ab ijs adscribatur.

Quid tenentur omnes legibus istis testamentarijs? Militi quandiu in militia est, dum tamen testes, minimum duo, data opera sint adhibiti, quouis modo testamentum facere permittitur: extra militiam uerò, communi iure ac legibus tenetur.

Videamus nunc quinam ordo in testamentis

stamenti scribendis obseruandus sit.

Quatuor in testamentis scribendis obseruanda sunt. quorum primum est de re stibus, alterum de hæredibus instituendis, tertiū de partienda hæreditate, quartum de substitutione.

Primum igitur de primo uideamus. Quibusnam in scribendo testamento testes adesse licet? Solis ciuibus R. puberibus, sanæ mentis, & qui extra testatoris familiam ac potestatem sint.

Possuntne ij de quibus agitur, nimirū hæredes, adhiberi testes? Nemo in re sua testis est idoneus: sed tamen ij quibus partem aliquam ex hæreditate delibatam testator relinquit (id autem legatū appellatur) adhiberi possunt: nimirum, quia nihil ab illis creati periculi testatori potest: cum incertum sit, an illud habituri sint. quoniam in hæredis potestate est non adire: testamentis autem ab hæredib. desertis, legata omnia intercidūt.

Age, in hæredibus instituendis quid obseruatur? Olim ordo hic erat, ut primo loco hæres institueretur, & si filij filiarū uera. essent, ij uel instituerentur, uel exhæ-

exhæredarentur nominatim. Nam testamentum quo suus hæres præteritus est, quamuis uiuo patre postea decesserat, nullius momenti est.

Quid? Præteritio filia & nepotum qui sui sunt, eademne uim habet? Olim & filia & natus ex filio præteriti testamentum non uitabāt, sed scriptis hæredibus accrescebant: suis quidem hæredibus, in partem uirilem: id est ut parem cum illis partem obtinerent: extraneis autē, in partem dimidiam, præterea satis erat eos inter cæteros exhæredari: nominatim necesse non erat.

Quid uerò si testator uxorem grauidam esse ignorasset? Olim præteritio posthumi cuiuscunq; gradus sexusue esset, testamentum rumpebat. posthumi uerò exhæredari nisi nominatim nō poterant: at posthumæ, si modo eis legaretur, etiam inter cæteros poterant.

Eratne eadem emācipatorum ratio? Non, eorum enim præteritio testamentum non rumpebat: quippe qui iam pro alienis & extraneis numerarentur, neq; ulla ex parte ad patris familiam pertinebant.

bant. Prætor tamen eis præteritis bonorum defuncti possessionem contra testamenti tabulas dabat: ut suo loco intelliges.

Quid si liberi adoptiui essent? Ii à patre adoptiuo præteriti testamentum rûpebant: sed ab eo emancipati contra patris naturalis tabulas tantum bonorum possessionem à Prætoze impetrabant.

Aliudne hoc tempore obseruatur? Iustiniani lege nulla prorsus inter liberos differētia est, sed omnes nominatim uel institui uel exhæredari debēt, cuiusuis generis, sexus, gradusq; sint. adoptatus autē ab alio quàm auo, uel proauo, patri naturali necessariò succedit. adoptiuo uerò uel necessario, uel uolēti. ab hisce autem adoptatus, suus illis efficitur: patri autem naturali, planè alienus.

Quid uerò si mater uel auus maternus testetur? Silentium matris auiue materni exhæredationis uim obtinet: sed liberi præteriti accusare testamentum quasi inofficiose factum possunt.

Quid? quænam hæredis instituendæ formulæ fuerunt? Hæres aut purè instituitur

tui potest, hoc modo: Titius hæres esto: aut sub conditione, ueluti si Titius uxorem ducat, hæres meus esto.

Quid si dies adiecta sit? Hæreditas frustra uel ex die, uel ad diem relinquatur: ueluti post biennium, aut usq; ad biennium. Itaq; uitio adiecti temporis sublato, ualet institutio.

Quid si plures conditiones adiectæ sint? Veluti si & uxorem ducat, & senator fiat? Si coniunctim adiectæ sunt, ueluti si & hoc & illud accidat, omnes expleri oportet: sin disiunctim, ueluti si hoc aut illud fiat, ex parte tantum.

De partibus hæreditatis.

Quid in testamēto tertium obseruandum est? Ut si plures hæredes instituantur, cuiusque partes definiantur.

Quot in partes hæreditas diuiditur? Romani cum alia omnia quæ diuisionē recipiebāt, tum etiam hæreditates in assis partes diuidebant: Sunt autem hæ: Vncia, 1. Sextans, 2. Quadrans, 3. Triēs, 4. Quincunx, 5. Semis, 6. Septunx, 7. Bes, 8. Dodrans, 9. Dextrans, 10. Deunx, 11. As, 12.

Quid

Quid uerò si testator id non obserua-
rit, sed uel plures uel pauciores partes fe-
cerit: ut si uni semissem, alteri quadrantē
attribuerit? Testator potest assis par-
tium nominibus ad arbitrium suum abu-
ti: sed res necessariò ad assis rationem re-
uocanda est. Nemo enim nisi miles po-
test ex parte testatus, ex parte intestatus
decedere. Itaq; illo casu sextans semissi
adiungetur: uncia uerò quadrantī.

Est ne regula quædam à Iurisconsul-
tis tradita, quam sequi hac in re possi-
mus? Est. nam hereditatis partes aut
omnes indefinitæ sunt, aut omnes defi-
nitæ: aut partim definitæ, partim inde-
finitæ.

Quid si omnes indefinitæ sint? Te-
stator iudicatur æquas cuiusq; hæredis
partes esse uoluisse.

Quid si omnes definitæ sint? Tum si
quid assis deest, unicuiq; pro rata parte
accrescit, ut in illo casu diximus, si uni se-
mis, alteri quadrans relictus est. Si supe-
ratus as sit, cuiq; p rata parte decrescit.
ueluti si unias, alteri semis attributus
est, ille bessem, hic trientem habebit.

e Quid

Quid si partim definitæ, partim indefinitæ sint? Tunc si in partibus definitis aliquid assis desit, id quod deerit, in eos qui indefinite instituti sunt, æquabiliter diuidet. Si nihil assis desit, indefinite instituti semissem alijs detrahent, inter seq; diuident. Sin as superatus sit, indefinite scripti quod dupondio, idest duobus assibus, deerit, habebunt.

Cedo mihi primi casus exēplū: Titius ex quadrāte, Meuius ex quincūce hæredes sunt. Cornelius & Lælius hæredes sunt. horū uterq; sextantem obtinebit.

Cedo exēplū secūdi: Titius ex semisse, Meuius ex semisse hæredes sūto. Cornelius et Læli. hæredes sūto. Vnusquisq; illorū q̄tuor heredū quadrātē obtinebit.

Cedo tertij: Titius ex dextante, Meuius ex semisse hæredes sunt. Cornelius & Lælius hæredes sunt. Cornelius quatuor, Lælius totidem auferet.

Licetne igit̄ in plures q̄ duodecim uncias hereditatē diuidere? Licet qdē: sed res semp ad unius assis rationē reuocabit̄. Itaq; si Sextio bes, Septimio semis relictus est. Octauio indefinita pars: et si
duos

duos asses testator fecerit: tamen ita res ad unum reuocabitur, ut Octavius quincuncem, Sextius trientem, Septimius quadrantem accipiat.

De substitutionibus.

Quid in testamētis scribēdis quarto loco obseruādū est? Vt si institutus hæreditatem nō adeat, in defectū eius alter sufficiat, quæ res substitutio appellat̃.

Quotuplex est substitutio? Duplex. Pupillaris, quæ pupillari tantū ætati fit: hoc mō, Filius meus hæres esto: si hæres erit, & anteq̃ in suā tutelā uenerit, id est, pubes factus sit, moriat̃, Titius ei hæres esto. Vulgaris, quæ omī ætati fit: hoc mō, Titius hæres esto. si nō erit, Meuius esto.

Quotuplex inter eas differentia est? Quadruplex. nā Pupillaris huic tm̃ ætati, Vulgaris cuiuis fieri solet: Illa solis filij sfa. hæc cuiuis, siue filius sit, siue extraneus: illa heredē filio designat, hæc testatori: illa propriè substitutio, hæc propriè institutio est.

Prinū igit̃ de Vulgari uideamus. Licetne quis numero institutis, quis etiam numero substituere? Licet. nā et singuli

singulis, & plures pluribus, & plures uni, & unus pluribus, quin & instituti substitui inter se possunt.

Cedo mihi cuiusq; exemplum? Singuli singulis, sic: Titius hæres esto: si Titius non erit, Mæuius esto. Plures pluribus, sic: Titius & Mæuius hæredes sunt: si non erunt, Seius & Flavius sunt. Plures uni, sic: Quintius hæres esto. si non erit, Sextius & Septimius hæredes sunt. Vnus pluribus, sic: Octavius & Nonius hæredes sunt: si non erunt, Decius esto. Instituti inuicem, sic: Octavius, Nonius, Decius hæredes sunt, inuicemq; substituti sunt.

Teneo ista: sed in quarto exēplo quaero, utrum oporteat utrumq; institutum hæredem non esse, ut substituto sit locus: an satis sit, si unus hæres non sit? Quoniam constat institutos primo esse apud testatorē amoris gradu, eosq; ambos substituto præferri, quoad unus illorum hæres esse poterit, huic locus nullus est.

Quid uerò, si in postrema formula testator dispariter institutos inuicem indefinite substituat? Tacite partes easdem repetisse

repetisse intelligitur. ueluti, Primus ex sextante hæres esto, Secundus ex quadrante, Tertius ex triente, Quartus ex quadrante. Nā si Quartus repudiet, quadrās eius diuidetur in nouem uncias, quarū duæ Primo, Secundo tres, quatuor Tertio attribuentur.

Quid si testator ei substituatur, quē suo coheredi substituerat? Veluti Titius & Mæuius mei hæreses sunt. si Mæuius hæres non erit, Titius esto. si Titius non erit, Sempronius esto. Sempronius utrique institutus intelligitur: sic, ut etiā Titio repudiante, hæres sit futurus.

Habeo de uulgari: quid habes nunc de pupillari dicere? Moribus institutū est, ut patres suis filijs s. usq; ad pubertatem testamētū faciant, hæredemq; attribuant: extraneis uerò uel puberibus liberis attribuere nō possunt. Itaq; pubertas statim huius substitutionis uim omnem extinguit.

Quibus uerbis rectè concipitur? Rectè hoc utroq; modo concipi poterit: Si filius meus uel hæres non erit, uel impubes decesserit. sic enim substitutus prio-

re casu, patri heres est: posteriore, filio.

Quid itaq? Quia uno testamēto de duabus hæreditatib. hoc modo statuit: una patris, altera filij, cui multa interea possunt aliunde bona obuenire: itaq; prior casus uulgarem, posterior pupillarem substitutionem continet.

Quid ergo si alterutro duntaxat casu substitutio facta sit? Imperatorū Marci & Veri constitutionibus inductū est, ut cū pater impuberi filio in alterū casum substituisset, in utrumq; casum substituisset intelligeret: siue filius heres nō extiterit siue extiterit, & impubes decesserit.

Quomodo uno testamēto de duabus hæreditatibus statuit? Quia hæc substitutio paterni testamēti appēdicula quædam est, e usq; solius firmamēto nititur. Itaq; nisi pater sibi hæredem instituat, instituere filio non potest.

Et quid si exheredetur filius? Substitutio etiam exheredato facta ualet: omniaq; filius aduentitia emolumēta, id est quæ aliunde q̄ a patre pupilli obueniūt, comprehenditur. Formula autem hæc est: Filius exhæres esto. si filius ante pubertatem

tatem moriatur, Titius hæres esto.

Sed nunquid istiusmodi substitutiones uidentur tibi periculosa pupillis esse: ne substituti hæreditatis spe adducti uitæ ipsorum insidientur? Hoc periculum arceri poterit, si testator in ima tabellarum parte substitutionē scribat, eamq; postea lino traiecto constringat, atque obsignet. sic enim ipso mortuo maxima testamenti pars aperietur, postrema celabitur.

Quid? posthumo licetne etiam substituere? Licet hoc modo: Quicumq; mihi post mortem meã nascetur, hæres esto. si uerò impubes decesserit, Titius hæres esto: Eiusq; rei exemplū nobilis illa Curiana caussa suppeditat, de qua tam sæpe Cicero commemorat.

Memini. Coponius posthumū hæredem instituerat, eiq; si ante tutelæ suæ annos decederet, M. Curium substituerat. Posthumus nō erat natus. M. Coponius agnatus ad se pertinere hæreditatē cōtēdebat: quia Curius nō aliter substitutus erat, q̄ si pupillus moreret. mortuus autē nō erat, qui natus non fuerat. Ita est

Centumuirī tamen secundum Curium litem dederūt. quasi testator qui posthumus, si is impubes moreretur, substituit, hac mente fuisset, ut eo etiam non nato, substitutio ualeret.

Quid? Vnī tantum filio substituere licet? Imò & singuli singulis, & unus singulis, sed & ei tantum qui postremus morietur, licet substituere: ueluti, Primus filius meus heres esto. si impubes moriatur, Meuius esto. itē Secundus filius meus heres esto. si impubes moriatur, Seius esto. itē Tertius filius meus heres esto. si impubes moriatur, Titius esto. Vnū autē singulis, sic substituemus: Primus, Secundus, Tertius filij mei heredes sunt. si quis eorū impubes moriatur, ei Titius heres esto. at postremo morituro substituitur hoc modo. Primus, Secundus, Tertius filij mei heredes sunt. ei uerò qui postremus illorū impubes morietur, Sempronius heres esto.

De infirmatione testamentorum.

Dixisti de testamentis rectè & ordine conficiendis. Nūc, quod postremum abs te propositum fuit, quæro,
qui-

quibus modis testamenta infirmentur? Testamenta Iure facta tribus evertuntur modis: cum aut rumpuntur, aut irrita constituuntur, aut tanquam inofficiosa arguuntur.

Quomodo testamentum rumpitur? Cum permanente suo in statu testatore, id est, capite non diminuto, uel agnascitur ei filius, uel alterum ab eo testamentum conficitur.

Quid est filium agnasci? Cum aut reuera nascitur filius, cuius in testamento mentio nulla facta est. qua de causa Cicero libro de Oratore primo: Num quis, ait, ex eo testamento quod paterfa. ante fecit, quam ei filius natus est, hæreditatem petit? Nemo. quia constat agnascendo rumpi testamentum, aut cum filius adoptatur. nam adoptatum quoque suum hæredem effici superius diximus.

Quid cum alterum testamentum fit? Posteriore testamento, quamuis nullus ex eo hæres extiterit, tamen si & Iure factum est, & ex eo hæres esse potuerit, superius ita rumpitur, ut paterfa. intestato decessisse iudicetur.

Quid si in secundo testamento certis ex rebus hæres sit institutus? Perinde erit, ac si definitæ partes non essent: itaq; institutus assem habebit.

Quid si prius testamentum in secundo ualere iussum est? Tum hæres secundi hæreditatem superiori sic restituet, ut sibi tamen quadrantem retineat: quasi ex lege Falcidia, de qua suo loco cognosces.

Quid si testator simpliciter dixerit, se nolle testamentum suum ualere? Testamentum non sola uoluntatis mutatione rumpitur, nisi alterum ritè & legitimè conficiatur. Itaque à posteriore non iure perfecto, prius non rescinditur.

Quomodo irrita testamēta fiunt? Cū testator quouis modo capite diminutus est, neq; enim qui sub alterius potestate redactus est, testari potest.

Et quid si postea capitis integritatem recuperet? Si testator mortis tempore integro capite sit, prætor eius testamentum tuetur, & hæredi scripto bonorum possessionem decernit.

Hoc

Hoc igitur inter irritum factum & ruptum testamentū interest, quòd irritum status testatoris immutatus facit, rumpit autem casus extrinsecus contingens. Rectè accipis.

Quomodo testamenta tanquam inofficiosa arguuntur? Cum contra officij rationem facta esse dicuntur. datur enim tum actio, quæ Querela inofficiosi testamenti uulgo dicitur.

Quid per eam querelam intenditur? Ut si iudices uiolatū officiū cognoscāt, rescisso testamento, hæreditatem ijs quibus naturæ iure debetur, adiudicent.

Et quo tandem Iure iudices testamenta rescinderēt, quæ legum auctoritate facta sunt? Quasi non sanæ mentis testatores fuissent: quia uel in suos liberos iniuri, uel in suos parentes impij fuerint. Nam ut liberi parentum, sic etiam parentes liberorum testamenta inofficiosa accusare possunt.

Nullisne alijs conceditur? Olim agnatis multis cōcedebatur: sed Cōstantini Cæsaris imperio ad solos fratres & sorores reuocata res est, idquæ tum de-

mum

mum cum personæ turpes, ueluti lenones, aut meretrices institutæ sunt.

Semper ne hæc querela exhæredatis istis personis cōceditur? Non: sed tum demum, cum uel alia ratione nulla Ius suum recuperare possunt, uel quadrans hæreditatis eis relictus non est, quæ pars legitima dicitur. nam si minus eis relictū est, quod deerit, supplebitur.

Ecquonam id tandem modo? Vt eis suppleatur usq; ad quartam eius portionis partem, quam singuli ab intestato accepturi erant. Veluti, duo sunt filij: quia legitima cuiusq; pars ab intestato est semis, iccirco fescūcia illis debetur: quæ semissis pars quarta est.

Quid uerò si plures sint liberi? Siue unus siue plures sint, una tantum quarta eis, quam æqualiter inter se distribuant, attribuetur. uel uti si unus est, solus tres uncias habebit: si duo, singuli fescunciã, hoc est unciam cum dimidia: si tres, singuli unciam: si quatuor, singuli tres sicilicos: id est partem uncie quartam.

De legatis.

O Pinor iam tempus esse, ut ad legata & fideicommissa transeamus.

Quid est legatum? Est delibatio hæreditatis, qua testator ex eo quod uniuersum hæredis foret, alicui quid collatum uelit.

Quot in partes hanc tractationem distribuis? In quatuor. nam primum de rebus quæ legari possunt: deinde de personis quibus legare licet: postea de modo & forma legandi: postremò de ui & iure legatorum differemus.

Quanam igitur res legari possunt? Tum corporales, tum incorporales: dūmodo res nec legatarij sint, nec extra cōmercium sint.

Quid si res nondum in rerum natura sit? Etiam quod in rerum natura non est, si modò futurum est, legari potest. ueluti quicquid ancilla pepererit: ex uino quod in fundo meo natum erit, tantum dato. legata enim spes uidetur.

Quid si res legata interierit? Hæres si ne cuius facto contigit, ut præstari res legata non possit, liberatus est. at cuius facto id

Et id accidit, nequaquam. Itaque si seruus hæredis legatus est, hæres eum manumittens, nihilominus tenetur. si alienus, eius manumissione liberatur.

Quid si rem alienam leget? Testator non modò suas, aut hæredis, sed etiam alienas res, quas tamen alienas esse scit, legare potest: id autem eum scisse legatarius probabit: ac tum uel rem redemptam, uel eius æstimationem ab hærede accipiet.

Quid si rem suam, quam alienam legatarius uel putabat esse, legarit? Tunc benigne rem interpretamur: quoniam ubi plus in ueritate, quam in opinione est, ueritas spectatur sola: hic autem utilem exitum res habuit.

Quid si legatarius rei legatae dominus fiat? Qui legatae sibi rei dominum pretio adeptus est, legatum nihilominus consequitur: qui gratis, nequaquam. cui uerò duorum testamento legata res est, non adeptus re, æstimationem: sed hanc nactus, illam petere poterit.

Quid si proprietatem mercede, u-
sum-

sumfructum gratis adeptus est? Tunc solius proprietatis æstimationem consequetur.

Quomodo res incorporales legari possunt? Cum hæreditas etiam iura cōtineat, non mirum est, si ius aliquod singularare, ueluti seruitus aliqua, uel personalis, uel realis legari possit. Itaq; libertates uulgò seruis in testamento legantur. Et qui hoc modo manumittuntur, testatoris liberti efficiuntur, qui propterea Orcini (ut superius diximus) appellantur.

Cedo item aliud exemplum? Veluti si creditor debitori liberationem, uel in perpetuum, uel ad tempus: debitore creditori debitum, siquidem plus in legato quàm in debito sit, relinquat: aut si testator id quod sibi aliquis debet, alteri legatum uelit.

Cedo item aliud? Veluti ut hæres alicui domum extruat, aut eum ære alieno liberet, aut ei sub leui usura mutuam pecuniam det, aut eum arte aliqua instituendum curet.

Quoniam de qualitate rerum dixisti,

xisti, audire cupio de quantitate: Licetne testatori quantum uelit de hæreditate detrahere, & in legatis consumere? Licuit primum ex XII. tabul. in quibus scriptum sic erat: Vti quisque suæ rei legasset, ita ius esto.

Quid Iuris postea constitutum est?

Lege Furia cautum fuit, ne cui supra mille asses legare liceret: si quis sibi plus legatū accepisset, quadruplum eius quo plus quàm licebat accepisset, redderet.

Quid postea? Lex Voconia lata est, ne qui census esset, id est sestertiūm centum millia possideret, plus uni alicui legatario relinqueret, quàm ad heredē, hæredesque pertineret.

Aliudne nunc obseruatur? Lege Falcidia cautum est, ne plus dodrante legare liceret. alioqui ut hæredibus ius esset, quadrantem eius summæ, quæ legata esset, detrahere.

Quosnam hæredes intelligis? Vtrū ut omnes simul ex uniuerso patrimonio an uerò ut singuli ex sua cuiusque parte detrahere quadrantem possint? Vnusquisque hæredum partis eius qua institutus est,

est, retinere quadrantem potest.

Sed quid si post testatoris mortem & antequam hæreditas adeatur, patrimonium uel auctum uel diminutum sit? In Falcidia deducenda modus patrimonij qui tempore mortis fuit, spectatur: ita tamen, ut æs alienum, funeris sumptus, & pretia manumissorum seruorum detrahantur.

Ecquonam igitur modo Falcidiæ ratio inibitur? Legata modum hæreditatis exuperantia, pro rata cuiusq; ad hæreditatis quantitatem reuocantur: deinde as ita distribuitur, ut dodrans legatarijs, hæredi quadrans attribuatur.

Velim eius rei mihi exemplum edas? Finge ab eo qui quadringentos aureos habebat, quadringentos legatos esse: quarta pars cuiusq; legati singulis legatarijs ita detrahatur, ut ei cui centum legati fuerint, uiginti quinque adimantur: cui quadraginta, decem: cui octoginta, uiginti.

Quibusnam personis legari potest? Hoc intelliges ijs remotis, quibus legari non potest: quorum iij primi sunt, quibuscum

buscum testamenti factio non est. ueluti peregrini: legatū enim testamēti pars est, quod ciuium R. proprium est.

Quinam alij sunt? Hæredes instituti, siue extranei, siue sui, siue necessarij sint. nam hæredi à semetipso legari non potest: ac ne ulli quidē alteri à legatario.

Quid ergo si testatores ijs quos in sua potestate habent, quorum uē in potestate sunt, legent? nam ijs ipsis legare intelliguntur: Hæredis seruo legatum, si purē factum est, non ualet: si sub conditione, ita ualet, si ea existente seruus extra illius potestatem est: domino uerò hæredis utrocūq; modo legatum ualet: sed iussu ipsius adeunte seruo, restinguitur, & cū hæreditate confunditur.

Quosnam alios numeras? Incertas personas. ueluti, quicumque filio meo, filiam suam in matrimonio collocarit. certum enim consilium testantis esse oportet: sub certa tamen demonstratione incertæ personæ legari potest. ueluti, ex cognatis meis, qui nunc sunt, qui primus ad funus meum uenerit.

Suntne alij præterea, quibus legare
non

non licet? Olim posthumis alienis, de quibus superius diximus, legare non licebat: quia si filius hæres institutus erat, legatum eidem ipsi uidebatur: sin ex hæredatus, ad eundem hoc redibat. Sed Iustinianus & his, & incertis personis legare permisit.

Quænam legandi forma fuit? Olim erat quadruplex. per uindicationem, damnationem, sinendi modum, & præceptionem. sed Iustinianus omnium legatorum, quibuscunque uerbis ea concepta essent, unum idemque Ius esse uoluit.

Quod erat legatum per uindicationem? Cum testator his uerbis usus erat: Do, Lego, Capito, Sumito, siue Habeto.

Quod erat legatum per damnationem? Cum testator sic dixerat: Hæres meus damnas esto dare, Dato, Facito, hæredem meum dare iubeo.

Quod erat legatum sinendi modo? Hæres meus damnas esto sinere L. Titium sumere illam rem, sibiq; habere.

Quod erat legatum per præceptionem? Cum unus ex hæredibus rem aliquam

sibi præcipere, id est, antecapere iubebatur. nam hoc genus legati proprium erat hæredum.

Quoniam hæc abrogata esse dicis, quid nunc obseruandum est? Olim legata post hæredum institutionem fieri debebant. sed Iustiniani lege non modò ante, sed etiam inter medias hæredum institutiones fieri possunt.

Quid præterea? Olim post hæredis legatarij uel mortem inutiliter legabatur, at nunc eiusdem lege utiliter legari potest.

Quid amplius? Olim poenæ causa, hoc est coercendi hæredis causa, legari non licebat, ueluti si filiam tuam in matrimonio Titio collocaueris, decem milia Seio dato. At ex eiusdē lege id licet, nisi sub impossibili, turpi, aut iniusta conditione legatum sit.

Quid si testator in legatarij nomine errarit: ueluti Luceium pro Lucillio nominarit? Error in alieno nomine, si modò de persona constat, nec legatum, nec institutionem uitiat: quia utrum quis nomine an certa demonstratione designetur,

ur, nihil interest.

Quid si in demonstratione erratū sit, ueluti si equum Hispaniensem se legare dicat, cum de Germanico sentiret? Falsa demōstratio, si modò de testatoris uoluntate constet, legatum non uitiat.

Quid si falsa caussa adiecta sit? Veluti, Titio. quia me absente, mea negotia curauit, centum lego, & is negotia illa nunquā gesserit? Falsæ caussæ adiectio, nisi conditionaliter facta sit, non nocet: quia legandī caussa legato non cohæret, quippe cū etiam sine caussa legare mos sit.

Quod est ius legatorum? Vt legatorum quæ purè relicta sunt, ex mortis testatoris tēpore, dies cedat: ea uerò quæ sub conditione relicta sunt, cum conditio extiterit, debeantur.

Quid si legatarius ante diem uel conditionem legati existentem decesserit? Legatum extinguitur, & in hæreditate permanet, nec legatarij hæredi debetur.

Quid si ante testatorem ipsum decesserit? Siue legatarius ante testamentū factum, siue post illud factum, & ante te

statores decefferit, legatum pro non scripto habetur.

Nunquamne testator, legatum semel scriptum uel adimere, uel in alium transferre potest? Imò potest: idq; quatuor modis. aut enim illud à persona in personam transfert: aut ab eo qui dare iustus est, transfert, ut alius det: aut rem pro re dari iubet: aut quod purè dedit, sub cōditione dari iubet.

De fideicommissis.

AGè, nunc ad fideicommissa transeamus. nam & hunc secūdum esse modum dixisti rerum per uniuersitatem acquirendarum, & tertium in testamenti locum obtinere. Quid est fideicommissum? Olim fideicōmissa erant, quæ non palàm, & pro testandi lure alicui relinquebantur: sed fidei hæredis, ut ea redderet, mittebantur: ueluti si quid ei testator datum uellet, cui per leges capere non liceret: itaq; non iubebatur hæres, sed rogabatur.

Quid nunc iuris est? Tanta tandem ijs tributa uis est, ut non modò Consules ius de ijs extra ordinem dicerent, sed etiam

tiam Prætor certus crearetur, qui fideicommissarius uocabatur.

Quod sunt inter legata & fideicommissa differentia? Quatuor præcipuæ: nam illa pro Iure testatoris relinquuntur, hæc pro hæredis fide, ac beneuolentia: illa ciuilibus, id est solennibus uerbis relinquuntur, hæc quibusuis uerbis relinqui possunt. per illa hæreditas relinquitur non potest, at per fideicommissa potest: in illis summum & strictum ius dominatur, in his longè benignius, & mitius agitur. Itaque fideicommissum, etiam is qui intestato moriturus est, potest relinquere, fideicommissariumq; rogare, ut eandem rem, uel aliam, reuue partem, alteri restituat.

Quot sunt fideicommissorum genera? Duo. nam alia singularia sunt, quibus res singulæ, ueluti uestis, aut fundus relinquunt: alia uniuersalia, quibus uniuersa hæreditas trāsferitur, ueluti, Peto abste hæres, ut meã hæreditatē Titio restituas.

Dicamus de uniuersalibus. Quænam fuit illorū forma? Primū hæres directis uerbis instituendus erat. nam testamentū

sine hæredis institutione nullum est. deinde rogandus, ut alteri, uel hæreditatē, uel eius partem restitueret: hoc modo, L. Titius hæres esto. Rogo te L. Titi, ut cū primū poteris hæreditatē meam adire, eam C. Seio reddas, restituas.

Et cum hæreditas restituta erat, uter erat hæres? Primus quidem nomen, alter uerò ius hæredis habebat: nam S. C. Trebellianum Imperatore Nerone factum est, ut quæ actiones, tum hæredi, tum in hæredem competere, eas Prætor tum fideicommissario, tum in fideicommissarium transferret.

Quid uerò si heres institutus adire hæreditatem nollet, quippe ex qua nihil interdum lucri perciperet? Iccirco S. C. Pegasianum Imperatore Vespasiano factum est, ut fideicommissum restituere rogatus, quadrantem retinere posset: ita tamen, ut hæreditatis commoda & incommoda inter eum & fideicommissarium pro rata parte communicarentur.

Quod igitur Falcidia est in legatis, id Pegasianum est in fideicommissis: Est ita. Veruntamen hoc differunt, quod in quartam

quartam Falcidiam legata non imputatur: in Pegasianum, imputantur.

Cedo exemplum: Veluti si testator quadringenta in bonis habens hæredi centum, Mævio ducenta, Valerio centum leget. Hæres ultra centum, quæ præ legati nomine retinebit, Mævio quinquaginta, Valerio uiginti quinque quartæ Falcidiæ nomine detrahet. At si hæredē cui centum legarit, roget hæreditatem restituere, centum quidem illa sibi legata retinebit hæres, quartā autem eo amplius non detrahet.

Et quid si non amplius dodrante fideicommissum sit? Olim ex Trebelliano S. C. onera omnia in fideicommissarium transibant: At si quid amplius, tum hæres siquidē sua uoluntate adisset, cōmunia cum fideicommissario habebat onera: sin à Prætore coactus, omnium erat expers: quippe quæ in alterum transferrentur. sed hæc à Iustiniano commutata sunt.

Quidnam ille constituit? Vim omnem Pegasiani S. C. in Trebellianum sic transtulit, ut hæres uel quartam uel

quod ei deest retinere, solum uero re-
tere possit: actiones autem pro rata com-
municentur: at si totam sponte coactus
ue restituit, omnium tum commodorū,
tum incommodorum sit expers.

Quid si hæres non ex asse, sed ex par-
te tantum institutus fuit? Idem etiam in
fideicommissio de parte partis restituendo
obseruari uoluit.

Nunquidnam aliud hoc loco immu-
tauit? Imò. Tantum enim fideicommissi-
orum Ius esse uoluit, ut hæres qui fidem
de reddendo fideicommissio etiam sine
scriptura & testibus dedit, tamen post-
quam de calumnia petitor iurauerit, uel
iurare cogatur, uel recusans pro confes-
so habeatur.

Nunc de fideicommissis singularibus,
siue particularibus uideamus. Quænam
fuit illorum forma? Eadem prorsus que
uniuersalium, nisi quòd nō modò ab hæ-
rede, sed etiam à legatario relinqui pos-
sunt, quāuis ab eo legari non possit.

Quarum rerum huiusmodi fideicom-
missa relinquuntur? Omnium quæ in a-
licuius dominio sunt, quicumque is sit, siue
hæres,

hæres, siue legatarius, siue fideicommissarius, siue alius quilibet. nam rei alienæ æstimationem præstare satis est.

Licetne etiam libertatem hoc modo relinquere? Licet: idq; etiam alienissimo seruo. nam aut dominus si quid ex testamento ceperit, eum uendere cogitur, aut alia emendi facultas expectatur.

Et cuius libertus fit is, qui sic manumissus est? Non testatoris, sed manumissoris ipsius, quippe qui uoluntatem suam ad testatoris rogatum accommodauit: ideoq; hæc fideicommissaria libertas opponitur ei, quæ per legata relinquitur: quæ propterea directa nominatur, quia testator ipse suum seruum liberum esse iubet, nec ab alio dari libertatem mandat.

Quid? quantam istis fideicommissis cõplecti licet? Nihilo plus quam quantum acceptum est: quod enim quis plus quam ex testamento accepit restituere rogatur, præstare non cogitur.

Et quodnam illorum lus est? Iustitiani lege idem prorsus horum fideicommissorũ, quod legatorũ lus est: itaq;
hodie

hodie una planè, eademq; illorum natura est.

De codicillis.

Quid sequitur nunc? Ut de codicillis dicamus: Sunt autè codicilli scriptura, qua defunctus leuiter ac sine ulla solennitate uoluntatem suam testatus est, de eo quod post mortem suam fieri cupit.

Quanā inter testamentū & codicillos differētia est? Codicilli primis tēporib. hoc est Augusto imperāte, is em̄ primus ius istud introduxit, nihil aliud erant, quàm appēdiculę testamēti antè facti, in quo eos quoq; cōfirmatos fuisse oportebat: et peregrè, ubi mutari testamētū cōmodè nō poterat, fiebant. sed res ex paruis orta in itijs, tandem ferè ad testamentorum magnitudinem excreuit.

Quot sunt eorum genera? Duo. sunt enim alij fideicommissarij, alij directi.

Qui sunt fideicommissarij? In quibus scriptor uerbis utens precarijs, suam de rebus omnibus quæ testamentis comprehendendi solent, heredi suo petitionem exposuit. Itaq; precarijs uerbis, hæredes in

in ijs tum institui, tum substitui possunt.

Qui dicuntur directi? In quibus directis civilibusq; uerbis scriptoris uoluntas de legatis duntaxat alicui relinquendis exposita est.

Quænam est illorum forma? Nulla prorsus solennitas desideratur, nisi ut quinque testes adsint: neq; refert, utrum rogati an fortuito interuenerint.

Quoniam hæctenus de testamētarijs hæreditatibus, & omnib. testamenti partibus differuisti, uidetur nunc tempus esse, ut ad legitimas hæreditates orationem traducas.

De legitimis hæreditatibus.

Quæ sunt hæreditates legitime? Quas lex XII. tabularum, & Senatusconsulta quedam alicui ab intestato deferunt.

Quis dicitur intestatus? Quatuor modis intestatus quis dicitur: Testamento non facto, non iure facto, rupto irritòue facto, & ab hærede destituto, id est cum hæres scriptus hæreditatem repudiavit.

Quibusnam lex ab intestato hæreditates defert? Primo loco ijs defert, quos
supe-

superius suos hæredes appellari dicebamus: id est liberis, qui in morientis potestate fuerunt, siue illi naturales, siue adoptiui sint:

Quot sunt suorum genera? Duo. nam alij natura sui sunt, nimirum filij, filiarum: alij successione, nimirum nepotes aut posteriores, qui in filiorum, non etiam filiarum, locum uacuum & destitutum subeunt. ueluti si uno filio mortuo, (nam ex filiabus prognati sui esse non possunt) nepotes ex illo, eius in gradum succedant: Lex enim his patris sui ius sic attribuit, ut illi patrem suum repræsentent, tametsi non idem omnino ius eis concesserit.

Quidnam igitur constituit? Ut cum in parentis demortui locum succeditur, non in capita, sed in stirpes hæreditas diuidatur.

Quomodo hæreditas in capita diuiditur? Cum tot in partes, quot succedendum capita sunt, ita diuiditur, ut singulæ partes singulis personis attribuantur: ueluti si tres personæ sint, & singulæ trientem auferant.

Quo-

Quomodo in stirpes diuiditur? Cum tot in partes distribuitur, quot suorum naturalium capita, ex quibus succedanei extant, fuere. itaq; si quis duos filios suscepit, quorum alter uiuit, alter duob. relictis filijs decessit: hæreditas sic diuidetur, ut ille semissem, hi alterum semissem auferāt: quoniam absurdum est, plus istis qui successerunt, quàm illi cuius in locum successerunt, iuris dari.

Quid si filius nullus extet, sed soli nepotes ex duobus filijs? Hoc idem obseruatur, ut non pro uirilibus partibus, sed in stirpes hæreditas diuidatur: quia reuera ius sui nõ in ipsis primum, sed in ipsorum patribus constitit. quapropter absurdum esset, plus ipsis quàm ipsorū patribus iuris tribui.

Et quid si ex filia prognatus, in eius locum ascendisset? Num igitur is suus non fiebat? Cum patri suo suus hæres esset, quippe cuius nomen ac gētem obtineret, quomodo in matris familia cuius nomē amittebat, suus fuisset? Ex lege tñ Iustiniiani, posterius ex sexu muliebri cū primi gradus liberis admittunt, & in stirpes

pes hæreditas inter eos diuiditur.

Age, cui post suos lex XII. tab. intestatorum hæreditatem deferebat? Si paterfa. (inquit) intestato moritur, cui filius nec extabit hæres, agnatus proximus familiam (hoc est hæreditatem) habeto. nam emancipati filij (sicuti superius diximus) capite diminuti erant, & ius sui amiserant.

Duram profectò legem narras, quæ maiorem gentium & familiarum, quàm naturæ & sanguinis rationem duxit. Ita est. Verū ex Prætoris edicto bonorum possessio emancipatis dabatur, ut posterius audies, siue soli essent, siue cum alijs concurrerent.

Qui sunt agnati? Qui per uirilem sexum inter se uel uera, uel ficta cognatione, nimirum adoptione, iuncti sunt: ueluti fratres ex eodem patre nati, qui consanguinei uocantur: item ex duobus fratribus prognati, qui patruelles. Itaq; quæ sibi cognatus meus quocunque is gradu sit, adoptauit, mihi agnatus efficitur.

Omnibus'ne igitur agnatis hæreditas defertur? Non omnibus, sed primū
ijs

ns tantum qui propinquiore gradu sunt: deinde lex Voconia, fœminas ultra con sanguinitatis, id est sororum gradum nō admittebat. Sed Iustinianus, idem Iuris fœminis agnatis, quod maribus, exemplo XII. tabularum attribuit.

Et quid si ex duobus qui eodem gradu erant, ueluti duobus fratribus, alter relictis liberis moriatur? ascendunt ne illius in locum ipsius liberi, quemadmodum superius de suis heredibus dicebas: ut cum fratre superstite patruo suo hæreditatem partiantur? Nequaquam. Vbi enim de agnatorum hæreditatibus agitur, liberi in parentum locum non succedant. Itaque frater solus proximus agnatus numerabitur, & uniuersam hæreditatem obtinebit.

Quid uerò si tres fratres fuerint, quorum primus relictis duobus liberis mortuus sit: secūdus autem quatuor: & nunc tertius intestato decedat. Vtrumne in stirpes, an in capita hæreditas illa diuidetur? Agnatorum hæreditates in capita diuiduntur: quoniam agnati qui per patrem ad hæreditatem perueniunt, non

successionis, sed proprio iure admittuntur. adeo autem successio in agnatis lege XII. tab. non admittebatur, ut si frater fratris hereditatem repudiaret, remotiores agnati eam non obtinerent: sed cadauca & uacans diceretur.

Aliudne iuris postea constitutum est? Iustinianus in agnatorum hereditatibus successionem permisit, id est, statuit ut in locum non capientium, posteriores succederent.

De liberorum hereditatibus.

V Ideo ista, & iam intelligo quemadmodum hereditates primum ad liberorum ordinem, deinde ad agnatos deferantur. Sed de parentibus qui superiorem ordinem obtinent, quid iuris? Numquamne ad illos liberorum hereditas transferatur? Siquidem liberi filij facti sint, scis & eos, & eorum bona omnia, siue uiuentium, siue morientium, in patris esse potestate.

Quid si emancipati sint? Lege Iustiniani pater ad emancipati filij hereditatem, siquidem sine liberis, fratribus aut sororibus moriatur, omnimodo uocatur: cum olim

olim non nisi fiducia contracta admitte-
retur.

Quid est contracta fiducia? Est ima-
ginaria illa emancipatio filij, de qua su-
perius diximus, reciprocata, & uicissim
patri naturali, à patre fiduciario relata,
ut pater eum manumittens, quasi patro-
nus liberti intestati hereditatē obtineat.

Et de matribus quid Iuris? Lege XII
tab. neq; mater liberis, neq; liberi matri
succedebant. Nam quo Iure inter se suc-
cessissent, cum neq; suorum, neq; agna-
torum numerum obtinerent? Cum
enim mater suos liberos in potestate
non habeat, suos hæredes habere non
potest.

Quidnam constitutum est? S.C. Ter-
tullianum Adriano imperante factum
est, ut mater ingenua Ius trium liberorū
habens, libertina quatuor, liberorum in-
testatorum hæreditatem sic obtineant,
ut tamen filio mortuo sui filia uerò, libe-
ri præferantur matri. Sed hoc quoq; Iu-
stinianus immutauit.

Quidnam igitur constituit? Ut legi-
tima liberorum hæreditas, eaq; solida,

cuicumque matri concederetur. ita tamen, ut si sorores aliquæ sint, semissem auferant: si fratres, aut soli, aut cum sororibus, tum in capita diuidat hæreditas.

Dixisti de liberorum hæreditate matribus deferenda. Nunc uicissim audire cupio, an matrum hæreditas, liberis deferatur? Orphiciano S. C. quod Marco imperante factum est, cautum fuit, ut liberi, quâuis patris in potestate sint, ad bona matris intestatæ ante consanguineos uocentur: post, Imperatores quidam statuerunt, ut etiam nepotes & neptes eodem Iure essent.

Vtrumne de filiis facta hæc S. C. intelligenda sunt, an etiam de emancipatis? Etiam de emancipatis, & uulgo quæsitis. Proditæ enim regula est, Nouas hæreditates legitimas capitis diminutione non perimi.

Agè. Quid si neque sui, neque agnati sint, ad quosnam tertio loco intestatorum hæreditas defertur? Prætor bonorum possessionem cognatis defert. Sed illos qui per emancipationem agnati esse desierunt, primum admittit. Imperator autem

Ana-

Anastasius emācipatī fratres & sorores reliquis omnibus agnatis antepōnit.

Quinam cognati dicuntur? Qui per muliebrē sexū inter se sāguine coniūcti sunt. ueluti frater uterinus, itē sororis filius, auūculus, matertera: liberi itē uulgo quæsitī, cognati tum inter se, tum matri dicuntur esse.

De bonorum possessionibus.

Videris igitur ad tertium modum rerum per uniuersitatem acquirēdarum iam peruenisse, cum hoc loco bonorum possessionem nomines. Et quænam illius definitio est? Bonorum possessio, est ius persequendi retinēdiue patrimonij, siue rei, quæ cuiusq; cum moritur fuit, solius Prætoris beneficio instituta. nam quia hæredes Prætor facere non potest, bonorum possessionem pro suo cuiq; iure attribuit.

Quot sunt eius species? Duæ. nam aliæ ex testamento dantur, aliæ ab intestato: ex quo intelligere debes, disputationem hanc non tantum ad cognatorum intestatorū successionē, sed etiam ad omnia hæreditatū genera pertinere.

Quid ita? Quoniam Prætor tãquam iustitiæ minister, & dispēfator, ius cuiq; cui suum conseruat, siue ex testamēto, siue contra testamentum, siue sine testamento ad illum pertineat.

Quot sunt bonorum possessiones ex testamento? Duæ, quarum altera contra tabulas, altera secundum tabulas appellatur.

Quæ est bonorum possessio cõtra tabulas? Cũ paterfa. testamentum quidem fecit, sed in eo liberos suos præterijt: hoc est neq; nominatim instituit, neque nominatim exheredes fecit: Prætor ijs contra ius testamenti bonorum possessionem attribuit.

Quæ est bonorum possessio secundũ tabulas? Est ea quam Prætor testamenti tabulas ac scripturam sequens eiq; obtemperans, institutis hæredibus largit̃.

Quot sunt bonorum possessiones ab intestato? Olim octo fuerunt. Vnde liberi, unde legitimi, unde decẽ personæ, unde cognati, unde qui ex familia, unde patronus, unde cognati, unde qui ex familia. unde patronus, unde uir & uxor,
&

& unde cognati manumissoris: Sed nūc ex Iustiniāni constitutione sex tantū relictae sunt, ut mox dicemus.

Quæ est bonorum possessio unde liberi? Est quæ liberis tum emancipatis, tum suis ab intestato conceditur. Ut parentis intestato defuncti bona possidere Prætoꝛe auctoꝛe possint.

Quæ est bonorum possessio unde legitimi? Quæ agnatis ab intestato deferitur: idq; ex lege XII. tabularum. Præterea autem quotiescūq; uel lex, uel Senatus hæreditatem defert, ex hac parte eā peti oportet.

Quæ est bonorum possessio, unde decem personæ? Quæ decem personis quæ manumissori extraneo præferuntur, conceditur. nimirum filio, filia, nepoti, nepti, fratri, sorori, patri, matri, auo, auia.

Quæ est bonorum possessio unde cognati? Quæ cognatis proximis ab intestato deferitur, in quibus agnati emancipati, quibus unde legitimi non competit, continentur.

Quæ est bonorum possessio unde qui

ex familia? Quæ liberti liberis tam naturalibus, quam adoptiuis, itemq; uxori quæ ipsius in manum conuenerat, ab intestato deferebatur.

Quæ est bonorum possessio unde patronus? Ea præcisè sic appellatur, pro Vnde patronus, patrona, liberi parentesq; illorum uocantur: quoniam ab intestato liberto supra dictis personis defertur.

Quæ est bonorum possessio unde uir & uxor? Quæ uiro ab intestata uxore, & uicissim huic ab illo conceditur, quoties deficit omnis parentum, liberorumue, seu propinquorum legitima, uel naturalis successio, fisco excluso.

Quæ est bonorum possessio unde cognati manumissoris? Quæ patroni cognatis ab intestato liberto, conceditur: quorum Ius quoddam singulare & præcipuum fuit.

Et quenam illarum à Iustiniano sublatae sunt? Vnde decem personæ, qui ex familia, unde liberi patroni, & unde cognati manumissoris: quia & libertinorū ingenuorumq; differentia in hæreditatibus

tibus, & contrahendæ fiduciæ ratio ab eodem abrogatæ fuerant.

Quis ordo in bonorum possessionib. obseruatur? Is quem Prætor in edicto successorio præscripsit: id est eo edicto, quo successionem permisit.

Quid appellas successionem? Ius inter eos quibus bonorū possessiones deferuntur, ut in locum eorum qui postulationem omiserint, sequentes succedere subireq; possint. Ea autem duplex est, ordinum scilicet, & graduum.

Quæ est ordinum successio? Cum ordo personarū uniuersus, cui potissimum possessio deferebatur, illam omisit. ueluti liberorum, aut legitimorum, aut cognatorum. eaq; successio de capite in caput appellatur: nam liberis omnibus omitterentibus, ad agnatos res redit.

Quæ est graduum successio? Cum primo eorum graduum qui in ordine aliquo sunt omitterente, insequens admittitur. plures enim in ordine unoquoq; reperiuntur gradus, præterquam in illo uiri est uxoris. ueluti in ordine liberorū sunt filij, nepotes, pronepotes, &c.

Quid igitur obseruatur? Vt bonorū possessio non modò singulis ordinibus, uerumetiam singulis cuiusque ordinis gradibus deferatur: nec ante ad insequētem ordinem deoluatur, quàm pedetentim per singulos gradus decurrerit: quæ successio de gradu in gradum uulgo nominatur.

Et quid si primi tandiu cunctentur, ut creditores bonorum defuncti possessionem postulent? Prætor petendis bonorum possessionibus anni spatium parentibus & liberis præstituit, agnatis & cognatis, dierum centum. sic ut ius petendi omissum, continuò uel eiusdem gradus personis accrescat, uel in sequentibus acquiratur.

Quis est quartus rerum per uniuersitatem acquirendarum modus? Arrogatio: nam olim bona eius qui arrogabatur, omnia, præter ea quæ capitis diminutione pereunt, arrogatori pleno iure quærebantur.

Aliudne hoc tempore iuris obseruatur? Iustiniani instituto arrogator solū usufructum bonorum aduentitiorum, eius

eius quem arrogavit, adipiscitur.

Quis est quintus modus? Addictio bonorum, quæ à Marco Imperatore partim ut libertates conseruarentur, partim ut famæ defuncti cōsulereſ, instituta est.

Quid est bonorū addictio? Cum hæredē non extante bona defuncti cuius, qui se æs alienum soluturū caueat, libertatum conseruandarum caussa, sic attribuantur: ut etiam seruorum manumittendorum, si consentiant, patronus efficiatur. Quod si fiscus uacantem hæreditatem occupet, libertates præstabit.

Quis est sextus modus? Publica bonorum emptio, quæ olim auctione constituta fiebat: cum debitoris alicuius latitantis bonorum possessio creditoribus, à Prætore cōcessa esset, eaq; bona triginta dies ab ijs possessa fuissent.

Aliud'ne nunc obseruatur? Imperatorum lege institutum est, ut hoc tempore sine bonorū uēditione, creditoribus bonorū possessio iudicis officio daretur.

De obligationibus.

Videris nunc post copiosam rerum acquirendarū tractationem com-
modē

modè ad obligationum materiam transire posse, quam tertiam huius institutionis partem ab initio fecisti. Quid igitur est obligatio? Est iuris uinculū, quo necessitate astringimur, alicuius rei soluedæ, secundum nostrę ciuitatis iura.

Quæ est prima obligationum diuisio? Ea tripartita est, nam aliæ naturales dicuntur, aliæ ciuiles, aliæ mixtæ.

Quæ est naturalis obligatio? Quæ cum reuera contracta sit, à iure tamen Quiritium non approbatur, ueluti, si seruus ciui R. pecuniã crediderit: iure quidem naturæ quæ parem omnium hominum conditionem esse uoluit, obligatio nata est, sed prætor de ea ius non dicit.

Cedo aliud exemplum: Veluti si duo fratres qui in eiusdem potestate sint, inter se contrahant, uel pater cum filio, uel filius cum patre, uel seruus cum herili filio, uel hic cum illo.

Quæ est ciuilis obligatio? Quæ uel nunquam reuera contracta est, uel cum reuera contracta esset, facta tamen aliquo, sed ad iuris ciuilis rationem non accommodato, dissoluta est.

Cedo

Cedo exemplum prioris? Veluti ex inani chirographo, aut cum quis ui, metu, dolo uel malo quippiam promiserit: nam summo iure obligatus est: unde natum illud uetus, Summum ius, summa iniuria est. Itaque Prætor (ut aliquanto post cognosces) iniquitatem illam in iudicio constituendo emendabat.

Quomodo alteram speciem intelligis? Ius civile certos instituit modos dissolueendarum obligationum: quod si alio quodammodo quis eas uellet dissoluere, naturaliter quidem & ex æquo & bono dissoluentur, at Ius civile ratum id non habebit.

Cedo exemplum? Veluti si creditor paciscatur se nunquam petiturum, aut debitor creditoris postulatu iurauerit se non debere: sed hæc planius in exceptionum tractatu cognosces.

Quæ sunt obligationes mixtæ? Quæ cum reuera, & æquissime contractæ sint, tum etiam à Iure civili comprobatae & confirmatae sunt, cuiusmodi sunt ex mutuo, cõmodato, deposito, empto, cõducto & ceteris simil. de quib. mox audies.

Quæ-

Quænam est secunda obligatio-
num diuisio? Ea bipartita est, ut aliæ
ciuiles sint, aliæ honorariæ, siue Præ-
torix.

Quæ sunt ciuiles? Qui ab aliqua lu-
ris ciuilis parte sunt institutæ. ueluti lege
XII. tab. ut hæres legatarijs sit obliga-
tus: aut S. C. Pegasiano, ut is qui quar-
tam accepit, creditoribus hæreditarijs
teneatur.

Quæ sunt honorariæ? Quas uel Pre-
tores, uel Ædiles in edictis suis institue-
runt. ueluti cum Prætor bonorum pos-
sessorem creditoribus omnibus hæredi-
tarijs obligat.

Quænam est tertia obligationum di-
uisio? Ea ex quadruplici facti ratio-
ne quadripartita est. Aut enim ex con-
tractu, aut ex quasi contractu, aut male-
ficio, aut quasi maleficio, obligari sole-
mus: de quibus ordine differendum est.

De contractibus.

Quid est contractus? Est negotiũ
inter duos pluresũe data opera ge-
stum, ut uel uterque inuicem, uel alter
tantũ

tantum alteri obligetur.

Quot sunt contractuum genera?

Duo tibi præcipuè notanda sunt. nam alij nominati à nobis appellantur, nimirum quibus certum nomen Latinæ linguæ consuetudo imposuit. Veluti emptio, locatio, mutuum: alij uerò innominati.

Prius igitur de nominatis uideamus.

Quot sunt illorum species? Quatuor.

Nam alij re parere obligationem dicuntur, alij uerbis, alij literis, alij solo, nudoque consensu.

Quid est obligationem re contrahi?

Cum ea nō nisi re tradita, acceptaque concipitur. ueluti in mutuo accidit, ex quo tum demum quis obligatur, cum rem sibi traditam accepit.

Quid est mutuum? Est contractus, quo rerum quæ pondere, numero, mensura constant, usus ita conceditur, ut postea non eadem, sed aliæ generis eiusdem reddantur.

Quid ita? Quia & solæ illæ res utendo intereunt, nec illarum alius quàm in consumendo est usus. Perit em̄ pecunia

&

& uinum & frumentum utendo. unde mutuum quasi de meo tuum dicere solemus.

Cedo mihi aliud exemplum? Veluti in commodato, quod sic definimus: ut sit contractus, quo gratis alicuius rei usus ita cōceditur, ut accipiens summam in ea ipsa reddenda diligentiam præstare debeat.

Quænam est inter mutuum & commodatum differentia? Illud proprium est rerum quæ pondere, numero, mensura constant: hoc aliarum omnium. In illo res fit accipientis: in hoc uerò nequaquam. In illo accipiens fortuitò rei interitu non liberatur: in hoc liberatur. commodatarius enim nō casum, sed culpam præstat, eamq; leuissimã: id est ut etiam summam diligentiam adhibeat.

Cedo item aliud exemplum? Veluti in deposito, id est contractu, quo res aliqua, ea lege apud alterum deponitur, ut is dolum tantum & nonnullam in ipsa reddenda culpam præstare debeat.

Cedo item aliud? Velut in pignore, hoc est in contractu quo res aliqua creditori

ditori ea lege obligat, ut in illa ipsa, cum primum ei satisfactum erit, reddenda, dolum & leuem culpam praestet.

De stipulationibus.

Quomodo uerbis contrahitur obligatio? Per stipulationem, id est interrogationem certis solennibusque uerbis conceptam: & aptam, consentaneamque responsionem. neque enim satis erat quibusuis uerbis uti: alioqui nullus fere contractus non uerbis fieri diceretur: sed certa solenniisque formula utendum erat. ueluti spondes? spondeo. dabis? dabo.

Aliudne ius nunc obseruatur? Leonis Imperatoris lege, solennes stipulationum formulae sublatae sunt: cautumque ut quibusuis aptis idoneisque uerbis contraherentur.

Vnde stipulatio dicta est? Varro a stipe, id est, pecunia nomen hoc deducit. Iurisconsulti autem ab antiquo uerbo stipulum, id est firmum: quia nullam aliam ob causam instituta fuit, nisi ut aliarum obligationum firmamentum esset, & arctioribus uinculis pa-

h   ctorum

ctorum conuentorumq; fides astringe-
retur.

Quot in partes tractationem hanc di-
uidis? In quatuor. Primum enim de per-
sonis, quæ stipulatione uel obligare uel
obligari possunt, deinde de rebus quæ
in stipulatum deduci possunt, disputabi-
mus: post de forma stipulandi: postremo
de lure stipulationum.

Quibusnam igitur genus hoc obliga-
tionis conuenit? Primum cum uerbis
concipiatur, satis constat, neq; mutum,
neq; surdum, neq; infantem, neq; absen-
tem eo uti posse, tametsi quod ad absen-
tes attinet, Iustiniani instituto scriptura
quæ præsentis adfuisse reos testatur, ni-
si totum illum diem abfuisse alterutrum
probetur, rata & firma est.

Quid iuris est in filijs sã? Filijs sã. cum
in patrum potestate sint, nihil cū ijs qui-
dem gerere negotij possunt: sed, sit mo-
dò puberes sint, & alios obligare, & ip-
si alijs obligari per stipulationem pos-
sunt.

Quid iuris est in pupillis? Pupillus
pubertati infantiaq; proximus, obliga-
re

re sibi alios etiā sine tutore auctore potest. obligari uerò ipse sine illo auctore non potest.

Quid iuris est in seruis? Stipulatio est iuris (ut antea diximus) Quiritium, siue ciuilis: cuius serui plane expertes sunt. Itaq; neq; dominis suis, neq; ulli alteri, stipulando obligari possunt: obligare autē alios suis dominis possunt: quia ex persona dominorum stipulandi ius habent.

Semperne igitur serui stipulando suis dominis acquirunt? Semper: etiā si uel sibi, uel conseruis, uel etiam nulla persona nominata stipulati sint, nisi forte factum in stipulatum deduxerint: ueluti ut sibi ire agere liceret. Tū enim ipsi tolli ire agere poterunt: tametsi non tam pro suo quā pro domini iure, hoc est, ut nō tam ipsi ius eundi habeant, quā dominus ius ipsos transmittendi.

Quid si seruus sit communis? Tum singulis dominis pro domini parte acquirit: nisi forte uel unius iussu, aut nomine, uel quod uni tantum acquiri possit, stipuletur.

Ecquidnam habes præterea de personis dicere? Cum stipulationes institutæ sint, ut unusquisque sibi acquirat quod sua interest, & ciues Romani certam quandam formulam haberent, qua quod inter se negotij gessissent, uoce ac lingua sua testibus audientibus pronuntiarent: satis constat, & sibi quæque stipulari, & de se promittere debere. Itaque nec qui alteri, quàm ei cuius in manu est, stipulatur, promissorem obligat: nec qui daturum facturumue aliū promittit, stipulanti obligatur, nisi forte pœnæ stipulatio subiungatur.

Quid si sub disiunctione stipulatio concepta sit: ueluti, Mihi aut Titio dare spondes? Qui se uel stipulanti uel alteri daturum spondet, rectè obligatur. quoniam in hac formula soli stipulatori obligatio acquiritur, & extranea persona magno promissoris commodo adiicitur: ut ei etiam inuito stipulatore soluere liceat.

Quid igitur si quis post suam, uel promissoris mortem, sibi dari stipuletur: tum enim uel alteri quàm sibi, uel
ab al-

ab altero quàm à promissore dari, stipulari uidetur? Olim inutilis erat illa stipulatio: sed Iustinianus pro suo imperio eam ualere uoluit.

Et quid si pridie quàm uel ipse, uel promissor moreretur, sibi dari stipuletur? Hæc quoque olim fuit inutilis. quia cum in eum diem concepta esset, qui nunquam nisi post mortem alterius certus esset, ut ipsa atque effectu in tempus morte posterius, ac proinde in alienum concepta uidebatur: at idem Imperator hanc quoque ualere uoluit.

Quid si cum alteruter moreretur, stipulatus sit? Valet illa formula: neque enim extranea persona in stipulationem deducitur, quoniam in Iure nostro momentum moriendi non morti sed uitæ attribuitur.

Quarum rerum stipulatio contrahi potest? Non tantum res omnes quarum commercium est, & quæ stipulatoris non sunt, sed etiam facta in stipulatum deduci possunt: sic ut & fieri & non fieri aliquid rectè stipulemur.

Prius de rebus uideamus. Quid si res in rerum natura nō sit: ueluti si quis mortuum seruum imprudens stipuletur? Stipulatio earum rerum quæ in rerum natura non sunt, sed fore sperantur, ualet. Veluti frumentum aut uinum nasciturum. Sed earum rerum quæ nec sunt, nec esse possunt, nihil ualet.

Quid si res in hominum quidem commercio sit, sed non in eius qui stipulatur. Veluti si quis in prouincia cum potestate, aut legatione sit. cui Cicero scribit nihil præter mancipium in demortui locum emere licere? Stipulatio nullius momenti est.

Quid si stipulationis tempore in commercio quidem non fuerit, postea esse cœperit? Veluti si quis stipuletur hominem liberum cum seruus erit sibi dari. Rei commercio exemptæ stipulatio adeo nulla est, ut ne sublata quidem ea qualitate conualescat. De his enim rebus negotium rectè gerimus, quæ subijci dominio nostro statim possunt.

Quid si stipulationis quidem tempore

pore promerçialis res fuerit, sed postea esse desierit? Vitium illud superueniens stipulationem quamuis validam extinguit.

Quid si quis rem suam quam alienam esse putabat, stipuletur? Inutilis stipulatio est: quia dari nobis quod nostrum est, non potest.

Quid ergo si rem alienam in eum casum quo nostra futura est, stipulemur? Stipulatio nullius momenti est: quia tum agere ut nobis illa detur, non poterimus.

Quid si de alia re stipulator, de alia promissor cogitarit? Nihil actum est. Stipulatio enim ex utriusque consensu contrahitur: errantis autem nullus est consensus.

Quoniam de rebus audiuimus: quero deinceps quid de facto Iuris est? Non tantum fieri, sed etiam non fieri aliquid recte stipulamur. Veluti nauem ædificare spondes? aut parietem tuum te altius non sublaturum spondes? Sed hic quiddam proprie obseruandum est.

Quidnam illud est? In stipulationibus facti, uel non facti, ut quantum inter sit constet, poena semper subiicienda est. ueluti, si aduersus ea factum erit, siue quid ita factum non erit, tunc poenae nomine decem aureos dare spondes?

Quaenam est stipulationis contrahendae forma? Ea triplex est: nam aliae pure, aliae in diem, aliae sub conditione concipiuntur.

Et quid si certo loco nobis dari stipulemur, ueluti Lugduni, aut Antuerpiae: sub qua specie formulam hanc complecteris? Sub secunda. nam haec stipulatio spatium ad locum perueniendi complectitur. itaque qui eo loco dari stipulatur, quo praefinita die perueniri non possit, inutiliter stipulatur. ueluti si qui Lugduni erat, stipularetur hodie sibi Antuerpiae dari.

Et quid si quis sub impossibili conditione stipuletur: ueluti si digito caelum tetigerit? Stipulatio sub impossibili conditione concepta, nisi ad non faciendum pertineat, nullius momenti est.

ti est. Veluti si intra Calendas digito cœlum non tetigero.

Quid ita? Quia istiusmodi adiectiones, non uim conditionum habent, sed figuram tantum. nam qui sub conditione quæ omni modo extatura est, stipulatur, purè stipulari uidetur. & profectò ita est, ut quæ conditiones affirmādo adiectæ, impossibiles sunt, eæ inficiando adiectæ, necessariae reperiantur.

Quid igitur in forma stipulationis concipienda obseruandum est? Ut promissor ad interrogatum respondeat, id est eodem planè modo quo interrogatus est. Nam stipulator uerba promissori præire quodāmodo uidetur. Itaq; qui purè stipulanti, sub cōditione, uel in diē, aut ex contrario promittit: non obligatur. Qui uerò uno hoc uerbo Spōdeo, respondet, ad omnia respondisse iudicatur.

Quid igitur si stipulator plures res una uerborum conceptione complectatur? Siquidem alter simpliciter respondeat, Dabo: propter omnes obligatur. Sin certas in responsione nominet, uelut illas & illas dabo, de ijs tantum obliga-

tur: quia, quot res in stipulationem deducuntur, tot stipulationes numerantur.

Est ne altera stipulationum diuisio ad earum formam pertinens? Est altera, eaq; quadripartita. Nam aut unus tantum ab uno, aut plures a pluribus, aut unus a pluribus, aut plures ab uno stipulantur. Atque illud est quod dici solet, & stipulandi & promittendi, duos pluresue reos fieri posse.

De correis stipulandi & promitt.

Qui dicuntur rei stipulandi & promittendi? Illi ipsi qui quid uel stipulantur uel promittunt. Nam (ut Cicero libro de Oratore secundo scribit) Veteres reos appellabant eos, quorum de re agebatur.

Quomodo plures rei stipulandi sunt? Cum post plurium interrogationem simul omnibus respondetur. ueluti si Titius a me sic stipuletur, decem dare spondes? Deinde Meuius, Eisdem decem dare spondes? nam si respondeam, Spondeo socios illos unius eiusdemq; summæ in solidum efficio.

Quid igitur si prius Titio sponde-
rem:

rem: deinde Mæui interroganti iterum sponderem? Singulæ responsiones singulis interrogationibus redditæ, & res & reos separant: Itaq; non una tantum obligatio, sed duæ conceptæ sunt.

Quomodo plures rei promittendi fiunt? Si coniunctim interrogati separatim respondeant, ueluti Mæui, quinq; aureos dare spondes? & Semproni, quinq; aureos dare spondes? Nam si respondeant singuli separatim, spondeo: duo correi promittendi erunt. Vnica enim stipulatio, cui plures respondent, unius eiusdemque rei obligatos promissores efficit.

Agè, quod superest uideamus. Quod nam stipulationum ius est? Ius stipulationum pro cuiusque formula & ratione æstimandum est. Itaque de singulis singulatim percontari oportet.

Quod ius est puræ stipulationis? Ut pecunia statim quidem debeatur: petita tamen ante tempus, quo commode satisfieri queat, non possit.

Quod ius est stipulationis in diem?
Ut pecunia statim quidem debeatur,
sed

sed peti nisi sua die præterita non possit. Totum enim medium tempus ad soluendum, liberum promissori relinquitur. Itaque qui anno uel mense certo dari stipulatur, nisi omni eo tempore exacto, non recte petet.

Quod ius est conditionalis stipulationis. Ut ante conditionis euentum non debeatur, sed tantum spes sit debitum iri: nam hæc formula obligationem in conditionis euentum differt.

Quoniam conditiones non tantum futuri de quo locutus es, sed & præteriti & presentis temporis esse possunt, quod erit ius illarum, si sic concipiantur. Veluti, si Titius Consul fuit, uel si Mæuius uiuit. Conditio ad præsens præteritum, ue tempus relata, si quidem uera est, presentem obligationem parit: sin minus, eam eneruat.

Et quid si ante conditionis euentum aut stipulator aut promissor decesserit. Nihilominus durat obligatio, & ad hæredes transfertur. nam & illius hæres agere, & huius conueniri poterit.

Quid? Cum stipulatum est certo loco dari,

dari, quid iuris? Cui certo loco dari stipulatur, adeò spatium eò perueniendi dedisse intelligitur: ut si spatium præciderit, ueluti, si qui Lugduni erat, stipuletur eo die sibi Antuerpiæ centum dari, nihil egisse iudicetur.

Quid uerò si quis sibi simul & alteri dari stipuletur? Qui sibi & alteri dari stipulatur, dimidiam tantum partem stipulari uidetur. Pars enim alterius, quasi inutiliter adiecta, deducitur.

Quid si plures rei stipulandi promittendi facti sint? Vbi plures stipulandi rei sunt, singulis in solidum debetur: & uno accipiente omnium extinguitur, obligatio. Vbi autem plures promittendi rei sunt, singuli in solidum tenentur, & unius solutione cæteri omnes liberantur.

Quid si ex correis alter pure, alter sub conditione obligatus sit? Pure obligatus, statim: alter uere commissa conditione conueniri poterit.

Quid sequitur nunc? Vt de literarum obligationibus dicamus. sed prius de fideiussionibus, quæ per stipulationem fiunt, & ut aliam obligationem confirmemus

ment institutæ sunt, breuiter explicandum est.

Quis dicitur fideiussor? Qui fide ac periculo suo suadet, ut id de quo agitur, fiat: quoniam eius euentum præstat.

Quæ nam est fideiussionis formula? Centum à me Titio tua fide credita esse iubet? Iubeo. Iubere autem pro uelle, ac suadere ueteres dixerunt. Itaque fide sua iubet, qui auctor ac suasor est, ut alteri quid credatur. Vnde fideiussio & antecedere & subsequi principalem obligationem potest.

Et cui nam obligationum generi fideiussio adhibetur? Omni prorsus: siue naturalis, siue civilis obligatio sit: adeo ut fideiussio pro seruo facta ualeat. Item siue re, siue uerbis, siue literis, siue consensu contracta sit: dummodo grauior fideiussoris quàm rei principalis obligatio non sit, leuiorem enim esse nihil prohibet.

Et quid si plures fideiusserint? Vbi plures fideiusserunt, singuli in solidum quidem obligantur: sunt enim correi promittendi. Sed Imperatoris Adriani beneficio,

nescio, si litis contestatae tempore, omnes soluendo sint, pro uirili tantum tenentur: sin minus, onus ipsius confideiussores suscipiunt. Ei uerò qui solidum soluerit, non succurritur.

De literarum oblig.

DEinceps ad tertium obligationum contrahenda. genus transeamus.

Quid est literarum obligatio? Consuetudo Latine loquentium est, ut literarum uerbum ferè pro scriptura usurpèt: itaq; literarum obligatio ea est, quæ per scripturam fit.

Omnis ne igitur per scripturam obligatio facta, ueluti per syngrapham, aut chirographum literarum obligatio dicitur? Dici quidem posset. Sed docendi causa hæc appellatio ad nomina quæ olim ex consuetudine populi Rom. in tabulis accepti & expensi fiebant, contracta est: itaque nominum obligatio sæpè appellatur.

Et quo nam id fiebat modo? Cum alicui quid expensum ferebatur, id est scribebatur in tabulis, aliquem alicui certam

certam pecuniam expendisse, siue adnu-
merasse. Nam cum tabulæ illæ in iudiciū
testes obligationis proferebātur, fidem
faciebant.

Nunquid hodie ius istud usurpatur?
Sanè quidem. Nam & nunc mercatorū
codices fidem faciunt. Sed tamen mori-
bus Populi R. sublati, Iustinianus insti-
tuit, ut qui se quod nō debet debere scri-
pserit, nisi intra biennium apud magistra-
tum testificetur, falsam & inanem eam
esse cautionem: postea ex eo chirogra-
pho conuentus soluere cogatur. Nam
exceptio non numeratæ pecuniæ, ut suo
loco cognosces, ei non dabitur.

De obligationib. ex consensu.

Agè quodnam est quartum contra-
hendarum obligationum genus?
Consensus. sunt enim obligationes quæ
dam, quæ sine rei traditione, sine stipula-
tione, sine nominibus, nudo consensu,
solaq; conuentione contrahuntur. unde
& inter absentes & inter surdos, ac mu-
tos rectè fiunt. Sunt autem quatuor: em-
ptio, locatio, societas, & mandatum.

Quid est emptio? Emptio & uendi-
tio

tio est contractus bonæ fidei inter quos Iure ciuili licet nudo consensu factus, de re certa, certo pretio, in perpetuū domini Iure obtinenda.

Quot in partes hæc disputatio diuiditur? In quinque: de personis, de rebus & pretio, de forma contrahendi, & contractus Iure.

Quid in personis quid requiritur? Ut contrahentes capaces sint obligationis. nam furiosus, prodigus, item pupillus, sine tutoris auctoritate obligari, ut superius diximus, non potest.

Quarum rerum emptio consistit? Omnium quæ in commercio sunt, siue corporales, siue incorporales sint. itaque Iura & seruitutes rectè uendi possunt: atque etiam res, quæ nondum in rerum natura sunt, sed fore sperantur, ueluti fructus fundi, aut ancillæ partus, aut captus pisciū, uel auium. nam etsi nihil incidit, tamē spei emptio facta iudicatur.

Quid si quis rem commercio exemptam emat? Tum siquidem id sciens ac prudēs fecit, nihil egisse iudicatur: sin ignorans, scientem uenditorem quanti

i sua

sua interest astringit.

Quid in pretio requiritur? Ut definitum sit & certum: si minus nobis, saltem re ipsa & ueritate. ueluti quanti emisti, quanti uendere potero: at illa, quanti uoles, quanti æquum putaueris, contractum uitiat.

Quid si pretij constitutio in extraneum collata sit? Tum ex Iustiniani imperio uenditio conditionalis efficitur: ut illo demum arbitrante constare possit.

Quid præterea? Ut in pecunia numerata consistat. Nam ut emptio contrahatur, corpus cum quantitate commutari oportet: at si corpus cum corpore, ueluti monile cum annulo: uel quantitas cum quantitate, ut numus Gallicus cum Italico commutetur, permutatio est.

Quænam est emptionis contrahendæ forma? Ea duplex est. aut enim nudo consensu, ut superius diximus, contrahitur: quod fit cum nominatim non conuenit, ut contractus in literas referretur: actum cum primum de pretio

tio conuenit, quamuis ne arrha quidem data sit, obligatio nascitur: aut per scripturam.

Quomodo per scripturam contrahitur? Cum disertè conuenit, ut instrumentum eius conficiatur: tū enim perfectus contractus erit, cum aut à contrahentibus scriptus subscriptusue, aut à tabellione perscriptus, partibusq; recitatus sit. nam emptor postea consilium mutans, datas arrhas amittit, uenditor duplicatas reddit.

Quodnam istius contractus ius est? Primum ut contrahentes non tam ex eo quod nominatim lingua nuncupatum est, quàm quod bonæ fidei & æquitatis ratio postulat, inuicem obligentur.

Quid postea? Vt emptione contracta nihilominus rei dominium penes uenditorem maneat, usq; dum & rē tradiderit, & pretium acceperit.

Quid præterea? Vt eiusdem rei tum periculum, quod sine uenditoris dolo, culpaue contingit, tum emolumentum, ad emptorem quamuis nondum rem
 i 2   accepe-

acceperit spectet. Veluti si fundus uenditus uel eluione perierit, uel alluione accreuerit. At uenditor rei custodiam suscipiens, periculum ipsius praestat.

De locatione & conduct.

Perge porrò, quid est locatio? Est contractus bonæ fidei de re aliqua certa mercede uel facienda, uel ad tempus utenda, inter quos iure ciuili licet factus.

Ergo & in rebus utendis & in operibus faciendis hic contractus usurpatur? Ita est. Locare nanq; est utendum, uel faciendum aliquid dare. Conducere uerò rem utendam, opus uel faciendum mercede accipere. Sic inquilinus qui domum utendam accepit, cōductor dicitur. Dominus qui dedit, locator. Sed in opere faciundo, communis utriusq; huius uerbi & significatio est: nam quatenus suā operam uendunt, locatores dicuntur: quatenus opus faciundum suscipiunt, conductores.

Quot in partes hæc disputatio diuiditur? In totidem quot illa de emptione. Nam emptio & locatio eiusdem iuris re
gulis

gulis finibusq; continentur: sed pretij loco mercedem hic, ut in definitione diximus, appellamus.

Quid igitur in mercede obseruandum est? Vt in pecunia numerata consistat. alioqui si unus ea lege quid faciat, ut alter uicissim aliud quid faciat: ueluti cum ultro citroq; res utenda fruendaue traditur: ut si alternis diebus tu meo, ego tuo boue ad arandum utar, locatio contracta non dicitur.

Quodnam ergo nomen huiusce contractus erit? Nullum aliud habet nisi facio ut facias, itaq; non ex nudo consensu, sed ex re ab uno praestita, obligationem parit: estq; ex eo genere contractuum, quos superius innominatos appellari dicebamus.

Et quid si non certa merces fuerit, sed in sempiternum, uel in longissimum tempus res fruenda ea lege tradatur, ut quando diu merces soluatur, ad dominum non redeat? Imperator Zeno hunc contractum *ἰμφύτενοις* nominauit: eiq; ius hoc attribuit, ut nisi aliud cautum sit, rei totius interitus ad dominum pertineat, par

tis uero ad colonum.

Quamobrem sic appellatur? Cum *ἡ*
οὐτένευ cōferere significet, apparet tum
illas pactiones usurpari cæptas, cum a-
gri deserti atq; inculti non facile colonū
reperiebant, qui cum impendium ma-
gnum in eorum cultura, & consitione,
ac melioratione fecissent, ab ijs discede
re cogerentur. Institutum igitur fuit, ut
non ad breue tempus, sed uel in perpe-
tuum, uel ad longissimum illi agri fruen-
di annua mercede traderentur.

Quod locationis & conductionis ius
est? Ut conductor summam diligentiam
in re utenda opereue faciendo præstet,
& leuissimæ culpæ nomine obligetur.
Item ut si artifex constituto pretio quid
efficiat, siquidem ex sua materia id fa-
ciat, uenditio: sin eius qui duxit, condu-
ctio contracta intelligatur.

De societate.

Quid est societas? Est cōtractus bō-
næ fidei, de alicuius uel rei uel ne-
gotiationis cōmunionem sic institutus, ut
eius & quæstus & damnum ad unum-
quemq;

quenq; communiter pertineat. Non minus enim damni, quam lucri ratio ducenda est. alioqui societas ita contracta, ut ad unum solum lucrum sine damno pertineat, Leonina uocatur.

Quid ita quaeso? An non Aesopi fabulae meministi, qua Leo, asinus & uulpes societatem praedae coierant: & cum leo iussisset asinum diuidere, ille autem aequabiliter diuisisset, a leone dilaniatus est, post cum uulpem diuidere iussisset, uulpes illi maximam partem, sibi minimam attribuit. interrogata igitur a leone, quis eam diuidere docuisset: Calamitas asini, respondit. unde docemur, contrahendam cum potetioribus societatem non esse.

Quot sunt huius disputationis partes? Totidem quot superiorum: quia etiam quicquid de personis & rebus dictum est, hoc idem in hoc quoq; contractu ualet.

Quaenam est societatis contrahendae forma? Ea duplex est. aut enim partes definitae sunt, aut indefinitae. & rursus si definitae sunt, aut bonorum omnium societas

contracta est, aut certæ unius uel rei, uel negotiationis.

Quod lus est societatis bonorum omnium? Ut omnes res quæ coeuntium sunt, quæq; ijs acquiruntur, ipso iure cōmunicentur. ueluti hæreditas, legatum, donatum, aut quacuncq; ratione partum.

Quod lus est societatis de una re, uel negotiatione contracta? Ut solius eius rei quæstus sit communis: ac proinde re illa uel profecta, uel perempta societas dissoluatur.

Quid? Licetne contrahentibus arbitrato suo societatis partes definire? Omnino duæ regulæ conseruandæ sunt: quarum prior hæc est, In societate par esse debet fructus, & impēdi ratio: hoc est, ut qui plus minusue contulerit, plus minusue auferat. Altera in societate parem esse damni & lucri rationem oportet: ueluti, ut qui bessem lucri percipit, idē bessem damni percipiat: ac uicissim qui trientem lucri percipit, idem lucri tantum trientem auferat. Nam si Titius & Seius inter se pacti sint, ut ad Titium lucri duæ partes pertineant, damni tertia, ad hunc
duæ

duæ partes damni, lucri tertiã, pãctio iniusta est.

De priore igitur uideamus. Quid est impendium? Non tantum pecuniã aut merces, uerumetiã opera atq; industria, plerunq; enim multo pluris est industria quã pecuniã, ut Cicero in oratione pro Q. Roscio demonstrat. itaq; societas ea probatur, quam ille narrat inter Rosciũ & Fannium contractã fuisse: ut unus pecuniã, alter solam operam industriã ue conferret. Fannius enim Panurgum seruum emerat. Roscius eum arte histriõnica instituerat, cõmunis inter eos erat.

Ergo si quis præter æquam pecuniã partem, insuper etiam operam insumat, & plus impendij fecisse dicetur, & maiorem quæstus partem sibi de pacisci poterit? Rectè accipis. ueluti si uterq; quin quaginta impenderit, alter autem insuper operam quæ uiginti æstimetur: quia septuaginta impēdisse iudicatur, septuncem ex fructu auferre debet.

Nunc de altera uideamus. Si semper parem lucri & damni rationem esse oportet, multa incommoda consequi uidentur:

dentur: ut is qui maius fecit impendium, maiorem sibi lucri, minorem uerò damni partem pacisci non possit. Quid enim si qui septuncem in societatem contulerat, septuncem quidem lucri, semissem uerò damni sibi paciscatur? Sanè si hoc non possit, plus illud quod in societatem contulit, quod prodesse sibi oportuit, ipsi magnopere oberit. etenim si nō plus quàm alter contulisset, nihilo plus damni quàm semissem sensisset. Non satis perpendisti.

Quid ita? Quia in hac specie, & multis similibus, propter istud maius impendium, pactio rem ad summā æquitatem reuocat: ne quæ res prodesse debuit, ea detrimentum afferat. itaq; ne hæc quidē pactio improbatur, ut nullius partem damni alter sentiat, lucrum uerò commune sit: nimirum cum tanti est opera quæ insuper impeditur, quanti est damnum.

Dic quæso istud paulo planius? Veluti si sexaginta uterq; nostrum impenderit, ego uerò insuper operam meam, cuius æstimatio uiginti sit aureorum: ac proinde octoginta impendisse iudicet.

Nam

Nam si damnum acceptum est, dummodo non sit pluris uiginti, pactio ualebit, ut id damnum ad me non pertineat. Denique hæc ita demum pactio ualebit, cum ego ex lucro non maiorem fructum quam tu, percipiam: quamuis maius impendium propter operam meam fecerim.

Video ista: sed mihi quæstio quædã in mentem uenit, quæ ad utramq; regulam pertinere uidetur: an qui non minus fecit impendium, maius emolumentum, ueluti bessem lucri, pacisci possit? Potest ex secunda regula nimirum, si parem tam damni, quam lucri partem sibi paciscatur.

Dixisti de partibus definitis: quid si partes definitæ non fuerint? Tum ex æquo contracta societas intelligitur.

Quid si alter plus altero impendij fecerit? Aristoteles libro Politicorum tertio scribit, æquum non esse, ut qui minus impendit, æquam fructus partem ferat. itaq; cum pro rata parte sui impendij singuli fructum ferent, æquabilitas optimè conseruabitur.

Quid

Quid habes amplius de hoc contractu dicere? Duo generalia præcepta tenenda sunt, quorum alterum ad tuendā, alterum ad dissoluendam societatem pertinet.

Quid in illa tuenda obseruādum est? Ut in communibus rebus ea diligentia adhibeatur, quam quisq; in reb. suis præstat: item ut si quis societati malitiosè renuntiet, id est cum solus lucrum aduentitium captaret, lucrum illud in commune conferat, & quod interea societati obuenerit, totum ei cui renunciatum est, acquiratur.

Quid in dissoluēda societate Iuris est? Ut societas unius morte nisi aliter cautum sit, dissoluatur: item negotio cuius societas coierat absoluto, bonorum præterea unius uel publicatione, uel cessione: id est cum unus ex socijs ære alieno oppressus, creditoribus bonis suis cedere cogitur.

De mandato.

DEinceps de mandato differamus. Quid est mandatum? Est contractus bonæ fidei, de eo quod fieri sine mercede

cedere conuenit, periculo mandatoris exsequendo, inter quos iure ciuili licet factus, mandare nanq; est negotium dare.

Quot sunt huius disputatiōis partes? Quatuor, personæ, res mandata, forma mandati, & ius contractus. Neq; enim ullum pretium aut merces potest intercedere. alioqui mercede interposita locatio & conductio contracta dicitur.

Quid in personis obseruandum est? Idem quod in superioribus diximus, nimirum ut uterq; sit contractus & obligationis capax.

Quid de re? Vt ex mandato rei quæ bonis moribus aduersatur, nulla nascatur obligatio. ueluti ut uulnus, ut cædes, aliud ue maleficium committatur.

Quotuplex est mandandi forma? Quadruplex. tot enim de caussis mandatum factum obligationem parit: siue mandantis solius, siue mandantis & mandatarij, siue extranei, siue coniunctim plurium.

Cedo mihi cuiusq; exemplum? Mandantis: ueluti ut ei fundus ematur: Mandatarij, & mandantis: ut pecuniam credat

dat ei, qui in rem ipsius mutuaretur. Alieni: ueluti ut Titij negotia gerantur. plurimum coniunctim: ueluti ut communia negotia sua & alieni gerantur.

Quid si solius mandatarij gratia mandatum sit? Quod mandatarij solius in re est, quasi merum esset cōsiliū, nullā obligationem parit: nam qui amico cōsiliū dat, quia sua nihil interest, obligare illum non potest: obligari autem ipse propterea non potest, quia hi cōtractus (ut superius diximus) ultro citroq; obligationem pariunt.

Quod est ius istius contractus? Ut & is qui mandatum recipit, protinus ad officium præstandum obligetur: alio qui quanti mandatoris intererit, teneatur: & uicissim qui mandauit, in id quod alter de suo impenderit, obligetur. Omnino autem, ut & reuocatio re integra facta, & mors alterutrius mandatum extinguat.

Quid præterea? Ut dolus & leuis culpa præsterur: item ut qui extinctum mandatum ignorās illud perfecerit, alterum obligatum habeat.

De quasi contractu.

Quid sequitur nunc? Ut de obligationibus quæ quasi ex contractu nascuntur, differamus: hoc est, quæ neque ex contractu, neque ex delicto propriè nascuntur, quia neque contractum est, neque delictum ullum admissum: sed quia rei priuatę negotium gestum est, ię circo sic appellantur.

Quid' nam inter has & illas superiores interest? In contractibus conuentio interuenit, ac uoluntas utriusq; non modo concurrit, uerum etiam negotio causam dedit: In his, aut certè plerisq; earum unius solius factio, tum ipse, tum etiam alter tacitè obligatur: quia eo animo uterque fuisse iudicatur.

Cedo mihi aliquot exempla? Veluti si quis negotium absentis & ignorantis sua sponte ac sine mandato gesserit. præsumitur enim negotiorum gestor eo animo negotium gerere, ut ex dolo & culpa obligetur: uicissimq; etiã dominus eo animo esse iudicatur, ut libenter se negotiorum gestori obligatũ uelit, si quid suo nomine impendat.

Itaq;

Itaq; quasi ex contractu, id est ex tacito ac præsumpto contractu, nasci hæc obligatio dicitur.

Cedo item aliud? Cum pupilli tutela gesta est. nam ex tutelæ administratione, & tutor pupillo, & uicissim hic illi, de eo quod tutor præstiterit, tenet: iudiciumq; sic datur, quasi gestum inter eos negotium fuisset.

Vis etiam tertium addere? Quidni? Cùm igitur quidam non sua sponte, sed casu in communionem alicuius rei inciderunt, ueluti si duobus res eadem legata donatæue sit, si cui eorum quid eius rei causa uel decessit, uel accessit, puta, quia uel impedit de suo, uel fructus percepit, perinde quasi inter se contraxissent, ita alter alteri obligatus est, eoq; nomine iudicium, quod communi diuidendo appellatur, inter eos redditur.

Adde etiam, si uidetur, quartum? Cum plures cohæredes instituti sunt, si quis eorum uel fructus percepit, uel necessarios sumptus fecit, familiæ eriscundæ, id est hæreditatis diuidundæ iudiciũ inter eos redditur: ut & hæreditas diuidatur,

datur, & quod eo nomine alterum alteri
ri dare facere oportebit, præstetur.

Quid si quid ab hærede legatum est?
Rectè accipis. tum enim legatarius equè
aduersus hæredem agit, quocum tamen
nihil unquam contraxit, negotijue ges-
sit, ac si contraxisset: quoniam hæres hæ-
reditatem adiens, tacitè cum omnibus le-
gatarijs contrahere, seseque ijs obligare
iudicatur.

De contractibus innominatis.

Quoniam de contractibus nomina-
tis exposuisti, uidetur nunc tempus
esse, ut de innominatis explices. Quot
sunt eiusmodi contractuum genera?
Quatuor. Do ut des, Do ut facias, Facio
ut des, Facio ut facias.

Quamobrem sic appellantur? Quo-
niam nullum ex Latinæ linguæ consue-
tudine certum ac proprium nomen ha-
bent. tametsi enim prima specie ad nomi-
natorū similitudinem accedere uidean-
tur: tamen propter Iuris ciuilis subtilita-
tem ab ijs magnopere discrepant.

Quid ita? Quia Iurisconsulti nomi-
natos contractus certis finibus, & ut ita
k dicam,

dicam, proprietatibus definierant, formulamq; litium atq; actionum, quæ ex ijs nascerentur, certis conceptisq; uerbis ita composuerāt, ut neq; alio modo ex ijs, neq; ex alijs contractibus illo modo agi liceret: unde illud uetus, ut qui formula caderet, caussa caderet.

Sed satius est ab exemplis ista cognoscere. Quis est contractus *Do ut des*? Cum id negotium gestum est, quod neque emptionis, neq; ullius alterius nominati contractus nomine appellari potest: sed conuentum est, ut res pro re detur: uelut in *Permutatione* & negotio *Aestimatorio*.

Quid? *Permutatio* nunquid proprium & singulare nomen habet? Nequaquam. *Permutationis* namq; species quædam est, emptio & uenditio. Itaq; ueteres mutare pro uendere, ut Græci ἀπαιμάθησαι dicebant, & ante numerum obsignationem omnes emptiones *permutatione* fiebant.

Quidnam igitur inter emptionem & permutationem interest? In illa res cum pretio, in hac res cum re commutatur

ratur: illa ex nudo consensu obligationem parit, hæc ex rei unius traditione.

Quod appellas negotium æstimatorium? Cum alicui res æstimata ea lege uendenda datur, ut uel rem incorruptam reddat, uel æstimationem de qua conuenit, referat. quæ conuentio quam sit aliarum omnium nominatarum dissimilis, ipse tua sponte animaduertis.

Quis est contractus, Do ut facias? Cum id conuenit fieri, quod locari non potest: ueluti ut centum aureos Octauio dem, ut seruum suum manumittat.

Quis est contractus, Facio ut des? Is qui cum superiore recipitur, ueluti si conuenerit, ut seruum meum manumittam, & tu mihi centum soluas.

Quis est contractus, Facio ut facias? Cum neq; gratis, neq; mercede pecuniaria constituta quid fieri conuenit: sed ut factum pro facto reddatur: uelut in illo quod superius diximus, ut uicini bobus suis alternis diebus uterentur. nam locati & conducti

actionis formula, nisi ubi pecuniaria merces fuit, non datur.

Et quo' nam modo omnes isti contractus obligationem pariunt? Re tantūmodo: id est, ubi iam ab altero datum, factum uē est. tum enim alter ad uicissim dandum, aut faciendum obligatur.

De dissoluendis obligationibus.

ADhuc quibusmodis obligationes contraherentur, exposuisti. Nunc quibus illæ dissoluantur modis, scire cupio. Obligationes quatuor potissimum distrahuntur modis: solutione, acceptilatione, nouatione, & delegatione.

Quomodo solutione distrahitur obligatio? Cum uel ea res quæ debetur, uel si modò creditor consentiat, altera præstatur. nam inuito creditori aliud pro alio solui non potest. Quinetiam non modò ab alio quàm debitore, sed etiam ipso ignorante & inuito, solutio fieri pōt.

Quid uerò si duplex obligatio est, una rei principalis, altera fideiussoris? Tum alterutrius solutione utraq; tollitur obligatio, fideiussor autem soluēs actionem creditoris in debitorem, id est lus per-

persequendi debitoris quod creditor habuit, acquirit.

Quid est acceptilatio? Acceptilatio generali nomine, est in tabulas acceptæ pecuniæ relatio: speciali uerò & proprio à Iurisconsultis bifariam accipitur. aut enim uulgaris est, aut Aquiliana.

Quæ est uulgaris? Est ea, quæ una stipulatione constat: cum is qui uerbis obligatus est, à suo creditore stipulat sic: Quod tibi debeo, habes'ne acceptum? Cum enim creditor & illius nomen expunxisset, & æs acceptum ei retulisset, respondebat: Habeo, acceptumq; tuli. neq; ad aliam, quàm uerborum obligationem, adhiberi hæc stipulatio poterat.

Quæ est Aquiliana? Est ea quæ mutua & reciproca stipulatione constat, & ad omnes omnium generum obligationes dissoluendas à C. Aquillio Gallo instituta est.

Quænam est illius formula? Quicquid te mihi ex quacunque causa dare facere oportet, oportebitue, præsens in diem'ue: quarumq; rerum mihi tecum actio, quæq; aduersus te petitio, uel ad-

uersus te persecutio est, erit' ue: quod' ue
tu meum habes, tenes, possides, dolo' ue
malo fecisti, quominus possideres: quā-
ti quæq; earum rerum res erit, tantam
pecuniam dari stipulatus est Aulus A-
gerius, spondit Numerius Nigidius.
Quod Numerius Nigidius Aulo Age-
rio spondit, id haberet' ne à se acce-
ptum, Numerius Nigidius Aulum Age-
rium rogauit, Aulus Agerius Numerio
Nigidio acceptum fecit.

Quid est Nouatio? Prioris debiti in
aliam obligationē transfusio, atq; trās-
latio, quæ per stipulationem fit. Cum igit'
id quod nobis ab aliquo debetur, ab al-
tero sic stipulamur, ut diserte id nos uel-
le testemur, prior extinguit' obligatio.

Quid? Licet' ne etiam ab ipso debito
re nouādi animo stipulari? Licet: dum
modo noui aliquid adijciatur. ueluti si
quod in diem, uel sub conditione debe-
tur, purè stipuletur. Nam alioqui Pene-
lopes tela (ut in ueteri prouerbio est) re-
texi, & actum agi uideretur.

Quid est delegatio? Est alterius de-
bitoris in suum locum substitutio. uelu-
ti

ti cū debitorem meum creditori meo affigno, ut ab eo petat. sic cū & à me delegatus liberat, & ego quasi soluissem, creditori meo satisfecisse iudicor. omnis enim delegatio in se nouationē cōtinet.

De obligationibus ex delicto.

Opinor nunc tempus esse, ut de obligationib. quæ ex delicto nascuntur, disputemus. Sed quidnam delictum appellas? Nos de priuatis tantum delictis hoc tempore disputamus, quæ quatuor numerantur: Furtum, rapina, damnum iniuria datum, & iniuria.

Quid est furtū? Est cōtrectatio fraudulosa, lucrificiēdi gratia, uel ipsius rei, uel etiā usus eius, possessionis' ue: quod lege naturali prohibitum est admittere.

Quotuplex est furtum? Duplex, manifestum, & nec manifestum.

Quid est manifestū? Cū res in manib. furis anteq̃ destinatū in locū ferat, deprehēsa est. Itaq̃ siue ἰπ' αὐτῶ φέρω, id est, in actione ipsa, siue in loco ubi deprehēsa est, siue anteq̃ res constitutum in locum perferatur, deprehendatur, manifestum furtum appellatur.

Quod est nec manifestum? Cùm fur in faciendo quidem deprehensus non est: sed eum furtum fecisse, negari non potest.

Quamobrem furtum definiēbas contractationem, potius quam auersionem rei: cum fur à ferendo, ut apud Græcos φῶρ ἀπὸ τοῦ φέρειν, dicitur uideatur? Quoniam furtum interdum etiam sola contractatione committitur. ueluti si quis uas quod tollere non potuit, aperuit, & res contractauit: quamuis partem tantum earum auerterit, omnium tamen fur est.

Cur addidisti fraudulosa? Quia nisi furtum & fraudandi animo fiat, & euentus consilio respondeat, id est reuera dominus fraudetur, furti obligatio non nascitur.

Ecquonam id modo? Veluti si quis re alterius utatur, cum id se ipsius uoluntate, facere putaret, contra ipsius tamen uoluntatem id faceret: quia fraudandi animus deest, furti non obligatur. Ut neq; ex contrario, is qui uolente domino id fecit, cùm tamen inuito ipso id se facere cre-

crederet: quia reuera dominus non fraudatur. nam fraudulosa contrectatio est, non tantum quæ fraude & dolo malo suscepta est, sed etiã cum re ac ueritate dominus fraudatus est.

Cur addidisti lucrificiendi gratia? Quia quamuis dominus fraudetur, & damno afficiatur, tamen nisi lucrificiendi causa res contrectata sit, furtum non committitur. ueluti si aliena ancilla meretrix non lucrifaciendi causa contrectata est, aut uestis maculae imponendæ gratia.

Quid? quorsum illa pertinent, Ipsius rei, uel etiã usus, possessionisue? Quia non tantum in re, sed & in ipsius usu ac possessione furtum committitur. Veluti si depositarius re deposita utatur, uel creditor pignore, uel commodatarius re commodata aliter quàm ut pactum conuentum est. ut si equo quem ei quis ad usum bidui commodarat, triduo uel quadriduo utatur.

Sed cur in definitione non addidisti Alienæ? Quia nonnunquam etiam dominus rei suæ furtum facit. ueluti si debi-

tor rem pignori datam creditori surripiat. Cum enim utilitatem quam creditor ex ea percipiebat, auferat, id est cautionem: furtum admisisse intelligitur.

Video ista: sed quæro, quid si quis non contrectauerit, sed opem consiliumque ad furtum faciendum dederit, ueluti si scabellum fenestris admouerit, aut nummos de manu alicui excusserit, ut eos alter auferret? Eo casu dici quidem non poterit: Aio te furtum fecisse: sed instituta hæc erat formula, Ope consilio tuo, furtum aio factum esse.

Satis exposuisti quis furtum faciat: nunc quæro cuius fiat, ut intelligam cui persequendi furis Ius concedatur. Furtum ei fieri dicitur, cuius interest rem surreptam non esse: itaque non continuo, si cuius res surripiatur, ei furtum factum dicitur: sed ei demum cuius interest.

Cedo mihi aliquot exempla? Veluti si creditori pignus surreptum sit. Nam etiam si idoneum debitorem habeat, id est qui soluendo sit, tamen quia
 fatius

fatius est pignori incumbere, quam in personam agere, & plus cautionis in re est, quàm in persona: furis persequendi lus ei permittitur. quippe cum eius inter sit, non autem debitoris: quia debitori ad pignus soluta pecunia præstandum obligatus est.

Cedo item aliud? Veluti si fullo- ni polienda, uel sarctori sarcienda ue- stimenta dederim, & apud eum surre- pta sint: non mihi, sed illi furtum fa- ctum esse dicetur. quoniam non mea, sed illorum interest, qui mihi ex loca- to & conducto ad culpam præstandam obligati sunt. sed si omnino soluen- do non essent, ad dominum persequen- di lus rediret. nam qui non habet quod perdat, eius periculo nihil est.

Quid si depositario surrepta res sit? Audisti iam superius, deposita- rium depositæ rei custodiam non de- bere. Cum igitur ipsius non inter sit, quippe qui non teneatur rem redde- re, furtum ei factum dici non potest: at si custodiam in se recepisset, aliud lu- ris esset.

Quid

Quid superest nunc? Vt quæ poena huic delicto proposita sit, exponamus. Est autem furto manifesto ex Prætoris edicto proposita quadrupli: nec manifesto, dupli ex lege XII. tab.

Ecquænam igitur manifesto furto ex XII. tabulis poena constituta fuerat? Verba legis audies: *Qui noctu furtū facit, aut interdiu telo se defenderit, eum domino cum clamore testificanti occidere ius esto. Si neq; noctu, neq; se telo defendensprehendatur, uirgis cæsus ei cui furtum fecit, addicitor. Seruus uerberibus affectus, de saxo dei jctor: impubes arbitrato Prætoris uerberator.*

Derapina.

NVnc proximum, est ut derapina uideamus. Quid igitur inter furtū & rapinam interest? Furtum latenter & clanculum fit: Itaq; à furuo, id est nigro, dictum nonnulli putant, quòd in tenebris plerunq; fiat. Rapina autem impudenter & ui, præterea furtum priuatum delictum est: Rapina uerò, semper antea crimen publicum & capitale fuerat: quæ de causa lege Iulia de ui, iudicium publicum in ereptores constitutum est.

Quor

Quorsum igitur rapinam in hunc locum refers, ubi de priuatis delictis disserimus? Quia cum olim semper aut publicum iudiciū propositū fuisset, si quis raptorē tanquā raptorem persequi uoluisset: aut priuatum furti, si quis tanquam furem duntaxat: (cum enim raptor rem auferat, nimirum etiam furti obligatur) tandem cuidam Prætorij uisum est, certum ac proprium huic delicto iudicium pœnamq; constituere: quod postea in edictum perpetuum receptum fuit.

Quænam illa pœna est? Ut bonorū raptorum damnatus triplum soluat: hoc est, si rem ereptam complecti uolumus, quadruplum.

Quid? leuiusne ergo raptores puniuntur, quàm fures? Minimè. nam & publico iudicio de ui, & priuato de furto, (sicuti diximus) tenentur: & hoc amplius ista quasi redundanti actione, qua & maiore infamia afficiuntur, & damnati repente sine alio testimonio sola iudicis sententia lege Iulia de ui rei fiunt.

Licetne igitur uim passo quouis istorum

rum iudiciorum uti? Licet. nam & lege Iulia experiri poterit, & si furti nec manifesti egerit, hac quoque actione uti poterit: dummodo ne tripli poenam excedat. at si manifesti, non poterit: cum satis poenae sit constitutum. sin autem bonorum raptorum prius egerit, neutra furti actione uti poterit.

Quibusnam ex causis haec actio dari solet? Extat uetus regula, quam memoria tenere oportet: ex quibus causis in re clam surrepta furti competit actio, ex iisdem causis in bonis raptis haec actio conceditur.

De damno iniuria.

NVnc consequens est, ut de damno iniuria dato differamus. Sed quomodo separatim de eo disputas? An non furtum quoque & rapina damna sunt, eaque iniuria illata? Sunt. uerum hoc interest, quod illa lucrifaciedi tantum: haec damni tantum inferendi animo fiunt. Praeterea illa suum nomen habent: haec non habent. denique illa nunquam nisi dolo, & malo animo: haec interdum etiam per imprudentiam.

tiā, & imperitiam & culpā admittuntur.

Quid est iniuria damnum inferre?

Iniuria hoc loco est, non cauere, quod caueri & debuit, & potuit. Itaq; & qui eo loco iaculatur, ubi uel nulli, uel soli se milites exercere solent, & qui ramum in uia publica sine proclamatione deiecit, & qui equo mulōue utitur quem cohibere non possit: quin etiam medicus qui imperitē medicinam adhibuerit, hoc iudicio tenentur.

Quid igitur de hoc damno cautum est? Lex ab Aquilio quodam Tribuno pleb. lata est, his uerbis: Qui seruum, seruum'ue, quadrupedēue pecudem iniuria occiderit: quanti id eo anno plurimi fuit, tantum æs dare domino damnas esto. Cæterarum rerum præter hominem, & pecudem occisos, si quis alteri damnum faxit, quod uisserit, fregerit, ruperit iniuria: quanti ea res erit in diebus triginta proximis, tantum æs domino dare damnas esto: aduersus inficiantem in duplum actio esto.

Cedo mihi exemplum de poena illa quanti plurimi? Veluti si quis seruum

uum tuum qui hodie claudus, aut mancus, aut luscus erit, occiderit, qui eo anno integer, ac pretiosus fuerit: non enim tanti tenebitur quāti hodie erit, sed quanti in eo anno plurimi fuerit.

Quid uerò si quid præterea damni ex eo damno cōtigerit: ueluti si seruū tuum, heredem ab aliquo institutum, antè quis occiderit, quā is iussu tuo hereditatem adierit? Hæreditatis quoq; amissæ ratio habenda est: quia damnum dare, est quo cunq; modo damni causam afferre. uel efficientem, uel adiuuantem.

De iniurijs.

SVperest ut de iniurijs dicamus. Quid est iniuria? Est quæ aut pulsatione corpus, aut conuicio aures, aut turpitudine uitam alicuius uiolat. Itaq; triplex numeratur iniuriæ species, quæ tamen omnes contumeliæ nomine continentur: una quæ corpori, altera quæ auribus, tertia quæ uitæ alicuius infertur: nam de ea quæ bonis alicuius infertur, proximè disseruimus.

Quid ergo si iniuria non nobismetipsis, sed alteri cuipiam in contumeliam nostram

nostram facta est? Iniuriã liberis quos in potestate habemus, uxoriue, aut nurui nostræ, cuius uir nostra in potestate est, factam, persequi iudicio possumus.

Quid si seruo facta sit? Dominus atrocem tantum iniuriam seruo ad contumeliam suam impositam persequi potest: at communi seruo iniuria affecto, pro dignitate dominorum eius æstimatio iniit.

Quam igitur atrocem aut leuem iniuriam appellas? Atrox iniuria æstimatur, uel ex persona, ut si quis eum qui in dignitate est, pulsarit: uel ex membro, ut si in oculo uel mala percusserit: uel ex loco, ut si in theatro: itaq; Demosthenes, cui cum sacrorũ ludorum curator esset, Midias alapam inspectãibus omnibus inflixerat, mirabiliter (ut scis) eam iniuriam exaggerat.

Memini, sed quænam poena huic delicto proposita est? Olim XII. tabulæ iniurias omnes extra membri ossis uerupationem uiginti quinque assibus multabant. Itaq; traditur L. Neratium quendam fuisse, qui pro delectamento haberet, liberi hominis malam uerberare, &

seruulo qui se data operasequebat, impe-
rasset, ut viginti quinque asses numeraret.

Quid igitur si ruptum membrum fuisset? Aut paciscendum erat cum auctore, aut talio expectanda, aut multa arbitrio iudicis persoluenda.

Quid si fractum os fuisset, ueluti in spina dorsi, aut in capite, aut usquam, ubi os membrum non constitueret? Multa quoque eadem lege proposita fuerat: sed eius quantitas, quia lex interijt, nobis ignota est.

Alia ne hoc tempore poena usitata est? Prætoris edicto iniuriarum poena prius ei cui facta est, dein, si ea iniquior uideatur, iudicis arbitrio aestimanda permittitur. Illud autem generatim scire oportet actionem hanc dissimulatione tolli: fortasse quia dissimulatio, condonatio quædam est iniuriæ. turpe est autem repeti, quod semel condonatum est.

De obligat. quasi ex delicto.

A Dhuc de obligationibus quæ ex delicto nascuntur, disseruimus. Quid nunc sequitur? Ut de obligationibus

nibus quę quasi ex delicto nascuntur, explicemus: hoc est, cū quis pœna aliqua multatur, quasi deliquisset: cū tamen reuera non deliquerit, sed rātum in culpa sit.

Cedo aliquod exemplum? Veluti si quis iudex non dolo malo, sed per imprudentiam malè iudicarit, litemq; suam fecerit. nam litem suam facere malè iudicando dicitur iudex, quia causam eius secundum quem malè pronuntiavit, suscipere cogitur: eamquę quasi suam defendere. & uictus tanti damnatur, quāti iudex damnum ab illo factum æstimarit.

Cedo item aliud? Si cuius ex cœnaculo deiectum effusumque aliquid sit, siquidem id nocuerit tantum, dupli damnatur, si homo liber occisus sit, quinquaginia aureis: sin læsus tantum, quanti iudex arbitrabitur. Item si quid in uia positum suspensumque id habet, cuius nocere casus possit, decem aureis multatur.

Vis etiam aliud addere? Si nauar, caupones, uel stabularij operarios ha-

1 a beant,

beant, qui damnum alicui dent, obligari quasi ex delicto dicuntur: quia culpa & quasi delicti quædam species est, opera malorum hominum uti.

De actionibus.

Videris nunc tertiam instituti nostri partem absoluisse: quare tempus esse arbitror, ut ad actiones transeamus: sed quidnam actionum uerbo intelligis? Litigandi formulas, quæ tum in ritu ueterum iudiciorum, tum in certis uerborum conceptionibus uersabantur: denique quod uulgus imperitum formam procedendi appellat.

Quot sunt huiusce disputationis partes? Tres. nam prima ad litigatores pertinet, altera ad prætores, tertia ad iudices.

Quid primum igitur litigatoribus in litibus instituendis obseruandum fuit? Præclarum populi R. institutum fuit, ut prius quam litigatores in Ius uenirent, honoraria amici alicuius opera uterentur, qui experiretur, an intra domesticos parietes controuersiam illorum discutere posset.

Quid

Quid tum postea? Si res peragi intra parietes nequisset, tum alter alterum uadabatur: id est, uadem siue sponsorem alter ab altero petebat, fore ut se in lure ad Prætorem sisterent. Illa autem denuntiatio uadimonium dicebatur: quanquā postremis temporibus sola in Ius uocatio usurpata est.

Perge porrò. Atqui prius te illud scire oportet, actionū alias ob res diuinas, aut publicas, uel ad uim in parata ciuitate coercendam institutas esse, quæ propriè Interdicta uocantur: & apud Prætorem urbanum exercentur: alias rei priuatæ & pecuniariæ caussa comparatas, quæ propriè Actiones appellantur, & non à Prætoribus, sed à priuatis iudicibus exercentur.

De utris igitur priore loco disputandum est? De interdictis: siue propter rerum dignitatem, siue quia de possessione in ijs agitur: & certum est, de proprietate agi non posse, nisi prius constiterit, uter ex litigatorib. possidere, & uter petere debeat.

De interdictis.

Quid est interdictum? Est decretum Prætoris certis solennibusque uerbis, uel de rebus diuinis aut publicis, uel de ui coercenda interpositum, cum enim illæ tantæ momenti sint, æquum fuit de ijs magistratum aliquem cognoscere, atque ius dicere.

Quamobrem huiusmodi decreta interdicta nominantur? Quia interdicerè uetustè est uehementius & imperiosius decernere. nam uox inter, nonnunquam augendi uim obtinet, ut cum dicimus Interficere, Interimere, Interuicio, Interturbare. Prætor autem his in rebus uel maximè ac diligentissimè decernebat.

Quæ sunt interdicta de rebus diuinis? Veluti, ne quid in loco sacro fiat, & quod factum est, ut restituatur: item de mortuo inferendo, & sepulcro ædificando.

Quæ fuit interdicti de mortuo inferendo formula? Quo quæue illi mortuum inferre inuito te ius est, quominus illi eo eâue mortuum inferre, & ibi sepelire

lire liceat, uim fieri ueto.

Quæ fuit de sepulcro ædificando formula? Quo illi ius est inuito te mortuum inferre, quominus illi in eo loco sepulcrum sine dolo malo ædificare liceat uim fieri ueto.

Quæ sunt interdicta de rebus publicis? Hoc uerbo etiam eas res comprehenditur, quæ sunt nullius: ueluti liberas personas: quoniam in populi uniuersi manu ac potestate ciuis quisque est. Itaque huc pertinent interdicta de libero homine exhibendo, de liberis exhibendis, item ducendis, de locis publicis, de uis, de fluminibus publicis.

Quod est interdictum de homine libero exhibendo? Quem liberum dolo malo retines, exhibeas.

Quod est interdictum de liberis exhibendis? Qui quæue in potestate Lucij Titij est, si is eaue apud te est, doloue malo tuo factum est, quominus apud te esset: ita eum eamue exhibeas.

Quod est interdictum de liberis

ducendis? Si Lucius Titius in potestate Lucij Titij est: quominus eum Lucio Titio ducere liceat, uim fieri ueto.

Quod est interdictum de locis publicis? Ne quid in loco publico facias, inue eum locum immittas, qua ex re quid illi damni detur, præterquam quod lege, Senatuscōsulto, edicto, decreto uel principum tibi concessum est, de eo quod factum erit, interdictum non dabo.

Quod est interdictum de uijs? Quominus illi uiam publicam, iter uel publicum aperire reficere liceat, dum ne ea uia, id uel iter deterius fiat, uim fieri ueto.

Quod est interdictum de fluminibus publicis? Ne quid in flumine publico, ripaue eius facias: ne quid in flumine publico neue in ripa eius immittas, quo statio iterue nauigio deterior sit, fiat.

Quæ sunt interdicta, quæ ad uim coercendam pertinent? Nullum ferè interdictum non aliqua ex parte ad uim coercendam pertinet: sed huius generis ea præcipue sunt, quæ ad possessionem pertinent, quia cum propter commodum possessionis, frequentissime iurgia & pu

gnæ inter ciues oriantur, æquum uisum est, prætorem sese ijs in rebus interponere.

Quod' nam commodum possessionis appellas? Quia etiam si eius res nō sit qui possidet, si modò actor non poterit suam esse probare, remanet in suo loco possessio. nam in obscura caussa secundum possessorem lis datur.

Quot sunt horum interdicatorum genera? Tria. nam alia adipiscendæ, alia retinendæ, alia recuperandæ possessionis caussa instituta sunt.

Quæ sunt adipiscendæ possessionis caussa comparata? Veluti quorum bonorum, & Saluiantum interdicitum.

Quod est interdicitum quorum bonorum? Quod & ei redditur, cui bonorum possessio à Prætore decreta est: his uerbis, Quorum bonorum ex edicto meo illi possessio data est: quod de his bonis pro hærede aut pro possessore possides, possideres'ue, si nihil usucaptū esset: quod quidē dolo malo fecisti, uti desineres possidere: id illi restituas.

Quid est pro hærede possideres? Est

l 5 iustam

iustam & legitimam habere causam existimandi se heredem esse, eoq; animo atq; opinione possidere.

Quid est possidere pro possessore? Est nullam aliam possidēdi causam habere, quàm quia possidetur.

Quid est interdictum Saluianum? Quod domino fundi aduersus colonū redditur, ut rerum sibi mercedis nomine oppigneratarum possessionem adipiscatur: his uerbis, Quod tu illi mercedis causa oppignerasti, qua de re agit, id illi restituas.

At enim superius dixisti eius rei causa Seruianam actionem institutam fuisse. Ita est: uerum hoc interest, quod interdictum aduersus colonum possessorem, actio aduersus alios qui rem acquiescerunt, datur. Illud de sola possessione interponitur, in hac etiam de rei proprietate agitur. Illud ad rerum uniuersarum, hæc etiam ad singularum possessionem attinet.

Quænam interdicta retinendæ possessionis causa instituta sunt? Vti possidetis & utrubi: quæ tum usurpantur, cum

cum inter eos qui de proprietate litigant, non conuenit uter possideat. Itaque ne qua uis oriatur, Prætor se interponit.

Quidnam inter illa duo interest?

Olim illud ad res immobiles pertinebat, eoq; uincebat, qui interdicti tempore sine uitio, id est nec ui, nec clam, nec precario ab aduersario possederat: hoc uerò ad res mobiles, & eo uincebat, qui maiore anni parte sine uitio possederat: at nunc qui litis contestatæ tempore sic possidet, utroq; uincit.

Quæ fuit formula Vti possidetis?

Vti eas ædes quibus de agitur, nec ui, nec clam, nec precario alter ab altero possidetis: quominus ita possideatis, uim fieri ueto.

Quæ fuit formula Vtrubi?

Vtrubi hic homo quo de agitur, maiore parte huiusce anni fuit: quominus is eum ducat, uim fieri ueto.

Quænam interdicta recuperandæ possessionis causa comparata sunt? Veluti Vnde ui, qd' ijs reddebant, qui ui aliquo

ex loco deiecti fuerant. Vis autem aut quotidiana dicebatur, cū quis sine coactis armatisue hominibus de possessione deiectus est, aut armata.

Quæ fuit eius formula? Duplex fuit, nam si ob uim. quotidianam, sic concipiebatur: Vnde tu ui illū deiecisti, cum abs te nec ui, nec clam, nec precario possideret, eò illum restituas. Sin ob uim armatam, simpliciter ac sine exceptione, Vnde tu illum deiecisti, eò illū restituas.

Quoniam de interdictis dixisti, age nunc ad actiones transeamus. Atqui prius illud te scire oportet, in albo Prætoris, id est tabula dealbata, in qua edictum perscriptum erat, certas & solennes cuiusq; petitionis formulas fuisse, ad quas priuatæ lites accommodarentur. nam qui formula cadebat, causa cadebat. Illæ autem formulæ, Actiones appellabantur: quas sic lites definiamus: ut sint formulæ, conceptiones uerborum, quibus iudicium à Prætoře certa de causa postulatur.

Quorum hoc? Quia moris erat, ut qua quisq; actione uti uellet, eam aduersario

fario ederet, ut sciret, is utrum cedere an contendere deberet. & si contendendū putaret, ueniret instructus ad agēdum, cognita actione qua conueniretur, uel igitur ad album ibant, & demonstrabat actor quā formulam petiturus esset, uel eam ipse memoriter exponebat.

Quid deinceps? Tum inter se de iudice uel arbitro deliberabant, quem suę controuersię disceptatorem esse uellēt. nam (ut in Cluentiana Cicero scribit) neminem uoluerunt maiores nostri, nō modò de existimatione cuiusquam, sed ne pecuniaria quidem de re minima esse iudicem, nisi qui inter aduersarios conuenisset.

Quidnam igitur inter iudicem & arbitrum interest? Iudex ad certam uerborum formulam sic astrictus est, ut neque alia de re, quàm quæ ijs perscripta est, neque alijs uerbis quàm quibus illa concepta est, pronuntiare sententiam possit. Arbitrarius uerò totius negotij arbitrio suo disceptandi potestatem habet, tametsi nonnulla eiusmodi negotia sint ut difficile dictu sit, utrum iudex an arbitrarius

biter in ijs detur, quemadmodum suo loco intelliges.

Quid est cum de iudice uel arbitro conuenerat, quid fiebat? Tum aduersarij uel sponsione, uel sacramento, uel compromisso inter se certabant.

Quid est sponsio? Est promissio certæ pecuniæ, quam litigatores duros se, ni ueram causam habeant, promittunt. Actor enim primum spondebat: id est sponte atq; ultro sponsionem deferebat aduersario, quem ideo sponsione laceßere & prouocare dicebatur: ab eo namq; postea summam eandem stipulabatur. hic autem aut fateri cogebatur, aut si inficiaretur, restipulari. Tum actor iterum stipulanti aduersario promittebat.

Quid est sacramentum? Certa pecuniæ summa, quam litigatores in sacro deponebant, ut qui iudicio uicisset, suum sacramentum auferret, uicti ad ærarium rediret.

Quid est compromissum? Certa pecuniæ ab utroque litigatore mutuo promissa, ni arbitri sententiæ pareant.

Age

Age & me deinceps in ius ducito.

Cum in ius uentum esset, actor à Pratore postulabat, ut sibi iudicem, arbitrum ue, de quo inter ipsos conuenerat, et quibus uerbis conuenerat, daret: qui causa cognita, reque utrinque perorata sententiam pronunciaret.

Quid tum Prætor? Is uerbis quibusdam certis iudicium constituebat: idque aut pure aut coniuncte.

Quomodo pure iudicium constituitur? Cum nihil quod ad rei defensionem pertineat, adiectum est: ueluti, Si paret intentionem actoris ueram esse, neque reus ei satisfaciat, tum illum damnato. nam olim omnia iudicia erant absolutoria, tum autem & iudicium constitutum, & lis contestata dicebatur.

Quamobrem iudicia dicebantur absolutoria? Quia reum qui ante sententiam pronunciata actori satisfaceret, absolui & liberari ab instituta lite oportebat: atque hoc illud est quod dixi, Neque reus ei satisfaciat.

Quamobrem lis contestata dicebatur? Quonia accepto iudicio utraque pars dicere

dicere quibusdam præsentibus solebat,
Testes estote.

Quomodo coniunctè iudicium constituitur? Cùm quid ad rei defensionem, interdum etiam ad actionem, defensionem uel confirmandam pertinens adiectum est, quemadmodum in Exceptionibus & Replicationibus intelliges.

De satisfationibus.

Quid deinceps obseruandum erat? Ut satisfationes uel ab ipsis litigatoribus, uel ab ijs qui ipsorum nomine agerent, præstarentur.

Quid est satisficare? Est sponsores dare, qui fideiubeant id, de quo cauetur, suo periculo fore. Erant autem satisfationes duæ in primis usitatae: Iudicatum solui, & Rem ratam haberi.

Quænam illarum uis erat? Diuersa fuit earum ratio pro institutæ actionis ratione. nam (ut mox dicemus) actionum aliæ rem certam, aliæ personam debitoris, eiusque bona omnia promiscuè atque infinite persequuntur.

Quid si in rem certam actio institue-

institueretur? Tum is contra quem uel suo, uel alieno nomine agebatur, cogebatur iudicatum solui satisficere: qui uerò agebat, si suo nomine agebat, nō satisficere: si alieno, rem ratam dominum habiturum satisficere.

Quid si in personam actio instituta esset? Tum procuratores soli satisficere, actorum quidem de rato: quia nemo defensor in aliena re sine satisficatione idoneus esse creditur, reorum uerò iudicatum solui.

Quid? quot sunt actionum genera? Earum uideo diuisiones præcipuas esse quinque, de quibus in præsentia dicere commodè possimus.

I. Diuisio actionum.

Quæ est prima diuisio? Ea tripartita est, nam aliæ in re sunt, quæ uindicationes dicuntur, aliæ in personam, quæ cōditiones: aliæ mixtæ, quæ utrarumque naturam participant.

Quid est actio in re? Est formula per quam quis re suam ab alterius possessione in dominium suum uindicat: his uerbis, Hanc rem ex iure Quiritium meam esse aio.

m   Quam-

Quamobrē uindicatio hæc appellat̃?
 Nō satis cōstat, nisi fortè ab antiquo uin-
 diciarū ritu nomen hoc fluxerit, in qui-
 bus uis quædam indicebatur, quam Ci-
 cero quotidianam, Gellius festucariam
 appellat: quia festuca, siue furculo ex ar-
 bore decerpto, aduersarij dicis caussa in-
 ter se confligebant.

Quid est actio in personam? Est for-
 mula per quam quis ab altero postulat,
 quod eum sibi dare facere oportet ex ali-
 qua obligatione, siue illa ex contractu, si-
 ue ex delicto nata sit.

Audio, sed cur hæc sola in personam
 appellatur, cū utraque certam perso-
 nam persequatur? Quoniam illa rem
 certam, designatamque postulat, ueluti
 fundum Tusculanum, aliud' ue quid in-
 diuiduū. Hæc non corpus aliquod petit,
 sed à persona præstationem certā postu-
 lat, neq; unde satisfiat laboratur.

Cedo mihi aliquod illius exemplum?
 Veluti si cui centum aureos mutuo de-
 derim, tum enim his utar uerbis: Aio te
 mihi centum dare oportere, uel si fortè
 ab eo rem incertam stipulatus essem,
 tum

tum enim quicquid mihi eo nomine illum dare facere oportet ex fide bona, postularem.

Quæ sententia illis duobus coniunctis uerbis subest, dare facere? Prius domini translationem, posterius simplex factum significat: ut nauem ædificari, rē tradita tñ coniunguntur, ut siue dari, siue fieri tantum oporteat, nihil intersit. Hoc enim antiquæ consuetudini tribuitur, atq; hinc intelligis eū qui rem suā petere instituit, ea formula uti non posse.

Quid ita? Quia qui sibi dari postulat, id postulat, ut quod suum non est, suum fiat, quod autem alicuius est, id eius amplius fieri non potest: dominium enim non nisi una ex causâ potest cōtingere.

Quomodo igitur is qui depositū, aut cōmodatum repetet, ea formula utetur: cum satis constet, illū earū rerum dñium retinuisse? An non meministi quod superius diximus, actiones istas propterea in personā appellari, quia formula earū nō ita concipit, ut res certa repetat. neq; enim dicimus illā aut illam rem dari nobis oportere: sed hoc modo, quicquid te

mihī depositi cōmodatī ue nomine dare
facere oportet.

Quid: quamobrē eandē condictionē
appellari dicebas: Cōdicere olim erat,
diem locumq; communi consensu indi-
cere, quo in iudiciū litigatores uenirent,
quod et si omnibus in actionib. fiebat, tñ
quia in rem actiones suū ac propriū Vin-
diciarū nomen habebāt, consuetudo eò
prolapsa est, ut condictionis uerbū huic
actionum generi relinqueretur.

Quæ sunt, quæ mixtæ actiones dicun-
tur: Quæ & certam rem petūt, & simul
præstationes quasdam personales ab ad-
uersario postulant. Sunt autem eius ge-
neris tres. familiæ erciscundæ, communi
diuidundo, finium regundorum.

Quæ est actio familiæ erciscundæ: Quæ
inter cohæredes familiæ erciscundæ, id est
hæreditatis diuidundę caussa datur. neq;
enim per eam postulatur, ut hæreditas di-
uidatur: sed etiã ut quod eo nomine alte-
rum alteri dare facere oportet, præstetur.
ueluti si quis solus uel sumptus fecerit,
uel fructus perceperit.

Quæ fuit eius formula: L. Aquilius iu-
dex

dex esto: itaq; familiã erciscitor, ut quod cuiq; ex hæredibus ex bono & æquo ad iudicandum esse uidebitur, quodq; alterum alteri ex fide bona dare facere oportebit, arbitretur.

Quod est iudicium cõmuni diuidendo? Quod inter eos redditur, qui rem quam alia atq; ex hæreditatis caussa cõmunem habent, diuidi, simulq; quod alterum alteri ex bono & æquo præstare oporteat, dari fieri postulat.

Quæ fuit eius formula? C. Cæcilius iudex esto: itaq; res communes diuidito, ut qd' cuiq; ex æquo & bono adiudicandũ esse uidebitur, quodq; alterũ alteri ex fide bona dare facere oportebit, arbitretur.

Quæ est finiũ regundorũ actio? Quæ inter cõfines datur, ut & fines agrorũ uicinarum dirigantur, & si quid alter ex alterius agro perceperit, restituatur.

Quæ fuit formula? L. Octavius iudex esto: itaq; fines agrorum quibus de agitur, regito, ut quod cuiq; adiudicandum esse uidebitur, quodq; alterum alteri eo nomine dare facere oportebit, arbitretur.

II. *Actionum diuisio.*

Quæ est secunda actionū diuisio? Vt
 Quæ aliæ ciuiles dicantur, quippe quæ lu
 re ciuili proditæ sunt: aliæ prætorias, siue
 honorariæ, quæ Prætoris edicto penuria
 ciuiliū institutæ sunt. sed de ciuilib. satis
 multa exempla posterius extabūt, itaq;
 Prætoriarū tantū exempla proferemus.

Quot sunt earum genera? Duo. nam
 aliæ itidē in rem sunt, aliæ in personam.

Quænā prima in rem actio Prætorias
 numeratur? Publiciana, quæ à Publicio
 Prætoris qui primus eam instituit, nomē
 habet. ea autem duplex est.

Quæ est prior? Est actio in rem, quæ
 datur ei qui rem alienā sibi bona fide ac
 cipienti, iusta de causa traditā, ante per
 fectam usucapionem amisit, ut eam qua
 si usucaptam uindicare possit. Cū enim
 Iure Quiritium dominus non esset, quip
 pe qui nondum usuceperat, agere Iure ci
 uili non poterat, & tamen æquius erat,
 eum qui iusta ex causa rem acquisserat,
 eam habere, quàm aduersarium.

Quæ est eius formula? Si pateret rem
 qua de agitur, iusta ex causa traditā O-
 ctauio

et auis fuisse, nec ea illi restituatur, tum
Septimius damnetur.

Quæ est altera Publiciana actio? Est
actio in rem quæ ei datur, cuius res ab eo
qui Reipublicæ causa abfuit, quæ ab
apud hostes fuit, usucapta est, ut intra an-
num quàm ille redierit, rem suam quasi
non usucaptam vindicet: si modò absente
altero, defensorẽ eius aliquẽ quæsiuerit,
quem in ius uocaret, ut usucapionẽ inter-
rumperet, & neminẽ reperire potuerit.

Quæ fuit eius formula? Si pateret eã
rem qua de agitur, à possessore Reipub.
causa absente, per statutum tempus pos-
sessam esse, cum interea petitor eius no-
mine agere cum conaretur, non potue-
rit: tum si ea res petitori non restituatur,
possessor damnetur.

Quænam est actio tertiã Prætoria?
Paulina à Prætorè Paulo instituta, qua
creditores quorum in fraudem bona sua
debitor alienauit, bonorum possessione
à Prætorè impetrata, ea bona perinde ac
si nunquam à debitore tradita fuissent,
vindicare possunt.

Quæ fuit eius formula? Si pate-

ret eam rem qua de agitur, à Mevio cum in ipsius bonis esset, in creditorum suorum fraudem traditam fuisse, neque eos bonorum possessione à me impetrata, aliunde suum seruare posse: tum nisi eam rem possessor restituat, damnetur.

Quænam quarta numeratur? Seruiana, in dominorum gratiam instituta, quibus coloni mercedis causa res suas oppignerarant, quas tamen alij tradiderant: nam eas res domini hac actione vindicare possunt.

Quæ fuit eius formula? Si pateret res qua de agitur, à colono pro mercede oppigneratam esse, eiusque cum pignus conuentum est, propriam fuisse, neque possessor uel pecuniâ debitâ creditori soluat, uel ei res cedat: tum possessor damnetur.

Quidnam inter Paulianam & Seruianam interest? Illa ob res in fraudem creditorum alienata datur, hæc etiã sine fraudatione conceditur: illa post impetratam bonorum possessionem, hæc etiam sine possessione conceditur: illa & proprietatem & possessionem, hæc solam possessionem auocat. in illa rescinditur traditio, in hac nihil

nihil rescinditur, sed tantum possessio auocatur: illa nunquam nisi aduersus alienos possessores datur, hæc etiam aduersus dominum ipsum si possidet.

Quid? solisne agrorum dominis à Præatore prospectum est? annon etiam alijs creditoribus, quorum debitores res illis oppigneratas alteri tradiderint, cautum fuit? Verba quidem edicti de solis colonorum rebus concepta sunt: sed ualere debet æquitas, quæ in pari causa paria iura desiderat: Itaque Iuriscōsulti mentem Prætoris spectantes, quasi Seruianam actionem instituerunt, quæ creditoribus omnibus ad pignora persequenda conceditur.

Quæ fuit eius formula? Si pateret eam rem qua de agitur, petitori oppigneratam esse, debitorisque fuisse, cum illam oppigneraret, neque possessor uel pecuniam soluat, uel rem ipsam cedat, tum possessor damnetur.

Quid igitur inter utranque interest? Illa proprie propter solius coloni res instituta est, hæc ad cuiusuis debitoris res persequendas pertinet: illa solas eas res quæ in fundum inductæ illataque sunt, persequitur, ac propterea rerum tantummodo mobilium

est, hæc tū ad mobiles, tū ad immobiles pertinet: illa ex cōventionē pignoris expressa concedit, cū ijs de rebus agitur, quæ in fundum inuectæ illatæ sunt, hæc etiam si nulla unquam oppigneratio expressa sit. nam in inquilinis tacita intercessisse intelligitur.

Hactenus Prætorias in rem actiones numerasti. quid habes de personalibus dicere? Earum aliæ quasi ex contractu, aliæ ex delicto nascuntur.

Quæ est prima quæ quasi ex contractu nascitur? Constitutoria: quæ à constituendo appellatur. Est autem constituere, creditori sine stipulatione promittere, se pecuniam uel à se, uel ab altero debitam certa die soluturum: ueluti si tibi Cal. Iunij debeam, & nudo pacto, id est, sine stipulatione promittam, me Cal. Maij soluturum. nam si stipulatio adhiberetur, civilis ex stipulatu nascetur actio. At ciues Ro. pacto nudo non obligantur: eoq; Prætor ex æquitate actionem hanc instituit.

Quæ fuit eius formula? Si appareat Mauium Titio pecuniam constituisse,
eamq;

eamque pecuniam cum constituebatur, debitam fuisse, neque Mæuius aut soluat, aut faciat id quod constituit, ac peractorem non steterit, quominus fieret quod constitutum est, tum Mæuius damnetur.

Quæ est secunda personalis Prætoriana? Olim quædam fuit recepticia nominata: quæ aduersus argentarios dabatur, cum id quod alicui expensum tulerant, sine stipulatione promittebant, se certa die soluturos: locumque in his tantum rebus habebat, quæ pondere, numero, mensura ue constabant. sed ea tota Iustini imperio in constitutoriam translata est.

Quæ est tertia? De iureiurando quæ aduersus eum datur, cuius postulatu petitor eam summam quam petebat, debere sibi iurauit: tum enim non quæritur, an ei pecunia debeat, sed an iurauerit. nam Prætor ex iureiurando illum obligari uoluit, neque de periurio quæri permisit.

Quæ fuit eius formula? Si pateret Octauium Septimio deferente, iurasse sibi

ibi dari oportere, neque ei satisfiat, tum Septimius damnetur.

Quænam actiones Prætoris sunt, quæ ex delicto nascuntur? Prima numeratur cōdictio furtiua: id est, actio personalis, quæ domino aduersus furē, eiusq; heredem datur: his uerbis, Quicquid te mihi ex furti causa dare facere oportet.

Quamobrem à Prætoris instituta est? Quia iure ciuili rei furtiuae recuperandæ nomine sola uindicatio competebat. at ea & in solos possessores datur, neq; satis rei flagitiū notat: hæc autem in furem eiusq; heredē, quamuis non possideant, cōceditur: & nominatim furti facti mentionem facit.

Quæ fuit eius formula? Si pateret scyphum quo de agitur, quēq; Sempronius furto abstulisse dicitur, esse Meuij, tū Sempronius illum Mæuiō dare damnetur.

Quæ est secunda? De albo prætoris: quæ cuius de populo aduersus eum, qui Prætoris album corrumpit, in quinquaginta aureos conceditur.

Quæ fuit eius formula? In popularibus actionibus, cuiusmodi hæc est, iudex da

ri non solebat, Prætor enim ipse propter rei grauitatem, causa cognita sententiam pronuntiabat.

Quæ est tertia? De parête, patronoue, in Ius sine Prætoris uenia uocato, quæ his uerbis dabant: Si pateret Nigidium in Ius patrem suum sine mea uenia uocasset, tum Nigidius patri suo quinquaginta aureos dare damnetur.

Quæ est quarta? De eo qui in Ius uocatum uel exemit: & his constabat uerbis. Si pateret L. Titium cum in Ius à Sempronio uocatus esset, uel à C. Seio exemptum ita esse, ut in Ius non perduceretur, tum quanti ea res à Sempronio æstimabitur, de qua controuersia erat, tanti C. Seius damnetur.

Actionum diuisio secunda.

Satis de secunda diuisione dictum est. Quænam est tertia? Ea tripartita est. nam quædam rei, quædam pœnæ, quædam utriusque persequendæ causa institutæ sunt.

Quæ sunt rei persequendæ causa institutæ? Omnes in rem actiones, itaque omnes ferè ex contractu natæ: nam eæ rei cuius gratia contracta obligatio est persequendæ

quendæ causâ conceduntur: ueluti ex mutuo, ex stipulatu, ex empto, uendito, locato, conducto, pro socio, mandati, cōmodati, depositi: itē quēdā ex maleficijs natę actiōes, ueluti cōdictio furtiua.

Cur superius addidisti *Ferē*? Propter actiōnē depositi miserabilis: hoc est e-
tus q̄ tumultus, incēdij, ruinae, naufragij
eausa factū est. nam in eū qui eiusmodi
caussa depositū inficiatus est, actio in du-
plū datur, sic tñ ut in duplo simplum in-
sit. ex quo sequit̄, ut hęc actio mixta sit.

Quæ fuit eius formula? Si pateret L.
Titium cum propter incēdij periculum
res suas exportaret, eam rem qua de agi-
tur, apud C. Mæuim deposuisse, Mæ-
uim autem inficiatum id esse, tum Mæ-
uim in duplum damnetur.

Quæ sunt pœnæ persequendæ causse
institutæ? Actio furti: siue enim de ma-
nifesto quadrupli agatur, siue de nec ma-
nifesto dupli, de sola pœna agitur. nam
ipsam rem aut uindicatione, aut condi-
ctione furtiua dominus persequitur.

Quæ sunt mixtæ actiōes? Quæ simul
& iē & pœnā persequunt̄. In his nume-
ratur

rat̄ uī bonorū raptorū actio, quæ rem rap̄tā simul cum pœna triplī persequitur.

Cedo aliud exēplū? Veluti. Aquiliæ actio, si modo uel aduersus inficiantem, detur, uel quāti plurimi estimatio petat̄.

Quæ fuit formula? Si pateret Lucilium interfecisse Stichum Octauij seruum, factumq̄ illud inficiatum esse, tum Lucilius in duplum, quanti ea res eo anno plurimi fuerit, damnetur.

De bonæ fidei actionibus.

Quænam est tertia actionum diuisio? Ea tripartita est. nam aliæ bonæ fidei sunt, aliæ stricti iudicij, aliæ uerò arbitrariæ.

Quas dicis actiones bonæ fidei? Quarū in formula ascribi illa aurea uerba solebant, *Ex fide bona*: qua de causa præcisa locutione sic appellatæ sunt. Nā per eas petebatur, ut fides data bene atq̄ ut æquitas postulabat, seruaretur.

Velim mihi aliquod exēplū edas. Velut in illa Calpurnis aduersus Clodiū notissima cōtrouersia ex lib. De offic. 3. his enim ille utebatur uerbis, *Quicquid te mihi dare facere oportet, ex fide bona.*

Quid

Quid estne ulla actio in qua nō fides bona dominetur? Nulla. uerū illud scire oportet, interdū certā ac definitā summam peti posse: ueluti in actione ex mutuo, Aio te mihi centū dare oportere. interdum peti non posse, sed hoc tantum, Quicquid bonæ fidei ratio & æquitas postulare uidebitur.

Quid tum postea? Quoniā in illis spōsio de certa illa summa fiebat, & ad illam summā ita iudex astrictus erat, ut neque pluris, neq; minoris damnare reū posset: (adeo ut si actor uiginti postulasset, cū ei unde uiginti tantū deberētur, cogeretur iudex reū absoluere) actiones illę stricti iudicij appellatæ sunt: at quia in his nihil certi petebat, sed hoc tantū quod bonæ fidei ratio suadebat, bonæ fidei dictę sūt.

Quin tum mihi igit̄ aliquot differentias exponis? Prima hæc est, quòd in illis ita certa definitaq; summa petat̄, ut si plus te tunc uno petitū sit, condēnatio parata sit: in his certa summa nulla nominatur, sed prudētia iudicis cōmittitur, quantū alterum alteri dare facere oporteat.

Quæ est secunda? In his semper Iuris quæ-

quæstio uertit, facti uerò nunq̃: in illis & facti & Iuris. nam si facti quæstio in illis esset, sp̃silio necessariò fieret, ac proinde certa summa in iudicio uerteretur.

Quæ est tertia? In actionib. bonæ fidei, nō tam quid in cōtrahendo dictum ac pronuntiatū sit, spectatur: quàm quid officij, siue bonæ fidei ratio ab utroq̃ postulet: in alijs uerò id unum quod lingua nuncupatum est, exquiritur.

Quæ est quarta? In illis licet cōpensationis rationem habere, in his non licet. nam in illis iudex statuit, quid alterū alteri, id est tam actorē reo, quàm hūc illi dare facere oporteat: in his, quid solus reus actori debeat. Itaq̃ si plus actor petiisset, quantumuis exiguū id fuisset, caussa cadebat: nisi fortè minori ætatis imprudentia, aut maiori iusto aliquo errore lapsō Prætor actionem restitueret.

Quot modis plus petit? Quatuor. re, tēpore, loco, & caussa. Aut enim res alia petitur, quàm quæ debetur, aut eadē: sed alio uel tempore, uel loco, uel modo.

Quomodo plus petitur re? Veluti si quis uiginti peteret, cui unde uiginti tan

tum deberentur: uel alsem peteret, cui semis deberetur tantum.

Quomodo plus petitur tempore? Veluti si quis id quod sibi in diē aut sub cōditione debetur, ante diei aut conditionis euentum petat. Nam diēs solutionis, sicuti summa, pars est obligationis. Itaq; qui tardius quā debuerat soluit, minus soluere intelligitur.

Quomodo plus petit loco? Cū quis quod certo loco dari stipulatus est, id in alio petit. nā utilitatē quā haberet pmissor, si cōstituto loco solueret, ei adimit.

Quomodo caussa plus petit? Cū quis id quod sub alternatione, ueluti Dauum aut decem: uel in genere, ueluti uinū stipulatus erat, id postea uel purē, uel in spēcie postulet: ueluti si ille præcisē Dauū, hic præcisē uinum Campanum petat.

Quid uerò si in genere uinum stipulatus, id quod uilissimū est petat? Nihilominus plus petere intelligit: quia plus petere, non tantum est id, quod cōmuni æstimatione pluris est petere: sed quocūq; modo plus detrudere, quā debeatur.

An ne igit hoc quoq; tempore hæc seueritas

ueritas obseruatur: Non. qui enim tēpo-
re plus petijt, Zenonis Imperatoris lege
& sumptus litis amittit, & inducias debi-
tori duplicare cogitur. At qui re, loco,
caussa plus petijt, Iustiniani lege damnū
per sportulas, id est uiatorum mercedem
illatum triplo compensat.

Quid uerò si quis uel minus, uel aliud
per errorem petierit: Zenonis lege po-
test eodem iudicio cognitum errorem
ita corrigere, ut idem iudex nō ex actio-
nis uerbis, se ex eo quod comprobatum
fuerit, sententiam pronuntiet.

Video ista: sed uelim mihi respōdeas,
quamobrē quorūdā dūt axat cōtractuū
uis illa sit, ut bonæ fidei actionē habeāt?
Eorum contractuū hæc uis propria est,
qui ultro citroq; obligationē pariūt, qui
Græco uocabulo *συναλλάγματα* dicūtur.
Nam cū in ijs altera alteri obliget, ere
utriusq; est, ut bona fides ex utriusq; par-
te in illo negotio dominet, neq; tā quid
lingua nūcupatum fuerit, quàm quid æ-
qui boniq; ratio postulet, spectatur.

Qui sunt eiusmodi cōtractus? Emptio-
nis, locatiōis, societatis, mādati, depositi,

cōmodati, pignoris. itē innominati contractus: præterea quasi contractus, negotiorum gestorum, & tutelæ, familiæ erci secundæ, & communi diuidundo.

Quid: in mutuo & stipulatione quid iuris est? In his, ut uides, unus solus obligat, alter solus obligatur: ob eamq; causam minus ei qui obligat, fauetur, quàm si uicissim obligaretur, neq; quicquam omnino ei præter id qd' nominatim lingua nuncuparit, conceditur. cū enim solus obligaret, satis otij ac facultatis habuit, ad cautionē atq; obligationē suam affabrè arbitrio suo coagmentandam.

De arbitrarijs actionib.

A Gè, nūc uideamus quæ sint actiones arbitrariæ: Sunt eæ, in quibus nō restrictè certū quid postulatur, sed id tantum quod æquius melius iudici uidebitur, qui ppter ea uerius arbiter diceretur: quippe qui totius rei arbitrium ac facultatem habeat. unde etiam nomen istę actiones inuenerunt.

Quid: non'ne eandē bonæ fidei actionū rationē esse dicebas? Dicebā equidē: & omnino sic se res habet, ut illæ quoq;
arbi-

arbitrarię dici uerę possint. Verũ distinguędi caussa, ut suo quęq; nomine res appellet, Iuriscõsulti generale nomen ad alteram hanc speciem accommodarunt.

Quot sunt arbitrariarũ species? Ego duas obseruo. unam in qua duplex quodammodo sententia pronuntiatur, & ante secundam in litem iuratur: alteram in qua & una sententia profertur, nec in litem iuratur.

Nũc mihi singularũ naturã explicato. Quot sunt prioris speciei proprietates? Tres, quarũ prima est hæc, quod non prius licet iudici reũ damnare, quã eũ iusserit ex bono & æquo, alteri satisfacere: his ferę uerbis: Arbitror debere te aduersario hac ratione satisfacere. Vnde intelligi debet, duas quodammodo sententias in istis iudicijs pronuntiari: quarum altera Iussus, siue Arbitrium, altera suo nomine Sententia appellatur.

Quæ est secũda? Quod earũ formulæ à Prætore ita concipiunt, ut hanc sententiam addat, *Neq; ea res arbitrio iudicis restituatur.*

Quæ est tertia? Vt si reus arbitrio iudicis parere noluerit, tum iudex actori

iusiurandū in litem deferat: id est, iubeat illum iurare, quanti litem æstimet, ut reū non modò tanti damnet, quāti ea res est, sed etiam quanti aëtor æstimauerit: nimirum puniendæ contumaciæ causa.

Profer aliquod exemplū? Exemplum habes in omnib. rei uindicationib. Itaq; Cicero Verrina IIII. earū hanc formulam ostendit. Si pateret fundum quo de agitur, aëtoris esse, neq; is fundus ei restitueretur, tum reus damnetur.

Profer itē aliud? Hoc sumi poterit ex actione de eo quod metus causa gestū erit, uel de dolo malo, cuius hæc fuit formula: Si pateret Antoniū dolo malo falsis ponderibus usum esse, quo Mæuius fraudaret, neq; arbitrio iudicis Mæuius satisfaciat, tum quanti Mæuius in litem iurauerit, tanti damnetur.

Redeamus ad alterā arbitrariarū speciē, eiusq; mihi exemplū ede? Cōmemoratur uulgo actio de eo quod certo loco promissum, alio loco postulat: nā in eius formula certa quidē summa nominatur, sed tamē arbitrio, prudētiaq; iudicis permittit, ut tāti litem æstimet, quantum æquius

gulus & melius illi fore uidebitur.

Quæ fuit eius formula? Si pateret Nigidium stipulanti Numerio spopōdisse se centum tritici modios Capuæ daturū, neq; is actori satisfaciat, tum quāti ea res hoc loco ex bono & æquo esse uidebitur, tanti damnetur.

Agelis, uideamus quid inter bonæ fidei & arbitrarias actiones, tum similitudinis, tum differentię sit? Ego tribus in reb. eas inter se simillimas reperio, quoniam in utrisq; liberum est iudicis arbitrium, in utrisq; in litē iuratur, in neutris sponsio fieri solet.

Quot sunt differentię? Tres, quarum prima hæc est, quòd in illis ea potestas iccirco iudici permittitur, quoniã æquè utriusq; cōtrahentis interest, quippe cū alter alteri obligatus sit. At lites arbitrarie, aut ex possessiōe, aut ex obligatione unius tantū nascuntur, ut illa iudicis potestas equè utriq; conducere non possit.

Quæ est secunda? Quod in illarum formula, *Ex bona fide*: in harum, *Neq; res, &c.* interponi solet.

Quæ est tertia? Illę in personā tantum

reperiunt: hæ uerò & in rē & in personā.

Nunc quidā superest scrupulus, quem mihi uelim eximas: quæro enim an omnes actiões quib. incertū quid postulat, nimirū illud tm̄ quod æquū & bonū iudici uidebitur, arbitrariæ dicendæ sint? Equidem opinor eas tantū arbitrarias dici, quæ cum rei persecutoriæ sint, tū officio iudicis dissoluendi iudicij potestatē permittūt: ceteras uerò, quæ cum ultionis & persequendæ pœnæ causâ cōparatæ sint, eam potestatē iudici nō faciunt, hoc nomine appellari non posse.

Quarta diuisio act.

QVenam est quarta actionū diuisio? Ea bipartita est: nam aliæ solidum semper, id est id totum quod debetur, aliæ non semper solidum, sed interdū partem duntaxat exigunt: uerum si has noris, illas noueris.

Profer igitur mihi aliquod exemplū. Eiusmodi est actio de dote, quæ diuortio facto mulieri ad dotem exigendā aduersus maritū dabatur, & maritū in id tantū quod facere possit, dānabat. quippe cū eius ratio habenda sit, ne egeat.

Cedo

Cedo item aliud exemplū? Eiusdem generis sunt omnes illę, quę aduersus parentem, patronū, sociū, & eum qui quid donauit, conceduntur: nam illi in id tantum quod facere possunt, dānantur: item actio in debitorē qui bonis cessit, & postea mediocres fortunas adeptus est.

Quænam est quinta actionū diuisiō? Ea bipartita est. nam aliæ perpetuæ, aliæ temporales dicuntur.

De perpetuis & temp. act.

Quæ sunt perpetuæ? Quæ olim nullo temporis spatio terminabantur, cuiusmodi erant omnes ciuiles actiones id est quæ ex legibus, Senatusconsultis, aut constitutionibus nascuntur.

Quid nunc Iuris est? Imperatorū instituto in rem actiones decē aut uiginti terminātur annis, personales uerò triginta.

Quid? etiā ne post actoris rei uel mortem & hæredibus illius, & in hæredes huius dabuntur? Pœnales ex delictis actiones hæredibus quidem (excepto tamen iniuriarū iudicio) at non in hæredes (nisi si fortè cōtestata lis à defuncto fuerit) cōcedunt: quin ne ex defuncti quidē frau-

dulento cōtractu, nisi si quid ad hæredē peruenerit, in eum actio permittitur.

Quæ sunt temporales? Pleręq; actio- nes Prætoriz: quia cū Prætoris edictū esset annuum, actio à Prætorē instituta in posteriorem annum progredi nō poterat. furti tamen manifesti perpetua à Prætorē actio instituta est.

De obligationib. filiorumfa. & seruorum.

HActenus de obligationibus eorū qui sui iuris sunt, & actionib. quæ ex ijs nascuntur, disseruisti. Nunc quid de filiorumfa. & seruorū obligationib. constitutū sit, audire cupio. Ex utrorumq; tum contractib. tum delictis obligatio- nes quidem nascuntur, sed ex seruorum factō actiones semper in dominos: ex filiorum plerunq; in patres dantur.

Quid ita? Quia serui ex contracti- bus non obligantur, cum obligatio Iu- ris sit ciuilis: filijfa. autem omnib. ex causis tanquam patresfa. obligantur: & ob id agi cum ijs, tanquam cum patribusfa. potest.

Primum igitur de obligationibus, & actionib. quæ ex seruorū ac filiorumfa. contra-

contractibus nascuntur, uideamus. Re-
cte admones. Sed ne nimium multa per-
miscantur, melius erit de solis seruis a-
gere: & quæ de his dicuntur, de filijs quo-
que familias dicta intelligere: modò S.
C. Macedonianum excipiamus.

Quod fuit S. C. Macedonianum? Ne
de pecunia filiofam. credita, uel in ipsius
patrem, uel in ipsum, etiã sui iuris factum,
Ius diceretur. magnitudo enim eris alie-
ni parentibus uitæ periculum creabat.

Quænam huius loci summa diuisio
est? Ea bipartita est: Aut enim serui do-
minis scientibus negotiantur, aut igno-
rantibus: & utriusq; casus uariæ ac dissi-
miles actiones institutæ sunt.

Quot actiones ex negotijs seruorum
dominorum consensu gestis, nascuntur?
Quatuor. Quod iussu, exercitoria, insti-
toria, tributoria.

Quæ est actio quod iussu? Quæ ad-
uersus eum datur, cuius seruus cum ali-
quo contraxit, ut ipse in solidum, quan-
tū ea res est damnetur. nam qui cum ser-
uo iussu domini cōtrahit, non serui, sed
ipsius domini fidem sequi uidetur.

Quæ

Quæ fuit eius formula? Si pateret Octavius Septimij iussu Syro Septimij ipsius seruo, centum aureos credidisse, neque Septimius Octavio satisfaciat, tum Septimius damnetur.

Quæ est actio exercitoria? Quæ in exercitorem, qui seruum naui præposuit de eo quod cum eo seruo illius rei causa gestum fuerit, in solidum conceditur. Is enim ad quem quotidianus naui quaestus redit, Exercitor dicitur: & moris erat, ut seruum ei rei præficerent, quem Magistrum appellabant.

Quæ est eius formula? Si pateret Valerium Blepharoni, quæ Aurelius ei naui quam exercet, magistrum præfecerat centum aureos eius rei causa cui præfectus erat, credidisse, neque Aurelius Valerio satisfaciat, tum Aurelius damnetur.

Quæ est institoria? Quæ in eum, qui seruum institoræ tabernæ præfecit, ex eo quod cum eo seruo eius rei causa gestum erit, in solidum conceditur. Est autem institor, qui negotiationi alicui præficitur: quod negotio gerendo instet.

Quenam est formula? Si pateret Mevium

uīū aureos uiginti Pamphilo Titij insti-
tori, eius rei gratia cui præpositus fuerat
credidisse: neq; Titius Meuius satisfaciat,
tum Titius damnetur.

Quæ est tributoria? Quæ in dominū
datur, quo sciente unā cum seruo in mer-
ce peculiari cōtractum est, nisi res æqua-
biliter inter creditores partitus sit: nimi-
rum ut alia tributio fiat.

Quænā merx peculiaris dicitur? In qua
seruus suo nomine dñi cōsensu ita nego-
tiat, ut eius quæstus ad ipsum pertineat.

Quæ est eius formula? Si pateret Mæ-
uiū peculiare serui sui Dauī merces ex
edicto nō distribuisset, tū quāto minus tri-
butū sit quā debuerit, tanti damnetur.

Quænam actiones ex negotiis seruo-
rum sine dominorū consensu gestis, na-
scuntur? De in rem uerso, & de peculio.

Quæ est actio de in rem uerso? Quæ
datur in dominum sine cuius uoluntate
seruus contraxit, ut quod in rem ipsius
uersum est, solidum præstet: reliquum
ex peculiū uiribus dissoluat.

Quid dicitur in rem domini uersum?

Quodcunq; domini facultates aliqua

ex parte amplificauit, dummodo necessarius sumptus ille fuerit.

Quanā est formula? Si pateret Mauium Eroti Manilij seruo centum credidisse, tū Manilius ei quatenus & in rem eius uersum, & in Erotis peculio esse cōstabit, præstare damnetur.

Quæ est actio de peculio? Quæ aduersus patrē dñm' ue ex filij serui' ue contractu, quatenus in peculio est, cōcedit̃.

Quoniam quid sit peculium iam pridem docuisti, quæro quatenus in peculio esse uideatur? In peculio id demum numeratur, quod deductis ijs, quæ domino familiæ ue debentur, superest.

Ecquaniam ipsius fuit formula? Si pateret Aurelium L. Caelio L. F. centū aureos credidisse, tum L. pater, quātum ex filij peculio ferre poterit, damnetur.

De noxalibus actionibus.

QUoniam de contractib. seruorū & filiorūfa. dixisti, proximū est ut de illorū delictis explices. Primū illud scire oportet, eorum delicta uetusto uerbo Noxas appellari: eoq; actionē quæ propterea conceditur, Noxalem dici.

Et

Et quænam noxalis actionis natura est? Ut dñs ea damnatus, uel litis æstimationē, id est damnū datū persoluat, uel, si uolet, seruum ipsum noxæ dedat.

Quid est noxæ dedere? Vetus est locutio, & præcisa, pro Noxæ nomine dedere. nam serui noxæ dediti dominium, statim ab ipso dño in actorem transferunt: tamen si seruus satisfacere actori possit, à Prætore inuito dño manumittatur.

Quæ fuit eius formula? Si pateret Erotem Octauij seruum noxam Septimio nocuisse, tum aut quanti ea res erit, tātum Octauium Septimio soluere, aut Erotem ei noxæ dedere damnato.

Quid uerò si post admissam noxā, uel dominus mutetur, uel seruus manumittatur? Regula est à maiorib. quasi pro uerbij loco, tradita, Noxa caput sequitur: cuius ea uis est, ut si dominus mutetur, semper in nouum: si seruus manumittatur, in ipsummet actio noxalis detur.

Quid? Etiā ne ex filiorūsa. noxis hæc actio dabatur? Olim etiā ob filiosfa. instituta fuit, sed postea cōstitutū est, ut ex ipsorum delictis in ipsos solos actiones darentur.

De

De pauperie quadrupedum.

Dixisti de damnis quæ tum à liberis, tum à seruis dātur. Sed quid si à bestijs quæ alicuius in dominio sunt, damnum datum fuerit? Hoc damnum antiquo uocabulo Pauperiem appellamus. est autem distinguendum, utrum à mansuetis, an à feris datum sit.

Quid si à māfuetis datum est? Veluti si equus calcitrosus calce percusserit, aut bos cornu petere solitus petierit? Lege XII. tabul. cautum fuit, ut quadrupedis nomine, quæ pauperiē fecerit, actio quæque noxalis esset.

Quid si sit à feris datum? Ædiliū edicto cautum est, ut ob uulnus homini libero à fera bestia illatum, actio in bonū & æquū detur, ob cetera dāna in duplū.

Quid sequitur nunc? Vt exponamus per quas personas agere liceat. Olim igitur agi alieno nomine non licebat, nisi pro populo, pro libertate, & pro tutela. sed postea institutū est, ut agere per procuratores liceret.

Quis est procurator? Cicero in ea pro Cæcina sic definit: Procurator est, omnium

mnium rerum eius qui in Italia nō sit, ab sit'ue Reipub. caussa, quasi quidā penē dominus, id est alieni iuris uicarius.

Quomodo procurator cōstituitur? Qui busuis aptis & idoneis uerbis, ignorāte etiā aduersario, cōstitui procurator pōt.

De exceptionibus.

HActenus de iudicijs pure cōstitutis satis explicasti: nūc tempus esse arbitror, ut ad ea quæ coniunctè concipiēbant, transeamus. Iudicia cōiunctè cōstituebant, cūm aliquid uel ad rei defensionem, uel ad actionis firmamentū adiungebatur. id quod cum exceptione, aut cum replicatione dicere solemus.

Quid est exceptio? Est ea rei defensio, quæ non omnem actoris intentionem excludit, sed eius partem duntaxat: Itaq; hac formula concipi solebat, *Extra quam*, uel *Nisi si*, uel *Si non*.

Ecquonam id modo? Intelligendum est exceptiones earum duntaxat rerum dari solitas, quæ facti sunt, nō iuris: id est quæ actionē ipso Iure non extinguerēt, quippe quæ non erant à Iure ciuili institutæ ad actiones tollendas & perimen-

o das

das, aliarum uerò non dari.

Cedo mihi aliquod exemplum? *Veluti solutio & acceptilatio* : modi sunt (ut superius diximus) à iure ciuili ad actiones obligationesq; perimendas instituti. quare si actore iudiciū postulante, reus defenderet, uel se soluisse, uel sibi accepto latū esse, Prætor ipse cognoscebat: quoniam illis modis obligatio et actio ipso iure ac sine iudicio dissoluit̃.

Quid si eius rei defensio proponeret, quæ ad extinguendam actionē cōparata nō esset? Tū Prætor iudiciū dabat cum exceptione: ut iudex de ea cognosceret.

Cedo exēplum? *Veluti ius ciuile nō instituit modū tollēdæ obligationis per pactū nudū: ut si actor pactus est, se non petiturū: & tñ si cōstaret esse factū, Prætor actionē nō daret. nūc quia non constat, actionē dabit cum exceptione, Extra quam si pactum fuit, ne peteretur.*

Quot sunt exceptionū genera? Duo. nam aliæ perpetuæ & peremptorię, alię temporales atq; dilatorię appellantur.

Quæ sunt perpetuæ & peremptorię? Quæ & obijci semper possunt, quippe quæ

quæ nec ullo temporis spacio, nec rei ul-
lius mutatione amittunt; & semel obie-
ctæ ita extinguunt obligationē, ut ea re-
peti postea non possit, cuiusmodi est de
dolo; de metu, de pacto, de iureiurādo.

Quæ sunt temporales & dilatoriæ?
Quæ & ad tempus tantū obijci possunt,
& obiectæ actionem tantum differunt,
atq; aliud in tempus reijciunt. Verū hoc
sine exemplorum appositione diffici-
lius intelligetur.

Profer igitur exemplum; ac primū in
doli metus'ue exceptione. Hæc exce-
ptio propterea instituta est, quia Iure ci-
vili actio etiā aduersus eū qui dolo me-
tu'ue obligatus est, cōceditur, nisi forte
aut pupillus aut adolescens fuerit. unde
illud antiquum natum est, Summū Ius
summa iniuria est. Verum inuenta à Præ-
toribus quædam remedia sunt, quibus
illa acerbitas corrigeretur.

Quomodo? Quia si arbitriū peteba-
tur (id quod in bonæ fidei contractibus
fiebat) Prætor auream illam formulam
de bona fide adhibens, potestatem arbi-
tro permittebat, dolum oēm uindicare,

sin iudiciū, exceptionē addebat: *Extra quā* si ita negotium gestum est, ut eo stari nō oporteat ex fide bona, uel, si in ea re nihil metus caussa factum est.

Quæ est pacti conuenti exceptio?

Cum actore debitum petēte, reus defendit pactum conuentum esse ne peteret: & hanc exceptionem postulat, *Extra quam* si pactum conuentum sit, ne ea pecunia peteretur.

Quæ est iurisiurandi exceptio? Cum creditor, posteaquam ipso deferente ad uersarius iurauit se non debere, tamen actionem postulat: reus potest exceptionem petere, *Extra quam* si reus actore deferente iurauerit se non debere.

Nunc temporalium actionum exempla expecto. Huiusmodi est exceptio pacti conuenti, si conuenerit ne intra certum tempus peteretur. nam finito eo tempore postulari actio iterum à creditore potest.

Profer item aliud? Veluti si quis neget eum, qui alieno nomine agit, procuratorem esse, aut esse posse, ueluti si miles sit, aut mulier.

De

De replicationibus.

Quid est replicatio? Est firmamentum quoddam actionis, aduersus exceptionem institutum: quod hac formula concipiebatur, *Aut si.*

Cedo exemplum. Veluti si pactus ne peteret, postea pactus esset ut peteret: tum enim iudicium sic constituetur, Si pateret Mæuium Titio stipulanti centum spondisse, *si non* Titius pactus sit ne peteret, *Aut si* postea pactus sit ut peteret, tum Mæuium damnato.

An his tantum adiectionibus coniunctè iudicium constituitur? Imò & duplicationes, & triplicationes, & aliarum defensionum multiplicationes quantumuis multas licet addere.

Quoniam superius tripartitam actionum disputationem esse dixisti, & hæcenus de litigatorum ac Prætorum officio differuisti, nunc superest ut de iudicis officio nonnihil exponas.

De officio iudicis.

Primum iudicis officium est, cuiusque actionis in pronuncianda sententia naturam considerare, ut sententiam secundum

cundum eam pronuntiet.

Quomodo? Quia si stricti iudicij actio est, ad certam summam ac formulam adstrictus est, ut superius diximus: sin uero bonæ fidei, liberam ex æquo & bono iudicandi potestatem habet.

Cedo aliud exemplum? Veluti in noxalibus iudicijs, actionis naturæ accommodare sententiam debet, & sic pronuntiare: P. Mauium L. Titio in decem aureos condemno, aut noxæ dedere.

Et in rerum uindicationibus, quid iuris? In uindicationibus, si contra petitorum iudicet, debet possessorem absolueret: sin hunc condemnet, iubere eum debet, rem unam cum fructibus restituere, aut si de litis æstimatione satisfidans, spatium postulet, id illi permittere.

Quid si hæreditas petita sit? Iubere debet malæ quidem fidei possessorem, rem cum ijs quos & percepit & percipere potuit fructibus, restituere. at possessorem bonæ fidei, à tempore litis contestatæ tantum.

Quid si familiæ erciscundæ actum sit? Debet singulis res singulas adiudicare,

re,

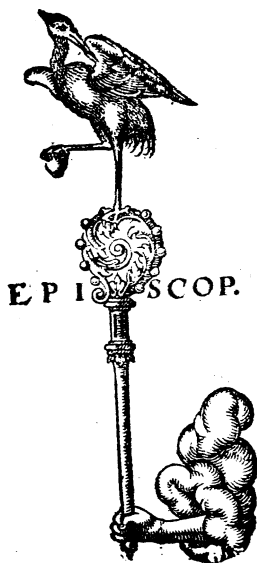
re, & cui meliorem attribuerit, quæ so-
lus fructus perceperit, aut corruerit, cõ-
sumpseritue, eum cohæredi certa pecu-
nia condemnare poterit.

Quid si communi-diuidendo? Tum
si res plures diuidendæ sunt, id quod
modò diximus, obseruatur. Sin una,
partes adiudicandæ sunt: & qui melio-
rem abstulerit, certam in pecuniam alte-
ri damnandus est. At si diuidi nequeat,
tota uni qui ei similiter damnetur, adiu-
dicanda est.

Quid si finium regundorum? Tum si
fines melius distinguendi sint, adiudica-
tione uti, & inuicem certam alte-
ri pecuniam attribuere
debebit.

F I N I S.

BASILEAE, APVD NI-
colaum Episcopium Iuniorem,
M. D. LX.

Ob. G. II. 3327